

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYAL HİZMET ANABİLİM DALI**

**18-29 YAŞ ARASI FİZİKSEL ENGELLİLERİN YAŞADIĞI PSİKO-
SOSYAL SORUNLAR**

Elvin ABDULLAYEV

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi İhsan KUTLU

HAZİRAN - 2023

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

18-29 YAŞ ARASI FİZİKSEL ENGELLİLERİN YAŞADIĞI
PSİKO-SOSYAL SORUNLAR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Elvin ABDULLAYEV

Enstitü Anabilim Dalı: Sosyal Hizmet

“Bu tez 19/06/2023 tarihinde online olarak savunulmuş olup aşağıdaki isimleri bulunan jüri üyeleri tarafından oybirliği ile kabul edilmiştir.”

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI
Doç. Dr. Serdar NERSE	Başarılı
Doç. Dr. İsmail AKYÜZ	Başarılı
Dr. Öğr. Üyesi İhsan KUTLU	Başarılı

ETİK BEYAN FORMU

Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının benzerlik oranının herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve Etik Kurul Onayı gerektiği takdirde onay belgesini aldığımı beyan ederim.

Etik kurul onay belgesine ihtiyaç var mıdır?

Evet

Hayır

(Etik Kurul izni gerektiren araştırmalar aşağıdaki gibidir:

- Anket, mülakat, odak grup çalışması, gözlem, deney, görüşme teknikleri kullanılarak katılımcılardan veri toplanmasını gerektiren nitel yada nicel yaklaşımlarla yürütölen her türlü araştırmalar,
- İnsan ve hayvanların (materyal/veriler dahil) deneysel yada diğer bilimsel amaçlarla kullanılması,
- İnsanlar üzerinde yapılan klinik araştırmalar,
- Hayvanlar üzerinde yapılan araştırmalar,
- Kişisel verilerin korunması kanunu gereğince retrospektif çalışmaları.)

Elvin ABDULLAYEV

19/06/2023

ÖNSÖZ

Yüksek lisans çalışmamda bilgi ve tecrübeleri ile yoluma ışık tutan çok değerli danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Sayın İhsan KUTLU'ya,

Yüksek lisans eğitimim boyunca daim bana destek olup, eğitim hayatımda inkişafıma destek olan değerli hocalarım Prof. Dr. Yusuf GENÇ, Prof. Dr. Mehmet Zafer DANIŞ, Doç. Dr. Hasan Hüseyin TAYLAN, Doç. Dr. İsmail AKYÜZ'e,

Bu tezin oluşmasında daim bana manevi destek olan arkadaşlarım Amina ALİYEVA, Nurlan BÜRCELİYEV, Elturan ELESKERLİ ve Aylın ABDULLAYEVA'ya,

Sonda ise benim yetişmemde, eğitim hayatımda maddi, manevi bana destek olan canım aileme sonsuz teşekkürlerimi bildiririm.

Elvin ABDULLAYEV

19/06/2023

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	v
TABLO LİSTESİ	vi
ŞEKİL LİSTESİ	vii
ÖZET	viii
ABSTRACT	ix
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1: KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE	5
1.1. Engellilikte Genel Tanımlar	5
1.2. Engellilikle İlgili Modeller	6
1.3. Engellilik Nedenleri ve Türleri.....	7
1.4. Bedensel Engellilik.....	8
1.4.1. Görme Engelliliği	9
1.4.2. Ortopedik Engellilik.....	10
1.4.3. İşitme Engellilik	10
1.4.4. Konuşma Engelli	11
1.4.5. Zihinsel Engellilik.....	12
1.5. Engellilik ve Sosyal Politika	13
1.6. Fiziksel Engelli Bireylerin Sorunları	15
1.6.1. Ekonomik Sorunlar	17
1.6.2. Eğitim Sorunları	18
1.6.2.1. Ulaşım	19
1.6.2.2. Barınma	20
1.6.2.3. Üniversite İçerisinde Kişisel İhtiyaçlar	20
1.6.2.4. Dersler ve Sınavlar	20
1.6.2.5. Üniversite Arkadaş Çevresi	20
1.6.3. Sosyal ve Psikolojik Sorunlar	21
1.6.3.1. Toplumsal Eşitsizlik.....	21
1.6.3.2. Sosyal Dışlanma ve Ayrımcılık	22
1.6.3.3. Sosyal İzolasyon	22
1.6.3.4. Damgalama	23

1.6.3.5. İntihar	23
1.6.3.6. Stres.....	24
1.6.3.7. Depresyon	24
1.6.4. Erişebilirlik Sorunu	24
1.7. Engellilik ve Gençlik	26
1.8. Sosyal Hizmet Bağlamında Engellilik.....	27
1.9. Kuram ve Yaklaşımlar.....	29
1.9.1. Sistem Kuramında Engellilik	31
1.9.2. Güçlendirme Yaklaşımında Engellilik	32
1.9.3. Çözüm Odaklı Yaklaşımında Engellilik	33
BÖLÜM 2: METODOLOJİ	36
2.1. Yöntem ve Teknik	36
2.2. Araştırma Soruları	36
2.3. Çalışma Grubu.....	37
2.4. Veri Toplama Aracı ve Süreç	38
2.5. Verilerin Analizi	39
BÖLÜM 3: BULGULAR VE YORUM.....	40
3.1. Demografik Bilgilere İlişkin Bulgular.....	40
3.2. Engellilik Öyküsü ve Genel Değerlendirme.....	41
3.2.1. Engellilik Durumunun Nasıl ve Ne Zaman Başlamasıyla İlgili Bulgular.....	42
3.2.2. Engelliliğin Bireyin Hayatına Etkisiyle İlgili Bulgular	43
3.2.3. Fiziksel Engelliliğin Bireyde Oluşturduğu Hislerin İncelenmesine İlişkin Bulgular.....	44
3.2.4. Fiziksel Engelli Bireyin Boş Zamanlarını Değerlendirmesine İlişkin Bulgular.....	45
3.3. Fiziksel Engellilerin Yaşadığı Sosyal Sorunlarına İlişkin Bulgular.....	46
3.3.1. Fiziksel Engellilerin Engellilik Durumlarıyla İlgili Yaşadığı Sosyal Sorunlar	47
3.3.2. Sosyal Açından Yaşanılan Sorunlarla Baş Etme Becerilerine İlişkin Bulgular.....	48
3.3.3. Engellilerin Yaşadığı Sosyal Sorunların Çözümü İçin Önerilere İlişkin Bulgular.....	49

3.4. Fiziksel Engellilerin Yaşadığı Psikolojik Sorunlar	50
3.4.1. Fiziksel Engel Nedeniyle Bireylerin Yaşadığı Psikolojik Sorunlara İlişkin Bulgular.....	50
3.4.2. Fiziksel Engellilerin Psikolojik Açından Yaşanılan Sorunlarla Baş Etme Becerilerine İlişkin Bulgular	51
3.4.3. Psikolojik Açından Yaşanılan Sorunların Çözümüne İlişkin Bulgular.....	52
3.5. Fiziksel Engellilerin Yaşadığı Ekonomik Sorunlar	53
3.5.1. Engellilik Durumu Sebebiyle Yaşanılan Ekonomik Sorunlara İlişkin Bulgular.....	54
3.5.2. Fiziksel Engellilerin Ekonomik Açından Yaşanılan Sorunlarla Baş Etme Becerilerine İlişkin Bulgular	55
3.5.3. Ekonomik Açından Yaşanılan Sorunların Çözümüne İlişkin Bulgular	56
3.6. Fiziksel Engellilerin Yaşadığı Erişebilirlik- Hizmetlere Ulaşım Sorunları.....	57
3.6.1. Fiziksel Engel Nedeniyle Bireylerin Yaşadığı Erişebilirlik- Hizmetlere Ulaşım Sorunlarına İlişkin Bulgular	58
3.6.2. Fiziksel Engellilerin Çevresel Açından Yaşanılan Sorunlarla Baş Etme Becerilerine İlişkin Bulgular	59
3.6.3. Çevresel Açından Yaşanılan Sorunların Çözümüne İlişkin Bulgular	60
3.7. Engellilik Nedeniyle Yaşanılan Diğer Sorunlar	61
3.7.1. Fiziksel Engel Nedeniyle Bireylerin Yaşadığı Diğer Sorunlara İlişkin Bulgular.....	61
3.7.2. Fiziksel Engellilerin Diğer Yaşanılan Sorunlarla Baş Etme Becerilerine İlişkin Bulgular.....	62
3.7.3. Diğer Yaşanılan Sorunların Çözümüne İlişkin Bulgular	63
BÖLÜM 4: TARTIŞMA	64
4.1. Sosyal Sorunlara Dayalı Bulguların Değerlendirilmesi	64
4.2. Psikolojik Sorunlara İlişkin Bulguların Değerlendirilmesi	65
4.3. Ekonomik Sorunlara İlişkin Bulguların İncelenmesi	65
4.4. Erişebilirlik-Hizmet Alanında Sorunlara İlişkin Bulguların İncelenmesi	66
4.5. Diğer Sorunlara İlişkin Bulguların İncelenmesi.....	67
SONUÇ	68

KAYNAKÇA.....	74
EK	80
ÖZGEÇMİŞ	82

KISALTMALAR

- WHO** : World Health Organization (Dünya Sağlık Örgütü)
AAMD : American Association of Mental Deficiency
DTSERA : Devlet Tıbbi Sosyal Ekspertizya ve Rehabilitasyon Agentliyi
BM : Birleşmiş Milletler
BÖDB : Başbakanlık Özürlüler Daire Başkanlığı
ÇOY : Çözüm Odaklı Yaklaşım

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: Görüşme Yapılan Kişilerin Demografik Özelliklerine Dair Bilgiler	41
--	----

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1: Engellilerin Rastladığı Engeller ve Fiziksel Etkenler	25
--	----

ÖZET

Başlık: 18-29 Yaş Aralığı Fiziksel Engellilerin Yaşadığı Psiko-Sosyal Sorunlar

Yazar: Elvin ABDULLAYEV

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi İhsan KUTLU

Kabul Tarihi: 19/06/2023

Sayfa Sayısı: ix (ön kısım) + 80 (ana kısım) + 2 (ek)

Engellilik kişinin doğuştan, doğum zamanı ya da sonradan kazandığı özürlerden biri veya birkaçıdır. İnsanlar hayatlarının bir döneminde engellilikle karşılaşabilirler. Bu engelli bireyin kendisi veya yakını olabilmektedir. Engellilik fiziksel ve zihinsel olarak ikiye ayrılmaktadır. Fiziksel engellilik çeşitli sebepler sonucunda bedensel işlevselliğinin tamamını ya da bir kısmını kullanamayan ve bu nedenle toplumsal hayata uyum sağlamakta sorun yaşayan bireylere denmektedir.

Engelli bireyler ister ailede, isterse de toplum içinde bazı psiko-sosyal sorunlar yaşamaktadırlar. Bu sorunlar onların psikolojik sağlık düzeyini ve sosyal hayatını derinden etkilemektedir. Bu nedenlerden dolayı engelli bireylerde içe kapanıklık, iletişim bozukluğu ve kişilerarası ilişki düzeylerinde problemlerin ortaya çıktığını görebiliriz.

Engelli bireylerin engellilik durumu her zaman sağlıkla ilişkili değildir. Bireyin bir veya birkaç uzvunun olmaması yani kalıcı engellilik durumunun engelli bireye ve ailesine kabullendirilmesi, bireyin sosyal çevresinin bu durumu kabullenmesi ve uygun davranışlar sergilemesi, toplum tarafından engelli bireyin kabul görmesi ve iletişim esnasında bazı psiko-sosyal sorunlar ortaya çıkabilmektedir.

Bu amaçla çalışma kapsamında fiziksel engeli bulunan yetişkin bireylerle derinlemesine görüşmeler yapılmış ve psiko-sosyal sorunları detaylı biçimde ele alınmıştır. Çalışma esnasında sosyal hizmet biliminin temel referanslarından yararlanılarak çevresi içinde birey anlayışıyla analiz ve yorumlara yer verilmiştir. Bu çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmış ve 15 fiziksel engelli bireyle tek seferlik oturumlar oluşturulmuş. Bu oturumlarda yarı yapılandırılmış soru formu kullanılmıştır. Oturumlar ortalama 40-45 dakika sürmüştür.

Yapılan araştırma sonucunda fiziksel engelli gençlerin sosyal, psikolojik, ekonomik, erişebilirlik-hizmet, eğitim hayatı, ikili ilişkiler alanında kalıcı sorunlar yaşadığı bulunmuştur. Sonda engelliler, politikacılar, bu alanda çalışanlar için öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Engellilik, Fiziksel Engellilik, Psiko-Sosyal Sorun

ABSTRACT	
Title of Thesis: Psycho-Social Problems Experienced by Persons with Physical Disabilities Between the Ages of 18-29	
Author of Thesis: Elvin ABDULLAYEV	
Supervisor: Assist. Prof. İhsan KUTLU	
Accepted Date: 19/06/2023	Number of Pages: ix (pre text) + 80 (main body) + 2 (add)
<p>Disability is one or more of the congenital, birth or subsequently acquired disabilities. People may experience disability at some point in their lives. This disabled individual or may be close. Disability is divided into physical and mental. physical disability who cannot use all or part of their bodily functionality as a result of various reasons and For this reason, individuals who have problems in adapting to social life are called.</p> <p>Disabled individuals experience some psycho-social problems either in the family or in the society. This problems affect their psychological health level and social life deeply. This introversion, communication disorder and interpersonal relationship in disabled individuals due to various reasons. We can see that problems arise at the level of the child.</p> <p>Disability status of people with disabilities is not always related to health. One or more of the individual the absence of a limb, that is, the acceptance of permanent disability by the disabled individual and his family, social environment to accept this situation and exhibit appropriate behavior, Some psycho-social problems may arise during the acceptance and communication of the disabled individual.</p> <p>For this purpose, in-depth interviews were conducted with adult individuals with physical disabilities and their psycho-social problems were discussed in detail. During the study, analysis and interpretations were included with the understanding of the individual in his environment by making use of the basic references of social work science. In this study, qualitative research method was used and one-time sessions were created with 15 physically disabled individuals. A semi-structured questionnaire was used in these sessions. Sessions lasted an average of 40-45 minutes.</p> <p>As a result of the research, it was found that physically disabled young people experience permanent problems in the fields of social, psychological, economic, accessibility-service, education life and bilateral relations. At the end, suggestions were presented for the disabled, politicians and those working in this field.</p>	
Keywords: Disability, Physical Disability, Psycho-Social Problem	

GİRİŞ

Araştırmanın bu başlığında araştırmanın Problemlerine, amacına, önemine, sınırlılıklarına ve sayıltılarına yer verilmiştir.

Araştırmanın Problemi

Her bir birey ister sosyal isterse de fiziksel yaşantısında diğer bireylerle eşit haklara sahip olmaktadır. Lakin bazı dezavantajlı gruplar var ki bu beraberlikten nasibini alamamaktadırlar. Bu gruplardan biri fiziksel engelli bireylerdir.

Tarih boyu engelli bireylerin kabul edilmesinde büyük zorluklar yaşanmıştır. Bu durum engelli bireylerin yaşam standartlarını sınırlamış ve sonuç olarak beraberinde zorluklar getirmiştir. Bu bireylerin toplum içerisinde bulunmaları, kendi sosyal çevrelerini oluşturmaları hatta aile kurma ve çocuk sahibi olmaları kısıtlanmıştır. Bu sorunlar sosyal problemlerle birlikte psikolojik sorunları da beraberinde getirmiştir. Sonuç olarak engelli bireyler psiko-sosyal sorunlarla baş etmek zorunda kalmışlardır.

Dünya devletlerinde demokratik sistemler kurulmaya başladığında engelli bireylerin bu sorunları da gündeme gelmeye başlamıştır. Bu demokratik olgu engelli bireylere daha hassas bir bakış açısı ile yaklaşmış ve onların var olan sorunlarının çözümü için temel adımlar atmaya başlamıştır. Zamanla yaşanan sorunlar için daha derin sistemler ve programlar oluşturulmuştur. Lakin bu sorunların çözümü için yıllardır araştırmalar yapılmasına rağmen halen durumla ilgili nitelikli değişimlerin olmadığı görülmektedir.

Zamanla dünya politikaları gelişmiş ve sosyal devlet olgusu ortaya çıkmıştır. Bu politikalardan engelli bireyler de zaman zaman yararlanmışlardır. Ama geçmişin izleri ve toplum gelişiminin zayıf hareket etmesi bugün de fiziksel engellilerin sorunlarını araştırmamıza neden olmaktadır.

20. yüzyılda engelli fertlerin sayısının artması tıbbi modele karşı birden fazla yaklaşımın ve modelin ortaya çıkmasına zemin hazırladı. Bunların en önemlilerinden biri ve günümüzde de kullanılmaya devam eden sosyal modeldir. Sosyal modelin ortaya çıkması bu iki modelin çok uzun bir süre karşı karşıya kalmasına sebep olmuştur. Tıbbi modele karşı yaratılmış bu modele göre engelli bireyin sorunlarının sebepleri herhangi bir fiziksel veya zihinsel engel değildir. Sosyal model, engelin toplumun doğru olmayan yaklaşım tarzı sonucu ortaya çıktığını ve insanların engelli bireylere doğru yaklaşması sonucu

engellerin ortadan kalkacağını savunmaktadır. Bu durum tıbbi modelin güncelliğini yitirmesi ve sosyal modelin daha popüler hale gelmesine zemin hazırlamıştır. Her ne kadar sosyal model dünyaya ve ülkemize entegre edilse de engellilerin durumunda köklü değişikliklerin olmadığını görmekteyiz. Halen aşılması gereken zorluklar ortadan kalkmayı beklemektedir.

Yaşadığımız yüzyıla baktığımızda engellilerin geçmişten bu yana var olan sorunlarının uzun zaman geçmesine rağmen halen var olduğunu görmekteyiz. Araştırmanın hedef grubunu 18-29 yaş arasında olan fiziksel engelli bireyler oluşturmaktadır. Bu grubun yaşadığı psiko-sosyal sorunların araştırılması gündemdedir.

Fiziksel engelli bireylerin sorunlarının zamanla çözüme ulaştığını görmekteyiz. Artık uluslararası ve ulusal politikalarda biz, engelli bireylerin tam olarak söz hakkı olduğunu ve toplumun birçok alanında temsil olduklarını görmekteyiz. Lakin bu sorunların tam olarak çözüldüğü anlamına gelmemektedir. Halen toplumun bazı kesimleri tarafından dışlanma, aile ve sosyal çevre tarafından destek alınamaması, şehir yapılarının engelli bireylere uygun yapılandırılmaması, hizmet ve ulaşım sektöründe çalışanların yeterince bilgi sahibi olmaması, ekonomik desteğin azlığı, eğitim hayatında kısıtlamalar, ikili ilişkilerde engellilik nedeniyle oluşan problemler bulunmaktadır. Bu problemlerle engelli bireyler her gün karşılaşmaktadırlar. Bu sebepten dolayı bahsi geçen sorunların çözümü önem arz etmektedir.

Araştırmanın Konusu

Fiziksel engelli bireylerin yaşadıkları sorunları gözden geçirdiğimizde çoğunlukla psiko-sosyal sorunlarla karşılaşmaktayız. Bu sorunların içeriğini incelediğimizde ise erişilebilirlik, sosyoekonomik, hizmet alanında, aile ve arkadaş çevresinde, istihdam hayatında yaşanan zorlukları bulmaktayız. Bu sorunlarla engelli bireyler her gün karşılaşmaktadırlar. Bu bakımdan araştırmanın temel problemi, fiziksel engelli gençlerin yaşadıkları bu sorunların nedenlerini araştırmak ve çözüm önerilerini bulmaktır.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, 18-29 yaş arası fiziksel engelli bireylerde oluşan psiko-sosyal sorunları ortaya çıkarmak ve engelli bireylerin bu sorunlarla baş etmesi için çözüm önerileri bulmaktır. Araştırmanın amacına ulaşmak için 3 temel başlık belirlenmiştir. İlk

önce yaşanan sorunları bulmak, daha sonra katılımcıların bu sorunlarla baş etme yollarını araştırmak, sonra ise fiziksel engellilerin bu sorunlardan başa çıkmak için hangi çözüm önerilerinin olduğunu ortaya çıkarmaktır.

Araştırmanın Önemi

Sosyal hizmet, kişilerin dili, inancı, cinsiyeti, ırkı ve statüsü ne olursa olsun eşit şartlarla çevrilmiş bir toplumda yaşamasını hedeflemiş bir bilimdir. Aynı zamanda sosyal hizmet uzmanları da farklı dezavantajlı gruplarla çalışır ve onların yaşadıkları sosyal sorunlarla mücadele eder.

İnsanların ilk zamanlardan beri var olan engellilik kavramı pek çok bilim ve disiplinin çalışma konuları arasında yer almaktadır. Bu bilim alanları uluslararası çerçevede yıllardır araştırma yürütmektedirler. Bu araştırma ve projelerin esas amacı engelli bireyler için daha iyi şartlar sunmak ve onların psiko-sosyal yaşam düzeylerinin diğer insanlarla eşitlenmesi yönünde yenilikler ortaya koymaktır.

Ülkemizde engellilerin psiko-sosyal sorunları yönünde tez ve makalelere baktığımızda araştırmaların sınırlı sayıda olduğunu görmekteyiz (Mehdiyeva, 2021). Bu durum da beraberinde devlet politikalarına yansımaktadır. Politikalar üretilmiş olsa da kanunların uygulanmasında sınırlılıklar oluşabilmektedir. Diğer taraftan hassas gruplar içerisinde en büyüğünü engelli bireyler oluşturduğunu varsayarsak bu konu ile ilgili araştırmaların yapılmasının ne kadar önem kazandığını görmekteyiz.

Araştırmanın Yöntemi

Bu araştırmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Katılımcılar seçilirken kartopu modeli kullanılmıştır. Araştırmaya 18-29 yaş arası fiziksel engelli bireyler seçilmiştir.

Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu araştırma, Azerbaycan'ın başkenti Bakü ilinde bulunan 18-29 yaş aralığında olan 15 fiziksel engelli bireylerle sınırlanmaktadır. Ayrıca araştırmada yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmış ve katılımcılarla yapılan derinlemesine görüşmeler kaydedilerek analiz edilmiştir.

Araştırmanın Sayıtları

Görüşme yapılan fiziksel engelli bireylerin yarı yapılandırılmış soru formundaki sorulara verdikleri cevapların gerçeği yansıttığı varsayılmaktadır.

Nitel araştırma yöntemi seçildiği için görüşme yapılan kişi sayısı yeterli görölmektedir.

BÖLÜM 1: KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Engellilikte Genel Tanımlar

Engellilik doğumdan önce, doğum zamanı veya sonradan ortaya çıkan bir yetersizlik veya özür nedeni ile kişi tarafından yerine getirilmesi gereken rollerin kısıtlanması, aynı zamanda karmaşık, dinamik, birden fazla boyutu bulunan ve tartışmalı bir durumdur. İnsanların büyük bir kısmı yaşamlarının bir veya birkaç döneminde engelli olabilmektedirler. Bu onların kendileri ile birlikte yakınlarında da gözükmektedir. Dünya geneline baktığımızda 750 milyondan fazla engelli birey bulunmaktadır. Bunlar yalnızca resmi rakamlardır ve engelliliği tespit edilememiş bireyler de bulunmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü'nün 2011 yılında yayınladığı rapora göre 18 yaş ve üstü dünyadaki tüm insanların %15.6'sının engelli olduğu tesbit edilmiştir (WHO, 2011).

Genel olarak, ülkelerin engelliliği tanımlama şekline baktığımızda her ülkenin yaklaşımının farklı olduğu söylenebilir. Bu durumun temel nedenlerinden biri her toplumun engelliliğe farklı anlam yüklemesiyle ilişkilidir. Bu farklı bakış açısı ortak bir tanımın oluşturulmasını zorlamaktadır. Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Bildirgesi'nde bu kavram "her hangi bir eksiklik sonucu günlük hayatta bireysel şekilde yapabildiği şeyleri yapamamak" olarak belirtilmektedir (Öztürk, 2013). Bu yaklaşımdan yola çıkacak olursak engelli bireyler işlevselliklerini kaybetmiş ve başkalarının yardımına ihtiyaç duyan bireyler şeklinde tanımlanır.

Azerbaycan'da engelli bireylerin sayısı fazladır ve bu bireylerin hakları kanun önünde güvence altına alınmıştır. 2018 yılında yapılmış araştırmalar sonucu ülkede 620 bine yakın engelli bireyin olduğu tespit edilmiştir (Abdullayeva, 2018).

Engelli nüfusunun ülkelere göre paylaşımına baktığımızda gelişmemiş ve gelişmekte olan ülkelerde olduğu kadar gelişmiş ülkelerde de engelli nüfusunun arttığı görülmektedir (Genç, 2016). Biraz daha dikkatli bakıldığında engelliliğin ülkelerde farklılıklarının sadece nedenlerden dolayı olduğunu bulabiliriz. Diğer deyimle onların karşılaştıkları sorunlar ve çözümler farklılık teşkil etmektedir.

Azerbaycan'daki Engelliler Hakkında Kanun'a göre engellilik; farklı zorluklarla karşılaştığı zaman bireyin diğer bireylerle beraber seviyede toplum içerisinde temsil olunmalarını zorlayan fiziki, psikolojik, zeka ve hissetme eksiklikleridir. Engelli birey;

farklı zorluklarla karşılaştığı zaman bireyin başka bireylerle beraber seviyede toplum içerisinde temsil olunmasını engelleyen fiziki, psikolojik, zeka ve hissetme becerilerinin kaybedilmesidir (Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabineti, 2019).

Azərbaycan yasınının 94. maddesinin 1. hissesinin ilk paragrafında, devletin engelli bireyler hakkındaki politikasını ve bu bireylerin haklarının korunması hususunda devletin üzerine aldığı sorumlulukları görmekteyiz. Bu hissede, engelli bireylere yönelik ayrımcılığın ortadan kaldırılması, onların rehabilitasyonunun ve toplum hayatına tam katılımının sağlanması, sosyal entegrasyonun karşısında duran şartların ortadan kaldırılması, onlar için olan politikalara ve programlara katılımlarının teşviği, hak ve özgürlüklerine kavuşmaları, şeref ve itibarlarının savunulmasını içeren ifadeler bulunmaktadır. Yasanın 94. maddenin 5. kısmında engelli bireylerin çalışma koşullarına değinilmiştir. Engelli bireyler diğer vatandaşlarla birlikte ve aynı şartlar altında çalışma imkanlarına sahip olmaktadırlar. İşverenlerin onları işten çıkarmak veya başka bir işe geçirme hakları bulunmamaktadır. Her bir işveren engelli bireylerin çalışması için uygun koşullar oluşturmak zorundadır (Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabineti, 2019).

1.2. Engellilikle İlgili Modeller

Engellilikle ilgili en eski model ahlaki modeldir. Bu modele baktığımızda engelli bireyler suçlanan ve damgalanan taraf gibi gözükmekte ve yaşadıkları toplumsal hayattan izole edilmektedirler. Bu modelde engellilik, ahlaki çöküntülerden kaynaklanan bir durum olarak ileri sürüldüğü gibi, bireyin içindeki “şeytan”ın bir dışa vurumu olarak da değerlendirilmektedir (Özgeçeler ve Alper, 2010).

19. yüzyılın ortalarından itibaren engellilikte yeni model ortaya çıkmıştır. Bu model tıbbi model olarak adlandırılmıştır ve 1970’li yılların başlarına kadar önem kazanmıştır. Winter’e göre tıbbi model “eziyet veren bir yapı” olarak değerlendirilmektedir. Bu açıdan baktığımızda tıbbi model, engelli bireyin fiziki ve biyolojik durumuna odaklanmaktadır. Tıbbi model engelliliği daha sonra düzelebilir, onarılabilir veya onarılması gereken bir durum olarak görmektedir. Bu durumda tıbbi model, engelli bireyi geçici veya kalıcı olan bir hasta gibi ele alır ve insanın hasta gibi davranmasını, hasta ölçğine uygun şekilde gözükmesini ister. Yani engelli bireyin hasta rolü oynamasını bekler. Bu durumda hasta rolü kişinin kendi hayati meselelerini kontrol dışı bırakır.

Tıbbi model, engelli bireylerin hayatlarında birtakım kolaylıklar sağlamıştır, aynı zamanda “patoloji”ye odaklandığı için engelli bireyin “acı” olarak değerlendirilmesine neden olmuştur (Özgeçeler ve Alper, 2010).

Engelli bireylerin kimlikleri toplum tarafından kabul edilen yetersizliklerine bağlı olarak inşa edilir. Bir tek toplum tarafından değil, tıbbi model ve psikolojinin de katkılarını varsayarak sıkıntıların sebebi ve psikolojik sorunların kökeni olarak ele alınır. Bu günlerde etkisini yitirmiş olan bu anlayış 20. yüzyılın 60. yıllarında aktivistler tarafından ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır. Engellilikle ilgili çalışmalar 1990`da kendini göstermeye başlasa da sosyal model 1970`lerden sonra gelişmeye başlamıştır. Birçok model ve yaklaşımın varsayımlarını kendinde birleştiren bu model kişisel, çevresel ve sosyal faktörleri birbirleri ile etkileşimde ele almıştır (Meşe, 2014).

Sosyal model, engelliliğin sosyal yapı olduğunu savunmaktadır. Model toplumun, engelli bireyleri ihmal ettiği ve bu bireylere bazı zorluklar yaşattığı fikrini ortaya atmıştır. Model var olan fikirlere karşı çıkar ve engellilikle ilgili büyük değişiklikler ve politikalar üretilmesi gerektiğini savunur. Diğer taraftan engelli bireylere toplum tarafından oluşturulan ekonomik, sosyal, fiziksel, politik ve kültürel engellerle değer düşüklüğü yarattığını varsaymaktadır. Bu model sayesinde son 30-40 yılda engellilik alanında yüzlerce araştırmalar yapılmış, engellilerin yaşam seviyesini yükselten işler görülmüş ve onların haklarını savunacak sosyal politikalar daha da önem kazanmıştır. Bunun sonucunda “özürlü” kelimesi “engelli birey” kelimesi olarak değiştirilmiş ve bu alanda büyük değişiklikler yapılmıştır (Cinisli, 2012).

Tıbbi modelle sosyal modeli karşılaştıracak olursak tıbbi modelin sorun, sosyal modelin ise çözüme odaklandığını görmekteyiz. Medikal model engelli bireyi bakıma ve korunmaya muhtaç şekilde ele alan; sosyal model ise engel yerine kişiye odaklanan, onun çevresini ele alan bir modeldir (Cinisli, 2012).

1.3. Engellilik Nedenleri ve Türleri

İnsanlar doğmadan önce, doğduğumuz zaman ve doğduktan sonra oluşan özellikleri seçme şansımız olmamaktadır. Örnek olarak, vücudumuzdaki organlardan birinin veya birkaçının olmaması, işlevselliği olmayan bir organla dünyaya gelmek veya geçirdiğimiz bir kazadan dolayı organımızın hasar alarak bir müddet veya ömürlük işlevini kaybetmesi

verilebilir. Bu nedenlerden dolayı bireyin herhangi bir organını kullanamaması, engel durumunun oluşmasına sebep olur. Bunun sonucunda kişide engellilik durumu ortaya çıkar (Sarıkaya, 2011).

Engelliliğe sebep olan nedenlere baktığımızda, bu nedenlerin büyük bir kısmının önlenabilirliğini görmekteyiz. Engelli olma kaynak ve nedene göre değişmektedir. Bunlar doğumdan önce, doğum zamanı ve doğumdan sonra olmak üzere üçe ayrılırlar (Ersoy, 2014).

Doğumdan önceki sebepler; ilaç kullanımı, ebeveynlerin akraba olması, gebelik zamanı hastalıkların olması, genetik nedenler, annenin alkol veya madde bağımlısı olması, gebelik döneminde alınan travmalar, stres, beslenme şekli ve doğru olmayan gıdalar neden olabilir. Doğum zamanı ortaya çıkan sebepler; normal koşullarda gerçekleşmeyen doğumlar, travmalar, doğru olmayan uygulamalar vb. olabilir. Doğumdan sonra ortaya çıkan nedenlerse iş zamanı ortaya çıkan kazalar, trafik kazaları, ev kazaları, deprem, terör, çıkan savaşlar, sanayi kazaları vb. engelliliğe neden olabilir (Koca, 2010).

Farklı nedenlere bağlı olarak engellilik türleri engellilik durumlarını ortaya çıkarmaktadır. Bir takım uluslararası araştırmalar sonucu engellilik belirli türlere ayrılmıştır. Bu türler üç başlık altında gruplandırılmıştır. Bu araştırmalar sonucu bedensel, zihinsel ve ruhsal engellilik grupları ortaya çıkmıştır (TÜİK, 2011).

1.4. Bedensel Engellilik

Dünya Sağlık Örgütü engelliliği kişide zihinsel, bedensel ve ruhsal durum özelliklerinin kısmen veya tamamen kaybına neden olan, bireyin normal yaşam düzenine uyumunu zedeleyen bir durum olarak değerlendirmektedir. Bedensel (fiziksel) engellilik kişinin doğumdan önce, doğum anı veya doğum sonrası ortaya çıkan fiziksel yönde var olan bozukluk veya eksikliktir. Görme yetisini yitirmiş gözler, konuşma bozuklukları, kulakların birinin veya her ikisinin işitme bozukluğu, bacakların birinin diğerinden kısa veya uzun olması, kollarda asimetriklik kişiyi engelleyen fiziksel nedenlerdendir. Fiziksel engelliliğin içeriğine baktığımızda farklılıkların olduğunu görmekteyiz. Bedensel engelli bireylerin sınıflandırılması:

- Görme engelliler
- İşitme engelliler

- Konuşma engelliler
- Ortopedik engelliler şeklindedir.

1.4.1. Görme Engelliliği

Her bireyin ruhsal durumu, fiziksel özellikleri ve sosyal yaşantıları farklıdır. Geçmişte var olan günümüzde de varlığını sürdüren engellilik olgusu bu farklılıkların içerisinde yer almaktadır. Fiziksel engelliliğin türlerinden biri de görme engelliliğidir. İnsanlar görme organları aracılığıyla içerisinde yaşadığı dünya hakkında bilgi, çevresindeki renkleri, ışıklar, biçim ve boyutlar hakkında bilgi almaktadırlar. Görme bildiğimiz üzeri yaşadığımız hayatın her alanını kapsamaktadır (Dikici ve Adıgüzel, 2021).

Görme engelli bireyler tam göremeyenler ve az görenler olarak ikiye ayrılır. Tam göremeyenler, normal insanın 6 metreden görebildiğini 60 santimetreden ve daha yakın bir mesafeden görebilen yada hiç görmeyen görme engelli bireylerdir. Az görenlerse, normal gören insanın 200 ayaklık uzakta görebildiği bir cisim doktor tedavisi ile 70-20 ayak aralığında gören kişilerdir (Özsoy, Özyürek ve Eripek, 2002). İstatistiksel verilere baktığımızda, görme yetisini az veya çok olmadan yitiren birey sayısı neredeyse toplumun %0.15-%0.56 arasındadır (Özsoy, Özyürek ve Eripek, 2002).

Görme engellilerin rahat okuyup yazması için özel alfabe geliştirilmiştir. Bu alfabenin ismi onu oluşturan kişinin soyismidir. Bu alfabe görme engelli olan Louis Braille tarafından geliştirilmiştir. Bu alfabede görme engelli bireylerin yaşamlarını kolay hale getirecek uygulamalar yapılmıştır. Alfabenin her bir hareketi 2 sütun, 3 satır ve 6 noktadan ibarettir. Görme engelli birey kabarıklık olan harflere dokunarak ve hissederek okuma işlemini rahatlıkla yapabilmektedir (Öztürk ve diğ., 2013).

Azerbaycan için yayınlanan görme engelli bireylerin istatistiksel verilerine baktığımızda 2016 yılında açıklanmış sonuçları görmekteyiz. Bu sonuçlara göre ülkede 24 bin 300 görme engelli birey bulunmaktadır (Abdullayeva, 2016).

İnsan dünyaya geldiği zaman sağlıklı olabildiği kadar, normal gelişim olmadığından sağlık sorunlarıyla da doğulabilir. Ama engellilik durumu ve görme engelliliği sadece doğum öncesi değil, doğum zamanı, doğumdan sonra da oluşabilen bir olgudur. Görme engelli bireylerin gelişim özellikleri normal insanlara göre farklı olmaktadır. Bu özellikler sosyal, motor, dil ve bilişsel olarak farklılık teşkil etmektedir.

1.4.2. Ortopedik Engellilik

Doğuştan, kaza veya hastalık sonucunda kas, kemik ve sinir sisteminde ortaya çıkan ve bu sebepten bireyin ömrü boyu yaşam aktivitelerini yerine getirmekte ona zorluk yaşatan ve diğer insanların yardımına ihtiyaç duyduran fiziksel yetersizliğe ortopedik engellilik denmektedir (Mülayim, 2009).

Ortopedik engelliliği sınıflandırırken ilk olarak onların hafif, orta ve ağır derecede yetersizlik olarak üç gruba ayrıldığını ve buraya parmak, ayak, bacak ve omurgada eksiklik, fazlalık, hareket kısıtlılığı, tam anlamıyla bütünleştirecek olursak şekil bozukluğu olarak ele alınır ve buraya felçlileri, serebral palsi, spina bifa, spastikleri vb. dahil edilir (Cavkaytar ve Diken, 2005).

Bir hastalığın veya problemin nedenini öğrenmek çözüm yollarını bulmamıza ve önleyici tedbirler almamıza yardım eder. Engelliliğin bu türünün nedenlerinin bilinmesi sayı olarak bu tür engelliliğin azalmasına, korunma yolları ve var olan hizmet standartlarının yükseltilmesine yardım eder. Ortopedik engelliliğin nedenleri doğum öncesi, doğum anı ve doğumdan sonra olmak üzere üçe ayrılır (Dikici ve Adıgüzel, 2021).

Doğum öncesi engelliliğe sebep olan nedenlere dahildir; baba ve annede olan hastalıklar, ebeveynlerde olan kan uyuşmazlığı, annenin hamilelik döneminde geçirdiği kızamık ve suçiçeği gibi hastalıklar, hamileyken röntgen ışını alma, annenin bu dönemde bulaşıcı hastalıklar geçirmesi (bu nedenler daha çok hamileliğin ilk 3 ayında daha etkili olur), plasentanın rahimden vaktinden evvel ayrılması, plasenta yetersizliği. Doğum anı engelliliğe sebep olan nedenlerine dahildir; doğumun normal hastane ortamında yapılmaması, doğumun vaktinden önce veya geç gerçekleşmesi, oksijensiz kalma, kanala girememe, ters gelme, doğum zamanı herhangi bir travma alma, doğulan çocuğun kilosunun az olması. Doğumdan sonrası engelliliğe sebep olan nedenler: doğum sonrası ateşli hastalıklar; tüberküloz, havale, menenjet ve zatürre gibi durumlar; zehirlenmeler, beslenmenin doğru olmaması, sarılıktan dolayı bilirubin artması ve beyin hasarı, bulaşıcı hastalıklar, baş bölgesine darbeler (Tekindal ve Özden, 2020).

1.4.3. İşitme Engellilik

Farklı nedenlerden dolayı kulağın sesi duyma kabiliyetini tamamen ya da kısmen kaybetmesine işitme engeli denilir. İşitme engeli terimi ile birlikte işitme kaybı da

kullanılmaktadır. Bu zaman kulak sesi ya çok zayıf alır ya da hiç alamaz. Bu durum odyogram adlı bir cihazla ölçülmektedir (Kumaş ve Sümer, 2017).

İşitmenin belli bir oranla kaybı konuşmada ve iletişimde zorluklar yaşanmasına, bu yetersizlik nedeniyle bireyin sosyal çevresi ve eğitim hayatında olumsuzluklar ortaya çıkmasına sebep olur. Bu zaman erken müdahale, uygun teşhis, doğru eğitim ve yönlendirme olduğunda birey hayata daha çabuk adapte olmaya ve zorluklara karşı çözüm önerileri oluşturmaya başlar. Böylece bireyin duygusal olarak çöküşü tam veya kısmen kesilir (Cortese, Truscott, Nikidehaghani ve Chapple, 2021). Bu engel türü, fizyolojik açıdan ölçülebilmektedir. İşitme engelliliğinin temel nedenleri genetik faktörler, çevresel, patolojik ve yapısal unsurlardan kaynaklanmaktadır. Bu kayıplar en azdan en çoğa doğru kişiden kişiye farklı şekilde görülebilmektedir. Engellilerde gözükten bu kayıplar onların günlük yaşamlarında konuşma işlevlerinde zorlukların yaşanmasına sebep olmaktadır (Reynolds, 2022).

İşitme yetersizliği, oluş zamanına ve yerine göre sınıflandırılmaktadır. Zamana göre sınıflandırma dil öncesi ve dil sonrası işitme yetersizliği olmak üzere ikiye ayrılır. Araştırma sonucunda dil öncesi yetersizlik çocuğun 18. aydan öncesinde oluştuğu ve 6. ve 12. aylarda ortaya çıkan kayıpların işlevselliğinde güçlükler yaratmaktadır. Dil sonrası işitme yetersizliği çocuğun dilinde temel becerilerin gelişiminden sonra ortaya çıkmaktadır. Bu yetersizlik, beceriler oluşuktan sonra ortaya çıktığından bireyler konuşma düzeylerini ilerletebilirler (MEB Çocuk Gelişimi ve Eğitimi, 2016).

1.4.4. Konuşma Engelli

Nedenine bağlı olmadan konuşamayan, konuşma, kendini ifade şeklinde ve ses hızında problemler olan veya gırtlaklı olmayanlar, duyduğu halde karşılık veremeyenler konuşma engelli bireyler olarak tanımlanır (Yıldız, 2013). İnsanları başka canlılardan farklı kılan özelliği konuşabilmesidir. Bir insanın konuşabilmesi için duyması gerekmektedir. Çocuklar var olduğu toplumu duyabildiği kadar konuşma becerisini kazanmaktadır. Çocuklar özellikle dört yaşlarına geldiklerinde dil becerilerini kullanarak çevre ile tam iletişime geçebilmekteler. Bu da konuşma engelliliğinin diğer türlerle bağlantısını göstermektedir (Kırman ve Sari, 2011).

Konuşma engelliliği, engelliliğin diğer türleriyle özellikle de işitme ve zihinsel engellilikle bağlantılıdır. İşitme bozukluğu erken çocukluk döneminde ortaya çıktığında doğru bağlantı kurulamadığından çocuğun kendi sosyal çevresindeki insanlarla konuşma düzeyinde problemler gözükmeğe başlayacaktır. Bireyin çocukluk döneminden başlayan zihinsel ve ruhsal bozukluklar, onun konuşma düzeyinde de kendini belli etmeye başlar (Öztürk, 2011).

Bir bireyin konuşabilmesi için dilini kullanması ve etrafındaki sesleri duyması gerekmektedir. Kişinin konuşmasına fizyolojik, biyokimyasal, anatomik ve nörolojik etkenler sebep olmaktadır (Duyan, 2013). Netice olarak konuşma, işitme-dil becerileri beraber gelişmelidir ki kişi çevresi ile ilişki kurabilsin.

Bu bireyler kendilerine ait dilbilgisi ve sözlüklerden oluşan dile sahipler. Bunun için de dostluk edindikleri kişiler çoğunlukla kendileri gibi engelli bireylerden oluşmaktadır. Konuşma ve işitme engelli bireyler için kulüpler, okullar, spor salonları ve müsabakaları, kütüphaneler vardır (Kırman ve Sari, 2011).

1.4.5. Zihinsel Engellilik

AAMD (American Association of Mental Deficiency) zihinsel engelliliği şu şekilde tanımlar: “Zihinsel işlevlerinin normalin altında olması, iletişim, öz bakım, ev hayatı, sosyal beceriler, toplumsal hayata katılım, sağlık ve güvenlik, işlevsel 17 akademik beceri, boş zamanı değerlendirme ve iş alanlarından iki veya daha fazlasında sınırlılığın olması”dır. AAMD’ye göre birey, sosyal çevresi ve ailesiyle doğru bağlantı kuramıyorsa veya bağlantı kurmakta zorlanıyorsa ve 70’ ten az bir IQ (Intelligence quotient)’ye sahipse zihinsel engelli olarak tanımlanır (Doğangün, 2008).

Zihinsel engellilerde zeka geriliği 3 seviyede görülmektedir: hafif, orta ve aşırı düzeyde zeka gerilikleri. Hafif düzeyde zeka geriliği olan bireyin IQ seviyesi 50-70 oranındadır. Bu zeka geriliği, çocuk eğitim hayatına başladığı zaman bilinmektedir. Çocuk okula gidene kadar çok da belli olmamaktadır. Bu durum derslerinde başarısızlıklar ve öğrenmede problemlerle ortaya çıkar. Bu durumun erken fark edilmesi ve doğru yönlendirme sonucu çocuk matematik, okuma ve yazma becerilerine sahip olabilir. Orta düzeyde zeka geriliği olan bireylerin IQ seviyeleri 35-50 oranındadır. Hafif zeka geriliği ile kıyasla bu durum çocuklarda daha erken bir dönemde tespit edilebilir. Bu çocuklar

kendi yaşitlarından farklı hareketler sergileyebilir, temel hayati becerilerini yapmakta zorluklar yaşayabilir ve dil gelişimlerinde gecikmeler olabilir. Bu durum, çocuğun yakınlarına gidişat hakkında önceden bilgi vermektedir. Ağır zihinsel engelli bireylerin ise IQ puanı 35'in altındadır. Bu bireyler sosyal çevreleri içerisinde birçok iletişim problemleri yaşamakta, temel beceriler olan yeme, içme gibi becerileri yapmakta zorlanabilmektedirler (MEB, 2016).

1.5. Engellilik ve Sosyal Politika

Uzun yıllar boyunca engellilik farklı disiplinler ve yaklaşımlarda ele alınmıştır. Engellilik kısa süre önceye kadar tıbbi alanda ele alınmış olsa da, zamanla tıp biliminin bu alanda yetersiz kaldığı görülmüştür ve psikoloji, sosyoloji, sosyal hizmet, şehir planlamacılığı, eğitim-öğretim bilimleri ve sosyal politika gibi alanlar da engellilik alanında etkili rol almaya başlamıştır (Güngör ve Güneş, 2012). Bu durumda artık biz engelliliğin bir sosyal olgu olduğunu söyleyebilmekteyiz.

Uzun yıllar boyunca Avrupa'da engelli bireyler ve yardıma muhtaç insanlar kilise ve dini kurumlar tarafından desteklenmekteydiler. 18. yüzyıl Sanayi Devrimi'yle bu yardım ve kuruluşlar etkisini kaybetmeye başladı. Bu durum İkinci Dünya Savaşına kadar sürdü. Savaş sonrası kapitalist batı ülkelerinde refah devletleri ortaya çıkmaya başladı. Bu refah devletlerin odak noktası kapitalist sistemin beraberinde getirdiği eşitsizliği yıkmak oldu. Bu devlet sistemleri birincil temel hizmetler olan barınma, eğitim, sağlık gibi hizmetlerin ihtiyaç sahiplerine ve engellilere sunulmasıyla sosyal politikaları geliştirmeye başladılar. Refah devleti olgusu sayesinde zamanla insanlar tarafından yok sayılan engelli bireylerin dini, ahlaki normlarla, farklı ideolojiler ve gelişmiş teknolojilerle toplum tarafından kabul edilmesi sağlandı (Başer, 2020).

Dünya savaşları ardından Sanayi Devrimi sonucu ortaya çıkan eşitsizlik, sosyal devlet kavramını oluşturmaya başladı. Daha derin baktığımızda toplumsal hayatın bütün alanlarını etkileyen bu durum, oluşabilecek kriz ve sosyo-ekonomik alanda oluşan problemler sonucu ortaya çıkmıştır. Bu geçişle kamu hizmetlerinin genişlemesi, refah seviyesinin yükselmesi, dezavantajlı grupların problemlerinin göz önünde bulundurulması ve çözülmesi yönünde çalışmalar yürütülmektedir (Gümüş, 2010).

1980’li yılların başlarından ortaya çıkan küreselleşmeyle birlikte engellilikte çığır açacak sosyal politikalar ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu politikalar daha çok sosyal yardımlar, yerel kalkınma ve meslek kursları başlıkları altında birleşmiştir. Burada ilkin temel ihtiyaçlar dikkate alınmıştır (Kesgin, 2014).

Azerbaycan bağımsızlığını ilan ettikten sonra en çok dikkat ettiği konulardan biri dezavantajlı grupların yaşadığı sorunların çözümü için yollar aramak olmuştur. Bu dezavantajlı grupların içerisinde engelli bireyler de yer almaktadır. Bu durumun hızlanmasına sebep ise 13 Aralık 2006 yılında Birleşmiş Milletler Örgütünün Baş Meclisinin “Engellilerin Hakları Hakkında” sözleşmesinin kabul edilmesidir. Sözleşmeyi imzalayan diğer devletler gibi Azerbaycan da engelli bireylerle ilgili sorumluluklar almak için adımlar atmaya aynı zamanda ülke yasasında bu sözleşmeye uygun maddelere yer vermeye başlamıştır. Sözleşmenin maksadı engelli vatandaşların engelli olmayan vatandaşlarla aynı haklara sahip olması, onların toplum tarafından kabul edilmesi için bilgilendirilmenin yapılması, aynı zamanda onların farklılıklarına saygı duyulmasıdır. Azerbaycanda engelli bireylerin topluma entegre olmalarında ciddi problemler vardır. Engellilerin en büyük problemleri işsizlik ve eğitim hayatı ile ilişkilidir. Bunun için de yerli yasaya bu durumla ilgili bir bölüme yer verilmiştir. Bu başlıkta özel ve devlet müessesesi olmaksızın her 50 çalışandan birinin engelli vatandaş olması kabul ediliyor. Diğer taraftan engelli bireylerin eğitim alması için, engelli çocuklara özel eğitim merkezleri ve eğitim programları uygulanmaktadır (Tağibəyli, 2011).

Kişinin engelli birey olduğunu tespit etmek için DTSERA-nın (Devlet Tıbbi Sosyal Ekspertizya ve Rehabilitasyon Agentliyi) alt sisteminde kayıtlı olması gerekmektedir. Bu sisteme dahil olmak için kişinin hastalığı onun normal yaşam kalitesini düşürmelidir. Burada hastalıklar kişinin yaşam standartlarını yitirme şeklinde hesaplanmaktadır. Kişinin engeli tespit edildikten sonra devlet tarafından yılda iki defa rehabilitasyon hizmetlerinden yararlanabilir ve hiçbir ödeme yapmadan ilaçlarını aylık olarak hastanelerden temin edebilir (Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabineti, 2022). DTSERA-ın yürüttüğü işler aşağıda belirtilmiştir:

- Engelliliğin sebeplerini ve artışını araştırıp tespit eder
- Engelli vatandaşların işgücünü yitirme oranını ölçer
- Engellilerin hangi rehabilitasyondan geçmesi ve rehabilitasyon zamanı belirlenir

- Sosyal güvence için tedbirler belirlenir

Alınan rehabilitasyonların maksadı engelli bireylerin günlük yaşam, toplumsal ve profesyonel aktivitelerinin tam veya kısmen onarılmasıdır. Sosyal rehabilitasyonun maksatları:

- Bireyin sosyal statüsünün onarılması ve yeniden yapılandırılması
- Topluma adapte edilme
- Ekonomik anlamda bağımsızlığa ulaşmak

Devlet merkezi olan rehabilitasyonlar tam ücretsiz şekilde faaliyet göstermektedir. Engelli statüsü olan her bir vatandaş yılda iki defa veya doktor onaylı belgeleri olursa, daha fazla bu hizmetten yararlanabilmektedir (Qəhrəmanov ve Əhmədov, 2014).

Diğer ülkelerde olduğu gibi Azerbaycan'da da görme engellilerin hakları devlet tarafından izlenmekte ve güvence altına alınmaktadır. Onlar için özel eğitim merkezleri faaliyet göstermektedir. Bu merkezlerde görme engelliler için Braille alfabesi kullanılmaktadır. Görme engelliler üniversite sınavlarına farklı odalarda soruları okumak için yardımcılarıyla birlikte girmektedirler. Devlet, eğitimlerini daha ileri boyuta taşımaları için daima sosyal politikalar üretmektedir. Görme engelliler bu programlarla eğitim hizmetinden yararlanmaktadırlar. Erişebilirlik ve ulaşılabilirlik de engelli bireylerin sosyal hayatta aktif rol oynamaları için önemli kavramdır. Devlet herkes için eşit ve yaşanılabilir bir çevre tasarlamakla görme engelli bireylerin bu aktifliğinin sınırlanmasını ortadan kaldırmaya çalışmaktadır. (İsgəndərova, 2022).

1.6. Fiziksel Engelli Bireylerin Sorunları

Engelli bireyler kanun karşısında engelli olmayan bireylerle ortak imkanlara sahiptir. Onlar için geliştirilen programlar, düzenlemeler onların gelişiminden ziyade toplumdan kopmalarına ve yalnızlaşmalarına sebebiyet vermektedir. Engelli olmayan bireyler kadar onların da toplumsal hayata katılma ve kendini geliştirme hakları vardır. Toplumun engelli bireylere karşı tutumları çoğu zaman farklı ve çelişkili olabilmektedir. İnsanlar bazı zamanlarda onları “ellerinden hiçbir şey gelmeyen, korunmaya muhtaç, zavallı” olarak tanımlarken, bazı zamanlarda gördükleri işleri fazlasıyla abartmaktalar. Bu tutumların kökünde bilgisizlik vardır ve bu da ayrımcılığı yansıtmaktadır. Dolayısıyla bu tutumlar da onları daha çok incitmektedir (Öztabak, 2017).

Engellilikle ilgili çalışmalar 2. Dünya Savaşından sonra başlamıştır. Bu çalışmalar 1960'ların sonu 1970'li yılların başından itibaren hızlanmaya başlamıştır. Engelli bireylerin özgürlük seçimi ve eğitim hayatlarının gelişimi için tartışmaları ortaya atmıştır. Bunun sayesinde engelliler arasında eğitim hayatına adım atanların sayısı günden güne artmaya başlamış ve yetenekli olan engelli bireyler daha da tanınmaya başlamıştır (Scotch, 1989). Son yüzyılda engellilerin problemlerinin çözümü için araştırmalar artmıştır. Çoğunlukla 50. yıldan bu yana yapılan araştırmalar farklı disiplinlerde yürütülmüştür. Bunca çalışmalar yapılmasına rağmen halen engellilerin pek çok sorunları çözüme ulaşmamıştır. Bunun için disiplinlerarası çalışmaların yürütülmesinin devamlı olması önemli konulardan biri olmaktadır (Nerse, 2020).

Engelli bireyler var olan dezavantajlarından dolayı bazı zorluklarla karşı karşıya kalmaktalar. Bu zorluklar esasen psikolojik, bakım, eğitim ve ekonomik sorunlar olarak tanımlanır. Çoğu engelliler çalışma yetisi olmadığı için ekonomik olarak zorluklar yaşayabilmektedirler. Bazıları engelliliklerinden dolayı dışarıya çok nadiren çıktığı için iletişim kopukluğu yaşayabilmektedirler. Bu durum psikolojik düzeyde sorunların ortaya çıkmasıyla sonuçlanmaktadır. Diğer taraftan bir sıra engelliler ve yakınları onlara karşı toplum tarafından doğru ilgi ve alakanın olmadığını, çoğunlukla baskı yaşadıklarını söylemektedirler (Genç, 2016). Sonuç olarak fiziksel engellilerin yaşadığı bazı sorunlar aşağıdaki gibidir:

- Ekonomik sorunlar
- Eğitim sorunları
- Psikolojik sorunlar
- Sosyal sorunlar
- Erişebilirlik sorunları

Engellilerin karşılaştıkları bu sorunlar birbiriyle bağlantılı olmakta ve her biri bireyin toplumsal yaşamda temsil olunamamalarını sağlamaktadır. Toplumsal yaşamda aktif rol oynamak için her biri aynı şekilde önem arz etmektedir. Bunu bir insanın organlarına benzetebiliriz. Bir organ çalışmadığında insan nasıl rahatsız oluyorsa aynı şekilde burada da durum aynıdır. Bir organ hasar gördüğünde ve çalışmadığında diğer organlar da etkileniyor ve onlar da işlevini kaybedebiliyor veya yitirebiliyor.

1.6.1. Ekonomik Sorunlar

Çalışma hayatına baktığımızda engelli bireylerin engelli olmayan bireylerle karşılaştırıldığında daha fazla sorun yaşadığını görmekteyiz. Bu sorunlar içerisinde en çok rastlanılan ekonomik ve sosyal sorunlardır. Engelliler yüksek işsizlik ve onun beraberinde getirdiği diğer sorunlarla baş etmekte. Dünya Çalışma Örgütü'nün (ILO) araştırma ve analizleri sonucu dünyada bulunan engellilerin %80'i çalışmaktadır. Lakin tam temsil olunmama ve yeteneklerine uygun olmayan işlerde çalışmaya maruz kalmaktalar (Nerse, 2020). Engellilerin toplumsal hayatta temsil olunma ve onların kendi kazançlarını kazanan, çalışan ve kendi ihtiyaçlarını karşılayan bireyler olması için toplumun ve devletin üzerine bazı sorumluluklar düşmektedir. Buradaki temenni onlara uygun işlerde çalışmalarını için sosyal politikaların geliştirilmesi ve onların diğer insanlarla bir arada çalışmasının sağlanmasıdır. Bu durumda engelliler toplumdan dışlanmadan yaşamlarını sürdürebilirler. Diğer taraftan onların çalışması maddi kazançlarının beraberinde sosyal güvencesinin artmasına katkı sunacaktır (Genç ve Çat, 2013). Çalıştıkları zaman iş hayatında bazı zorluklarla karşılaşmaktalar. Bu zorlukların üstesinden gelinmesi için bakanlık tarafından 3 Eylül 2019 yılında karar hazırlanıp oynanmıştır. Bu karar Azerbaycan'da bulunan devlet ve özel olmaksızın bütün kurumlarda uygulanmaktadır. Bu karara göre genel talepler bu şekildedir:

- İş yerinde masa ve yerleşme engelli bireyin engel türüne uygun şekilde kurulmalı, sandaleler kaygan olmayan, elektrik geçirmeyen, kolaylıkla temizlenebilir olmalı
- İşte olan stress, yorgunluk %25`ten fazla olmamalıdır
- İş yerinde oda sıcaklığı uygun olmalıdır
- Makinaların sıcaklıkları 36 C derecenin altında olmalıdır
- Sesli ışık göstergesi olmalıdır
- Işıklı çağrı sinyalleri olmalıdır
- Binanın kolidorlarının genişliği 1.8 m, kapı geçişlerinin genişliği ise 0.9 m olmalıdır
- Engelli bireyler için yapılan bu düzenlemeler diğer çalışanların işlerinde sorun teşkil etmemelidir.

Engelli bireyler bu işlerde çalıştırılmaz:

- Merdiven veya yükseklikte yapılan işlerde
- Beden kaslarını zorlayan işlerde
- Rahatsız pozisyonda yapılan çalışmalarda

Bu kararın farklı engelli türlerine göre maddeleri bulunmaktadır (Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabineti, 2019).

Engelli bireylere aylık olarak devlet tarafından engellilik maaşları ödenmektedir. Bu maaş onların yalnız temel ihtiyaçlarını karşılamaktadır. Engellilerin diğer ihtiyaçları aileleri, yakınları ve sivil kuruluşların yardımıyla giderilmektedir. Aileye engelli bir üye dahil olduğunda ekonomik açıdan harcamalarda artış başlamıştır demektir. Diğer taraftan ağır engelli bireylerin ailesinde üyelerden birinin engelli bireye bakması gerektiği sır değildir; temel ihtiyaçlar ve kişisel bakımlarında yardımcı olmak. Bu durumda çalışabilir üye de işten ayrılmak durumunda kalır. Bu da bir diğer ekonomik sorun olmaktadır. Bununla beraber hastane, rehabilitasyon, okul ve diğer masraflar da üzerine eklenmektedir. Bir diğer sorun kırsal ve köylerde yeterli tedavileri veren hastanelerin olmamasıdır. Bu durumda büyük şehirlere gelme ve orada kalma aile bütçesine zarar vermektedir. Engelli ailelerinin yaşadıkları bu zorluklar onların varolan durumla baş etme becerilerini ortaya çıkarmaktadır. Ailelerin bunlardan başka sorunlarının olduğunu göz önüne alırsak ailenin yaşam standartlarının zorlandığını söylemeliyiz. Bu durum ülkeden ülkeye değişebilir.

1.6.2. Eğitim Sorunları

Eğitim, insanın sosyal çevresine ve topluma uyumunu sağlamaya yardımcı olan bir sistemdir. Engelli birey eğitim aldığı zaman öğrendiği bilgilerle yaşamını daha kolaylaştırılabilir hem de sosyal çevreye adapte olmakta zorluk çekmez. Okul bir sosyalleştirme aracıdır. Bu bireyler eğitim zamanı kendini ifade etmeyi, iletişim kurmayı, kendini zorlu durumlarda korumayı öğrenir ve arkadaş çevresini oluşturabilir. Onlar için formal eğitimin esas amacı bireyin kendini “yetersiz” ve “aciz” hissetmesinin önüne geçmektir. Burada öğrendikleri bilgiler onların yaşamlarını kolaylaştırmaktadır (Burcu, 2004).

Son zamanlardaki projeler ve çalışmalar sayesinde engelli bireylerin eğitim hayatında daha aktif yer aldıklarını ve eğitim sistemine dahil olmak için mücadeleci davranışlarını

görmekteyiz. Bu sayede üniversiteli engelli öğrenci sayında artışların olduğu açıklanmıştır. Üniversitelerin mimari yapısı ne kadar fiziksel engelli bireylere uyumlaştırılmaya çalışılsa da problemler tam olarak çözülmüş değildir. Bugün engelli olan öğrencilerin üzerine düşen sorumluluk ve zorluklar engelli olmayan öğrencilerinkine kıyasta daha çoktur (Stanley, 2000). Örneğin engelli olan bir öğrenci mimari yapıya bağlı olarak kampüste veya binalarda hareket ederken bazı zorluklar yaşayabilirler. Zorluklar yaşadıklarından bazen de yapılan pozitif ayrımcılık bazılarını iyi hissettirenken bazılarında da rahatsızlık duygusunu oluşturabilir.

Üniversiteli engelli bireylerin akademik hayatlarında yaşadıkları sorun kişiden kişiye değişmektedir. Bu durum araştırmacılar arasında da farklılık teşkil etmektedir. Flowers (1993), akademik başarı ve kararlılığı araştırırken akademik kararlılığın öğrenciyi akademik başarıya götürdüğünü bulmuştur. Aynı yıl araştırma yürüten Anderson ise bu öğrencilerin sosyal engellenmelerini araştırmış ve sayıları günden güne artan engelli öğrencileri için hizmet grubunun oluşturulmasını teklif etmiştir. Anderson bundan başka, bu öğrencilerin üniversite binalarında hareket etmede zorluk yaşadıklarını ve diğer öğrenciler tarafından dışlanma veya çok az kabul olma olgusunun olduğunu ortaya çıkarmıştır (Burcu, 2020).

Engellilerin eğitim hayatında yaşadığı problemler sıralandığında:

1.6.2.1. Ulaşım

Bu sorunların yaşanması engelli türü ve derecesine bağlı olarak değişebilmektedir. İşitme engelliler çok da zorluk yaşamadığı halde ortopedik ve görme engelliler bu konuda zorluklar yaşamaktadırlar. Burada yollar ve üniversitenin mimari yapısı zorluk yaratabilmektedir. Yokuşların fazla olduğunu düşünürsek ortopedik engellilerin daha fazla zorlandığını söyleyebiliriz. Dahası kış ve sonbahar mevsimlerinde kar, yağmur, rüzgar olduğunda durum daha da zor hale gelebilmektedir. Ulaşım ile ilgili diğer bir sorunsu insanların engelli bireylere sergiledikleri doğru olmayan davranış şekilleri ile ilişkilidir. Bunun da sebebi toplumun engelliler hakkında bilgi yetersizliğinden kaynaklanmaktadır.

1.6.2.2. Barınma

Engellilerin büyük bir kısmı ailesi ile yaşamaktadır. Üniversite seçimlerinde ya yaşadıkları şehirdeki ya da ulaşımı mümkün olan üniversiteleri seçmektedirler. Bazense aileleri onlarla birlikte üniversite olan şehre taşınmak zorunda kalmaktadırlar. Bununla beraber yurttan kalan öğrenciler de vardır. Bu durumda yaşadıkları problemler çoğunlukla odaların yapısının onlara uygun olmaması, diğer öğrencilerin onlarla bir odayı paylaşmak istememesi durumlarıyla karşılaşmaktadırlar.

1.6.2.3. Üniversite İçerisinde Kişisel İhtiyaçlar

Engelli öğrenciler fiziksel gereksinimlerini karşılarken bazı sorunlarla karşı karşıya kalabilmekteler. Engelli kullanımına uygun tuvalet bulunmaması ve mevcut tuvaletlerin her zaman kullanıma uygun olmaması engelliler için sorun oluşturmaktadır.

1.6.2.4. Dersler ve Sınavlar

İşitme ve görme engelliler daha çok sorun yaşamaktalar. Sınavlar zamanı okuyucuların bulunması bazen sorun haline gelebilmektedir. Engelliler bu ve diğer sorunların üstesinden öğretmenleri ve öğrenci arkadaşlarının desteği ile gelmektedirler (Tekin, 2019).

1.6.2.5. Üniversite Arkadaş Çevresi

Arkadaş çevresi sayesinde çıkan sorunların çözülebilirliği olduğu halde bazen sınıf arkadaşlarıyla doğru iletişimin kurulmaması hali de göz önünde bulundurulmalıdır. Engelli öğrencilerin üniversitede arkadaş çevresinin pek geniş olduğu söylenemez.. İlk zamanlar bu durumu daha iyi gözlemleyebiliriz. Arkadaş çevresi çoğu zaman sınıf arkadaşlarından oluşur. Ders zamanı ve okul içi aktiviteler yapılırsa da okul dışı bu yoğunluk azalmaktadır (Burcu, 2002). Sonuçta okul dışı aktivitelere katılmayan bir öğrenci ve sosyal çevresinde de pek çok insan olmadığına bir nevi sosyal izolasyona (sosyal dışlanma) maruz kalmaktadır. Bu durum zamanla artabilir ve öğrencinin arkadaşlarıyla geçirememesi arkadaşlıklarına da etki edebilir. Eğitim alan bu grup engelliler zamanla arkadaş çevresinde hep ikinci kişi olarak kalır ve hiç kimseyle istediği o yakınlığı kuramaz hale gelebilir.

Engelli olmayan insanlar gibi engelli bireylerin de eğitim alma hakkı vardır. Engelli olmaları bu gerçeği değiştiremez. Bu durumda eğitimin verilme seviyesi, engelli bireyin hedeflerine, taleplerine uygunluğu ve engelli olmayan bireylerle eşit şartlara sahip eğitim almaları önem arz etmektedir. Verilen eğitimin kalite düzeyi ve yararlılığı ölçülmelidir. Özellikle, bu bireylerin eğitimi daha dikkatli ve hassasiyetle incelenmiş ve olduğu gibi uygulanmalıdır. Bunun sayesinde eğitim verenler hem engelli bireylerin yaşamlarını kolaylaştırırlar hem de sosyal varlık olan insanın olması gerektiği yerde bulunmasını katkı sağlamış olurlar.

1.6.3. Sosyal ve Psikolojik Sorunlar

Sosyal sorunlar, kişinin farklı sebeplerden dolayı toplum hayatına ayak uydurmasını zorlayan ve toplumsal hayatla bağlantısının azalması ve ya yitirilmesine sebep olmaktadır. Sosyal sorunlar farklı nedenlerle ortaya çıkabilmektedir. Bu nedenlere dahildir: ırk, din, engellilik, gelir seviyesi. Bu durumda sosyal sorun “sorun” olarak nasıl tanımlanır? Parrillo bu durumun fikir birliğinden doğduğunu savunur. Bu durumu birden çok bireyin yaşaması ve bu durum onların yaşamlarına etki etmesi gerekmektedir (Aykurt, 2020). Engelli birey olmanın bazı zorlukları vardır. Engelliler ekonomik, kültürel, fiziksel ve sosyal gerekçelere dayanan zorluklarla karşı karşıya kalmaktalar. Onların yaşadıkları kent ve toplum hayatına katılmaları sınırlı ölçülerde mümkündür (Çiğdem, 2002).

Sosyal sorunlarla beraber engelliler varolan durumlarından dolayı sıklıkla psikolojik sorunlar da yaşamaktadırlar. Böyle durumlarda aile desteği ile beraber psikolojik destek almakta önem taşımaktadır. Yaşanan sosyal sorunlar aşağıdaki gibi ifade edilebilir:

1.6.3.1. Toplumsal Eşitsizlik

Toplumsal eşitsizlik ile ilgili araştırmalara bakıldığında toplumsal eşitsizliğin toplumda rastlanan sosyal olgulardan biri olduğu saptanmaktadır. Sosyal açıdan baktığımızda nedenine bakmaksızın toplumsal eşitsizliğin toplumu zedeleyen bir faktör olduğunu söyleyebiliriz. Engelli bireylerde bu olgu sıklıkla görülmektedir. Birey doğuştan veya sonradan olmaksızın zihinsel ya da bedensel engelli olmaktan dolayı toplumsal eşitsizlikle baş etmektedir. Engelli birey gelir durumu, cinsiyeti, sosyal güvencesi, istihdamı, eğitimi, sağlık durumuyla ilgili destek alması, sosyal rolleri, statüsü, sosyal

ilişkileri kısacası, yaşama dair her alanla ilgili toplumsal eşitsizlik yaşayabilir. Bu toplumsal eşitsizliğin var olmasını sağlayan toplumda ortaya çıkan bakış açısıdır (Burcu, 2004). Bu tür eşitsizliklerin temelinde bilgisizlik ya da yanlış bilgi edinme durmaktadır. Doğru temsil olunmak için doğru bilginin olması şarttır. Bunun için sosyal projelerin sayısının artması, devlet ve uluslararası teşkilatların konuyadaha hassasiyetle yaklaşması ve etik davranış kaidelerinin bilinmesi önem taşımaktadır. Toplum olarak bu eşitsizliğin ortadan kalkmasında doğru bilgi sahibi kişilerin sayısının artmasına çalışılmalıdır.

1.6.3.2. Sosyal Dışlanma ve Ayrımcılık

Engelliler var oldukları ortamda çoğu zaman birden çok konuda dışlanabilmektedir. Buna örnek olarak eğitim hayatından mahrum kalma, istihdam, arkadaşlık çevresi, toplum dışında bırakılma, kültürel hayat, ulaşım, kamuya açık alanlardan uzak tutulmak dahildir. Engellilere yönelik bu ayrımcılık geçmişten başlamış günümüze kadar sürmekte ve aynı zamanda birden fazla biçime sahip olmaktadır (Uyar, 2006). Bu ayrımcılığı bazen engelli bireyler bile fark edememektedir. Diğer çocukların eğitim almalarından uzun süre geçtikten sonra engelli çocuklar için eğitim planları yapılmaya başlanılmıştır.

1.6.3.3. Sosyal İzolasyon

Ne şekilde olursa olsun (damgalanmak, etiketlenmek) toplumdan dışarıda bırakılmak toplumun temelini oluşturan bireye en büyük engeldir. Herkesin günlük yaşamda rastladığı bu engelleyicilik, bireyin durumundan dolayı, engelli bireyleri yanlış anlamaları ve sonuçta yanlış davranışlar sergilemeleri demektir. Bu durumda engelli bireyin toplumsal statüye sahip olması gerekmektedir. Diğer taraftan engelli birey bu statüye sahip olmak için diğer insanlardan daha çok çaba sarf etmektedir (Murphy, 1995).

Toplumun yapı taşını bireyler oluşturur ve bu bireylerin herhangi bir sebepten dolayı toplumdan uzaklaştırılarak sosyal izolasyona maruz kalmaları en başta her toplumun dayanak noktası olan insan haklarına karşı gelmektir. Engelli bireylere karşı örülen bu duvarları yıkmak ve toplumu yeniden birlikte inşa etmek için devletin üzerine yüklü sorumluluklar düşmektedir. Devlet engellilerle ilgili politikalarını günden güne geliştirebilirse bu durum zamanla çözülebilir.

1.6.3.4. Damgalama

Damgalanma kavramı Goffman tarafından geliştirilmiştir. Damgalama ya da stigma adlı bu kavram, “kişiyeye yapılan gözden düşürücü, itibarsızlaştırıcı atıflar” manasında kullanılmıştır (Goffman, 1968). Bu kuram Goffman tarafından bilime getirilse de daima araştırılmış ve geliştirilmiştir. Son araştırmalara göre damgalanma kavramı günlük yaşamda kendini üç şekilde göstermektedir. “Dolaysız damgalama”, “dolaylı damgalama” ve “çevresel damgalama” şeklindedir (Link ve Phelan, 2006). Bu duruma engelli bireyin gözünden bakıldığında toplumda bedensel farklılığından dolayı sözlü ve davranışsal tacize uğramak dolaysız damgalamaya örnek olabilir. Dikeyliği fazla olan yolu yukarıya doğru çıkamayan ortopedik engelli birey çevresel damgalamaya ve engelli olmayan bireylerin onlara zavallı olarak yaklaşmaları dolaylı damgalamaya örnek olabilir.

Bu damgalamalar sonucunda damgalanmış birey statü belirsizliği problemi yaşayabilmekte ve bunlar onun eğitim, iş, aile hayatında birden fazla sorunun ortaya çıkmasına neden olabilmektedir. Engelliler hayatlarının bu alanlarında belirsizlik yaşamakta ve yaşam alanındaki insanlardan onay alıp almadıklarını bilememektedirler. “Diğer taraftan bu belirsizlik başkalarının kendisine uygun gördüğü damgaya göre hangi kategoriye yerleşip yerleşmemesinden de kaynaklanabilmektedir” (Goffman, 1997).

1.6.3.5. İntihar

Engelli bireyler yaşadıkları ortamda, ailede ve katılımları mümkün her yerde bir sosyal baskı ile yüz-yüze kalmakta ve mücadele yürütmektedirler. Bu bireyler çoğu zamansa kendini yalnız hissetmekte ve etrafındaki insanlarla iletişimde olmak istemektedirler. Bazense aile, arkadaş, yakın sosyal çevre ile iletişimi kaybederler. Bu durumda sosyal izolasyona maruz kalmış bulunuyorlar. Bu vaziyet sonu intihara kadar giden bir yolun açılmasına sebebiyet verir. İntihardan başka depresyon, uyum kopukluğu, farklı ruhsal sorunlar vb kendini gösterir (Arıkan, 2002; Barter, Swaback ve Todd, 1968; Wenz, 1979). Yukarıda da belirttiğimiz gibi damgalama, izolasyon, dışlanma engelliliği etkileyen sebeplerdir. Bu sebepler birbiriyle bağlantılıdır ve sonu hiç istemeyeceğimiz durumlarla sonuçlanabilir. Damgalama, dışlanma sonucu izolasyon ve kopukluk ortaya çıkmaya başlamaktadır. Daha sonrasında intihara kadar uzanan bir süreci takip edebiliriz.

1.6.3.6. Stres

Stres, insan bedenini fiziksel ve ruhsal olarak yıpratıcı, arzu olunmayan sonuçlara yol açan ve insanların günümüzde mutsuz olmaya sürükleyen bir kavramdır (Güçlü, 2001). Bu sebepten dolayı araştırmalar çoğu zaman bu yönde yürütülmektedir. Bu kavramın üzerinde durulma sebeplerinden bir diğeri de stresin yol açtığı hastalıkların günden güne artmasıdır.

Psikolojik çerçevelerde değerlendirme yaparken stresin insan davranışlarına ve sosyal çevresini negatif yönde etkilediği görülmektedir. Diğer taraftan stres engellenmesi zor bir durumdur ve bu durumda onunla yaşama çalışmaları oluşturulmalıdır (Daş Tuğrul, 2000). Engelli bireylerde de sıklıkla görülen stres, onların yaşam koşullarını zorlamaktadır. Engelli bireyler çoğunlukla engellerinden dolayı utanç hissi, kabullenme korkusu, bir şeyi yapabilmek endişesi yaşamaktadırlar ve bu durum strese yol açmaktadır. Yaşadıkları bu ve diğer sorunları dile getirmekte zorluk yaşadıkları gibi profesyonel yardım almadıkları ve ya almaktan kaçınıldıkta stres düzeyinde ilerleme gözükmemektedir. Bu durumda yıllarca bazense ömürlerinin sonuna kadar yaşamaktadırlar.

1.6.3.7. Depresyon

Depresyon, bir şeylerin yolunda gitmemesi sonucunda mutsuzluk, beklenen işlerin olumsuz gelişmelerine karşı bireyin verdiği tepkidir. Depresyonun belirtileri genellikle konsantrasyon eksikliği, suçluluk duygularının belirginleşmesi, işsizlik, uyku düzeninin bozulması veya uykusuzluk, özgüvenin düşmesi, karamsarlık, kendine zarar verme veya bu yönde atılan adımlar şeklinde sıralaya bilmekteyiz. Bu durumla engelli bireyler de karşı karşıya kalmaktalar. Bu durum sağlam bireylerden çok engelli bireylerde daha sıklıkla gözükmemektedir. Her bir engelli birey çoğunlukla hayatının en azı bir evresinde depresyon yaşamıştır (American Psychiatric Association, 2000).

1.6.4. Erişebilirlik Sorunu

Erişebilirlik, engelli bireylerin diğer insanlar gibi bütün hizmetlerden kolaylıkla yararlanabilmeleri ve bağımsız şekilde yaşamın her alanına ulaşabilmeleri olarak tanımlanmaktadır. Erişebilirlik hem fiziksel alan olan mağaza, yol, yaya geçidi, köprü, hastane, okul, lokanta gibi yerlerin tasarımının engelliler için uygun olmasını hem de iletişim, bilgi ve eğitime erişimin zor olmamasını kapsar (Öz, 2013).

Birleşmiş Milletler (BM), bu alanda engellilerin rastladığı problemleri sekiz başlık altında toplamıştır. Bunlar; sosyal güvence, istihdam, eğitim, gelir sağlama, kişisel entegrasyon ve aile yaşamı, din, kültür, eğlence-spor, ulaşılabilirliktir (Aysoy, 2004).

Modern çağda erişebilirlik sorunları topluluklarının çoğunlukla yerleştikleri mekan olan kentlerde ortaya çıkmaktadır. Kentsel tasarımın başında gelen zorluklardan birisi engelli bireylere uygun tasarımların az olması veya hiç olmamasıdır (Evans, 2009). Kentlerin mekan planlamalarına baktığımızda engellilerin fazla dikkate alınmadığını görmekteyiz. Bu bireyler erişebilirlik konusunda yaşadıkları fiziksel çevrenin mimari yapısının uygunsuzluğu, toplu ulaşım araçlarının yararlı olmaması sayesinde iş, eğitim, sosyal destek, sosyal çevreye katılım, iletişim, sağlık hizmetleri gibi devlet hesabına yapılan hizmetlerden faydalanamama sorunlarıyla karşı karşıya kalmaktadırlar. Yürütülen pek çok araştırmanın sonucuna göre engellilerin iş hayatında zorlandıkları sorunların başında ulaşım gelmektedir (Burcu, 2007).

Azerbaycandaki engelliler için tasarlanan yapılara baktığımızda kamu binalarında olduğu kadar özel yaşam binalarında da tasarımların fazla dikkate alınmadığını görmekteyiz. Bunun sebebi özel yaşam binalarının büyük kısmının daha önce inşa edilmesiyle ilişkilidir. Eskiden inşa edilen özel yaşam binalarının yanı sıra yeni inşa olunan binaların büyük kısmında bu dikkate alınmıştır. Ama bu problemin ortadan kalkması için yeterli değildir. Bu çerçeveden baktığımızda Azerbaycanda inşa olunan bazı binalar engellileri engelli hale getirmektedir. Özellikle, bireyin oturduğu binadan başlayarak sokak, kaldırım ve dışarıda vakit geçirdiği en yakın yerlerde bu sorunlara rastlaması engel yaratıcı bir durum olmaktadır.

Şekil 1: Engellilerin Rastladığı Engeller ve Fiziksel Etkenler (BÖDB, 2011)

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Erişebilirlik sorununun ortadan kalkması için hizmetlerin ve diğer önemli faaliyetlerin bir araya getirilmesi gerekmektedir. Diğer taraftan yerli sosyal politikaların kentlerde yaşayan engelli bireylere uygun bir şekilde oluşturulması hem daha iyi yaşam ortamının hem de insanlarda duyarlılık olgusunun oluşmasını destekler.

1.7. Engellilik ve Gençlik

Gençlik dönemi kişiden kişiye değişmektedir ve karmaşık bir şekilde sürmektedir. Bu dönemde biyolojik, psikolojik ve sosyal olmak üzere üç düzeyin karşılıklı etkileşimde olduğu bir süreçtir. Bu bakımdan düzeylerin birinde olan değişim diğerlerini de etkilemektedir. Biyolojik ve psikolojik düzeydeki hareketlenmeler sosyal bünyenin gelişimine etki eder ve onun gelişimini artırıp azaltabilir (Muuss, 1971). Bununla birlikte gençlik döneminde kişinin hayatında, sosyal çevresinde değişimler hızlanmaya başlar. Bu dönemde gençler bedenlerindeki ergenlik döneminden başlayan keşiflerini sonlandırmış ve anlamlar üretmeye başlamıştır. Her genç ideal görüntüye ve bedene sahip olmak ister. Onun için de bedenin şekli, güzelliği önem arz eder çünkü giydikleri giyimler, saç tarzı ideal görünüm sayesinde oluşur.

Entelektüel ve yaratıcı gençler içerisinde engelli gençler de bulunmaktadır. Her toplumun kendine ait sorunları vardır. Bu sorunlar toplumun büyük bir kısmını etkilemektedir. Bu durumdan toplumun büyük kısmını oluşturan gençler pay almaktadır. Diğer gençlerle beraber engelli gençler de onlar gibi bazı ihtiyaç ve problemlerle baş etmektedirler. Ama engelli gençler bu problem ve ihtiyaçlarla engelli olmayan gençlere nazaran daha çok karşılaşmaktadırlar (Burcu, 2020).

Bireyin gençlik döneminde sosyal ilişkiler açısından ortaya çıkan bazı sosyal riskler vardır. Bu riskler bireyin “sosyal çevresinde”, “aile ilişkilerinde” ve “arkadaşlık ilişkilerinde” oluşmaktadır. Gençlerin bu risklerle baş etmesi ve sorunları çözmesi gerekmektedir. Bu sorunlarla karşılaşan gencin engelli olması durumun daha zor hal almasına sebep olmaktadır (Burcu, 2013).

Ailede gelecekle ilgili plan ve beklentiler çocuk üzerinde planlanmaktadır. Bazense beklentiden farklı çocuğa sahip olduğunda planlarda değişiklik yapılmak zorunda kalmaktadır (Doğru ve Arslan, 2008).

Ailede olan engelli birey aileiçi rollerini ve gereksinimlerini yerine getirebilmekte zorlanıyorsa bu durumda uyum sorunu yaşayabilir. Bu zorluklar sebebinden birey yaş, cinsiyet, kültürel ve sosyal farklılıklar yaşar ve bu farklılıklar nedeniyle rollerini gerektiği gibi yapamadığından aile içi problemler oluşmaya başlar.

Engelli bireylerin sosyal çevre ve toplumsal hayatta karşılaştığı en büyük sorun ön yargıdır. Ön yargılar ilk olarak bireyin yakın çevresinden başlar. Yakın çevre tarafından olan bu ön yargılar bazen bireysel, bazense toplumsal gerçeklerden oluşmaktadır. Bu yargılarla baş etmede engelliler diğerlerine nazaran daha fazla çaba göstermektedirler. Bu çaba olmadığında engelliler yaşamın tüm alanlarında zorluklar yaşayabilirler (Engelliler Şurası, 1999).

Arkadaşlık, sosyal-duygusal olarak ihtiyaçlarımızı gideren, karşılıklı sevgi ve saygıyadayan, gönüllü bir şekilde oluşan bir ilişki biçimidir (Demir ve Özdemir, 2010). Engellilerin genellikle, arkadaşlığı engellilerle olmaktadır. Diğer insanlarla ilişkileri engellerinden dolayı fazla sürmemektir. Diğer taraftan bu sorun bireyin yaşadığı ortamdan bağlı olmaktadır. Burada bireylerin duyarlılık seviyesi ve bilgili olması önem kazanmaktadır.

1.8. Sosyal Hizmet Bağlamında Engellilik

Sosyal hizmet belirli amaçları olan ve bu amaçları doğrultusunda kişilerin karşılaştıkları sorunlara katkı sağlamayı hedefleyen bir meslektir. Sosyal hizmetin amaçları sosyal, ekonomik, kültürel, psikolojik, politik vb. sorunlara sahip insanların problem çözme becerilerinin yükseltilmesi ve kendi hayatları ile ilgili en uygun yolun çizilmesine katkı sağlamaktır (Cankurtaran ve Beydili, 2016). Sosyal hizmet uzmanı bireyin problemlerinin çözümünde müracaatçıları ile birlikte olan ve onlara bundan sonraki problemlerinin kendi çözmesini aktaran meslek uzmanıdır. Oluşan problemleri çözme becerileri zamanla ve profesyonel görüşmelerle oluşmaktadır. Sosyal hizmet uzmanları birbirinden farklı gruplar ve onların problemleri ile çalışmaktadır. Buraya yaşlılar, çocuklar, göçmenler, şiddet mağdurları, madde bağımlıları, engelliler vb. dahildir.

Engellilik sosyal hizmet uzmanlarının ilgilendiği ve araştırmalar yürüttüğü alanlardan biridir. Sosyal hizmet uzmanları engellilerle çalıştığı zaman bir çok rolleri yerine getirmektedir. Onlar bu zaman koruyucu-önleyici, rehabilite edici, iyileştirici-geliştirici

rolleri yerine getirmektedirler. Bu meslek uzmanları engelli bireylerle okul, hastane, bakım merkezleri, rehabilitasyon, özel eğitim ve sosyal hizmet merkezlerinde çalışmaktadırlar. Bu uzmanların odak noktası yalnızca muratçıları değil onların yakınları, aileleri, sosyal çevresi ve toplumdur. Sonuç olarak, sosyal hizmet uzmanları mikro, mezo ve makro seviyede engelli bireylerle çalışmalar yürütmektedir (Erkan, 2003). Mikro seviyede engelli birey, mezo seviyede engelli toplulukları ve onların ortak problemleri ile, makro seviyede engelli bireylerin yaşam düzeyleri, sorunları, beklentileri, sorumlulukları bazında politikalar üretmektedirler.

Engelli bireylerle çalışan sosyal hizmet uzmanlarının yapması gereken rolleri aşağıdaki gibi sıralayabiliriz:

1. Çeşitli kuram ve yaklaşımdan faydalanarak engelli bireylerin yaşama katılımını engelleyen olasılıkları ortadan kaldırmak,
2. Var olan ve olması gözlemlenen riskleri belirlemek,
3. Psikososyal değerlendirme ve bu bireylerin güçlü özelliklerini ortaya çıkarmak,
4. Sosyal hizmet uzmanı yalnız engelli bireyle değil, onun ailesi ile de çalışmalar yürütmektedir, bunun içinse engelli birey ve ailelerinin sorunlarını belirleme ve sorun çözme becerilerinin geliştirilmesi,
5. Kaynaklarla birey ve ailesi arasında köprü rolü oynama,
6. Multidisipliner bir meslek olduğu için müratçıların sorunlarını çözmek için farklı meslek uzmanlarıyla işbirliği,
7. Bireyin kendine çizdiği yolda ona destek ve vaka yönetimi,
8. Engelli bireylerin değişimin desteklenmesi ve savunuculuk,
9. Engelli birey, onların yakınları ve engelli gruplarla çalışmalar yapmak,
10. İhtiyacı olan engelli bireylere danışmanlık yaparak planlama desteği vermek,
11. Engelli bireyin sorun yaşadığı kimselerle arabuluculuk yapmak,
12. Engelli bireylerle ilgili politikalara yön vermek (Australian Association of Social Workers, 2016).

Engellilerle çalışan sosyal hizmet uzmanlarının görevlerinden en önemlilerinden biri psikososyal değerlendirme yürütmektir. Bu değerlendirme amacı engelli bireyin gerekli rehabilitasyon ve tedavi ile baş etme becerilerine engelliliğin nasıl etki ettiğini belirlemektir. Bu çerçeveden baktığımızda sosyal hizmet uzmanı üç işlevi yerine getirmektedir. Sosyal hizmet uzmanı ilk olarak benimsediği bilgi ve becerilerini kullanarak bireydeki güçlü yanları ortaya çıkarır ve engelli bireyin işlevselliğini artırmaya çalışır. İkincisi engelliliğe ailenin bakış açısı ve bireyi ne derecede desteklediğini görmektir. Çünkü aile engelli bireyin destek sisteminin temelini, yapı taşı oluşturur. Üçüncü olarak sosyal hizmet uzmanı elde ettiği bilgileri değerlendirdikten sonra onu çalıştığı ekiple paylaşır (Duyan, 2013). Sonra ise müdahale planı hazırlar. Bu müdahale planının hazırlanmasında engelli bireyin katılım, beklenti ve isteğinin göz ardı edilmemesi gerekmektedir.

Engelli bireylerle ekip çalışması yürütülmektedir. Bu işin daha verimli ve iyi sonuçlar elde etmeye yardımcı olmaktadır. Psikososyal değerlendirme yaptıktan sonra sosyal hizmet uzmanı bulguları ekip arkadaşlarıyla paylaşmaktadır. Değerlendirmeden sonra ekip toplantıları yapılmaktadır. Bu toplantılarda engelli bireyin tıp tedavisi ve rehabilitasyona alınabilirliği, aile bağları incelenir. Farklı bilim dalı uzmanları (doktor, hemşire, psikolojik) özel değerlendirmeleri için notlarını alırlar. Sonunda kapsamlı bir plan hazırlarlar.

Bireyin teşhisi belirlendikten sonra, engellinin kabullenmesi zaman alan bir süreçtir. Bu durumda onlar bazı aşamaları geçmelidirler. Böyle zamanlarda sosyal hizmet uygulamaları bu bireyle bağlantılı şekilde işlevlerini yürütmektedirler. Danışmanlık sorunlar olduğunda sosyal hizmet uzmanının engelli, yakınları ve toplumla yürüttüğü bir işlevdir. Sosyal hizmet uzmanı, kaynak yönetimi işlevinde bireyin kullandığı kaynaklarla ilişkilerini inceler ve başka hangi kaynaklardan yararlanabilirliklerini araştırır. Bu, kaynaklardan yararlanma yollarını ve ulaşımında destek olmaktadır. Uzman, diğer taraftan uygun kaynakların yaranması ve geliştirilmesinde çalışmalar yürütür (Duyan, 2013).

1.9. Kuram ve Yaklaşımlar

Kuram sosyal hizmet uzmanının toplumu ve o toplumu oluşturan grup ve bireylerle çalışmasına yardımcı olan yaklaşımların ve uygulamaların bileşenidir. Sosyal hizmet

uzmanları sosyoloji, psikoloji ve sosyal çalışma alanlarında kullanılan kuramlardan faydalanarak işlerini yürütmelidirler. Kuram, durum değerlendirmesi yapmak, müracaatçının anlattıklarını incelemek ve doğru yol çizmede müracaatçıya destek olmak için bize yardım etmektedir. Sosyal çalışmacılar belli bir kurama dayalı hareket etmelidirler. Bazen sosyal hizmet uzmanları bu kuramlara uymayıp kendi varsayımları ile vakaya yön vermeye çalışır ve sonuç olarak müracaatçının hayatını tehlike altına alır. Burdan bu sonuç çıkmaktadır ki sosyal hizmet uzmanı kararverici değil yön verici pozisyonda olmalıdır.

Kuram kadar yöntemde önemlidir ve dikkata alınmalıdır. Ancak ikisi arasında farklar vardır. Her ikisi ayrı kavramlar olsa da bir biriyle bağlantılıdır. Kuram bildiğimiz bir durum etrafında düşündüğümüz ve buna dayanarak olabilecekleri tahmin etme şeklimizdir. Yöntem ise bu kuramdan aldığımız bilgilerle oluşturduğumuz müdahale stratejileridir. Kuram sosyal hizmet uzmanına müracaatçının davranışları, düştüğü durum, güçlüklerini araştırıp anlamasına yön gösterdiği gibi, yöntem var olan duruma sosyal hizmet uzmanının vereceği cevabı oluşturmaktadır. Yönteme eş kelimeler olarak yaklaşım, uygulama ve müdahale kullanılmaktadır (Karatay, 2015). Örneğin, fiziksel engelli bir kişiyle çözüm odaklı terapiyi kullanacağız. Bu zaman durumu tam anlamak ve adımları belirlemek için kuram kullanır. Adımların işlenme şeklinde ne tür müdahalelerin kullanılacağı yönetime bağlıdır.

Sosyal hizmete göre her insan benzersizdir ve ortak problemleri olsa da her bireye farklı yöntemler uygulanmaktadır. Hizmet olarak bir değil birden fazla hizmet sunulmaktadır. Sosyal bilimler bir doğa bilimi değil ki, bir uygulamayı birden fazla kişi üzerinde yapalım. İnsanlar ne kadar birbirlerine benzeselerde aynı zamanda tamamen farklıdırlar.

Engellilik alanında çalışan sosyal hizmet uzmanlarının en önemli problem kişinin engel durumudur. Bireyin engellilik türü yani işitme, görme, zihinsel, ortopedik olmasına bağlı olarak müdahale planları farklılıklar gösterecektir. Çoğu zaman bu plana aile ve yakın çevre de dahil olmaktadır (Ünal, 2018). Engellilerle çalıştığımız zaman hazırladığımız plan farklı olduğu kadar kullanacağımız kuram ve yaklaşımlar da farklı olacaktır. Bu plan engelli bireyin engellilik türünden, aile yapısından, iş hayatı ve çevresinden, sosyal çevresinden, ruhsal durumundan vb. ibaret olacaktır. Bazen aynı kuramdan yola çıksak da müdahale zamanı farklı yöntemler seçerek müdahale planı hazırlayabiliriz. Bu da her

bireyin eşsiz ve tek olduğu anlamına gelmektedir. Engellilerle çalıştığımız zaman sistem kuramını, çözüm odaklı yaklaşımı ve güçlendirme yaklaşımını kullanabilmekteyiz.

1.9.1. Sistem Kuramında Engellilik

Sistem kuramı ilk defa bilime Ludvig von Bertalanffy getirmiştir. Bertalanffy birbirinden ayrı olan parçaların birleşerek bir bütün, tam yarattığını bulmuştur. Bu teorinin temelini oluşturan fikirler biyoloji, psikoloji, mühendislik, yönetim ve sosyoloji gibi bilimlere etkilemiştir (Forder, 1976). Sistem içerisindeki parçaların karşılıklı etkileşimi ve birbirine bağlı olan parçaların ortaya çıkardığı bir bütündür. Toparlayacak olursak “aralarında ilişki bulunan birimler bütünü” şeklinde olacaktır (Kompton ve Galaway, 1979). Bu açıdan baktığımızda sistem kuramı sosyal hizmet uzmanlarına toplumu, o toplumu oluşturan birey ve grupları inceleme yollarını öğretecektir. Dünya ve onu oluşturan parçaları nasıl bir sistemse toplum ve onu oluşturan gruplar da bir sistemdir. Daha küçük açıdan baktığımızda insanın kendi içinde bir sistem olduğunu görmekteyiz. Sosyal hizmet uzmanı vaka yönetirken ister istemez sistem kuramını kullanmaktadır. Değerlendirme yaptığı zaman müratçı ona bir problemini anlatırken o problemin kökleri, oluşma sebepleri, alt sistemlerini araştırmak ve sonunda bu sistemleri birleştirerek plan hazırlamaktadır. Misal bir görme engelli birey yaşadığı problemleri sosyal hizmet uzmanıyla paylaşıyor. Bu zaman sosyal hizmet uzmanı o problemin oluşma sebeplerinden başlayarak bireyin zorluk yaşadığı durumlara kadar inceleme yapmalıdır. Burada biz engelli bireyi bir sistem olarak ele alacağız ve onun içinde bulunduğu alt sistemleri inceleyeceğiz. Buna bireyin aile sistemi, eğitim sistemi, iş sistemi, inanç sistemi, sosyal çevre sistemi, engelliye yönelik politik sistem vb. şeyleri dahildir. Birey davranışları ile bu alt sistemleri etkilediği gibi, çevrede kendi davranışları ile bireyi etkilemektedir. Bu durumda sistemin parçalarının birbiri ile etkileşimde olduğunu isbatlamış bulunuyoruz.

Engellilerle çalıştığımız zaman yalnızca onlarla değil aile bireyleri ile de çalışmalıyız. Bazen engelinden dolayı bireyle değil aile üyeleri ile görüşme yapmaktayız. Görüşmelerimize bireyin aile üyelerinin ilave edilmesinin esas sebebi yaşanan sorunun onları da kapsamasıdır. Engelli ve ailesi ile çalışan sosyal hizmet uzmanı engellinin yaşadığı ülke ve bölge hakkında bilgili olmalıdır. Bu durumda kanun ve yasalara öneri verme imkanı olacaktır. Sistem kuramı, sosyal hizmet uzmanlarına engellilerle çalıştığı

zaman bütüncül ve ileriye dönük bir bakış açısı sunmaktadır. Neticede var olan problemin çözümünü kolaylaştırmaktadır (Dikici ve Adıgüzel, 2021).

1.9.2. Güçlendirme Yaklaşımında Engellilik

Sosyal hizmet bir meslek olarak bireylerden gruplara, ailelere, topluma kadar her birini bireysel olarak ele alan ve onların sorunlarını çözmeye destek olan, yaşam kalitelerinin artmasına yardımcı olan bir meslek ve disiplindir. Diğer taraftan bütün bunları yaparken sorunlar içerisinde olan birey ve ailenin benliklerini keşfetmelerini, güçlü oldukları yönleri ortaya çıkmasına, karşılaştıkları sorunları kendi içlerinde olan güçleri kullanarak baş etme becerileri oluşturmayı hedeflemektedir (Danış ve Büber, 2018).

Sosyal hizmette farklı yaklaşım ve kuramlar kullanılmaktadır. Bu yaklaşımlardan biride güçlendirmedir. 1970'li yılların sonuna doğru sosyal hizmet alanına dahil olmuştur. Bu yaklaşım medikal modele karşı yapılmıştır. Sosyal hizmet alanında uygulanması ise 1990 yıllarında başlamıştır. Güçlendirme yaklaşımı uygulamasında sosyal hizmet uzmanları bireyin ve ailesinin ihtiyaçlarını ve bu ihtiyaçlara uygun hizmetlere erişebilirliği sağlamaya yardımcı olmaktadır. Bu sayede birlikte yol alınması ve ihtiyaçların karşılanması sağlanır ki, durum ailenin daha iyi koşullara sahip olmasını sağlar. Bu yaklaşımda kullanılan güç kavramı müracaatçının kapasitesini ve var olan becerilerinin ortaya çıkmasını sağlar. Diğer taraftan bu becerileri nasıl işlevselleştirebileceğini öğrenir. Yaklaşımına göre bireyin kendi gücünü görmesi ve bu gücü kullanılabilir hale getirmesi için bazı destekler almalıdır. Geniş çerçeveden bakacak olursak müracaatçı kendi bulunduğu durum içerisinde hasta rolündedir ve bu durumun geçmesi, yeniden güçlenmesi için doğru tedavi olunmalıdır (Erbay, 2019). Her bir birey hayatının farklı dönemlerinde sorunlarla karşı karşıya kalabilmektedir. Bu durumda kendini güçsüz ve desteksiz hissedebilir.

Engelliliğin birer sosyal yapı olduğu ve onların da bizimle aynı haklara sahip olduklarını kabul etmeliyiz. Bu durumda bağımsız yaşama, kendini gerçekleştirme, özgürleştirme gibi konular önem kazanmaktadır. Saydığımız başlıkların işlevselliği için güçlendirme kavramı daha önemli hal almaktadır. Güçlendirme, engellilerin hedeflerini belirlemeleri, gerçekleştirmeleri için birbirinden farklı destek sistemleri, politika ve eylemlerle haklarının kullanılabilirliğini genişletmeleridir (Gadacz, 1994). Bireyin kendi gücüne ve potansiyeline vakıf olması çok önemlidir. Örneğin bedensel engelli bireyle çalışan sosyal hizmet uzmanı birey ve ailesine aynı anda destek hizmeti sunmalı ve sunulmasında köprü

rolü oynamalıdır. Sosyal hizmet uzmanı, ailenin engelliliği kabullenmesine yardım etmeli ve davranış şekillerini yönlendirmeli, ailenin ve bireyin güç olanağını belirleye bilmeli, zorluk yaşanan yerlerde müdahale edebilmelidir. Ailede çalışma gücü olan birine iş bulmak güçlendirme açısından atılan en büyük adımdır. Engellininse istediği yerde temsil olunmasını sağlamakla gizli olan güçleri dışarıya çıkarabilir. Sonuç olarak ise aile ve bireyin özgürleşmesi ve bağımsızlaşması oluşacaktır. Diğer taraftan ise bu hizmetten yararlananların sosyal hizmet mesleğine ve uzmanına inancı artacaktır.

1.9.3. Çözüm Odaklı Yaklaşımda Engellilik

Çözüm Odaklı Yaklaşım (bundan sonra ÇÖY) Milton Erickson, John Weakland ve onlarla birlikte çalışan iş arkadaşları ile Kaliforniyadaki araştırma merkezlerinden birinde yürütülen çalışmalardan etkilenerek yapıldığı bilinmektedir (de Shazer, 1985).

ÇÖY esas felsefesi müracaatçıyı problemlerden çok çözüme doğru yönlendirmesidir. Daha geniş anlatacak olursak bireylerin yaşam boyunca karşılaştıkları sorunlarla baş etme becerilerini aktif kullanabilir hale getirmekten ziyade, bu yaklaşım sayesinde sosyal hizmet uzmanının müracaatçıyla oluşturduğu plandaki adımlarla ilerlemesi ve müracaatçının durumunun daha iyi hal almasını sağlamaktır (Iveson, George, ve Ratner, 2012, akt. Karahan ve Hamarta, 2014).

1992 yılında Walter ve Peller ÇÖY odaklı çalışma yürütürler ve sonuç olarak bu yaklaşıma ait varsayımlar ortaya çıkar. Bunlar aşağıdakilerdir:

1. Soruna değil, çözüme odaklanmak. Negatif olmayan yönler ve geleceğe doğru odaklanmak bireyin değişimine pozitif etki sağlar. Burada sosyal hizmet uzmanın görevi müracaatçının güçlü taraflarına doğru yönelmektir.
2. Müracaatçının hayatının sorunsuz olduğu zamanların bulunması ve oraya odaklanma. Bu durumda hayatında yolunda giden yönlerin de olduğunu ve işbirliği sayesinde bu yönlerin çoğaltılmasına yardımcı olabileceğini anlatmak.
3. Değişim her daim olabilir. Zamanımızın her anı aynı geçmemektedir ve var olan bütün sorunların istisnası vardır. Yaşadığımız olaylar bize birbirinden farklı tecrübeler kazandırır. Sosyal hizmet uzmanı burada müracaatçıya hayatının değişebilirliğine ve bunun hiçte yalın bir şey olmadığına yardımcı olmalıdır.

4. Küçük bir problem çözmek veya küçük başarı büyük problemlerin çözümüne yardımcı olacaktır. Uzman müracaatçıyı küçük adımların büyük değişikliklere yol açtığı fikrine yöneltmelidir.
5. Sosyal hizmet uzmanının başvurana ettiği yardım, problemleri halletmek için sahip oldukları kaynakları belirlemek, güçlü yönlerini görmelerini ve duruma onların dahil edilmesini sağlamaktır.
6. Çözüme ulaşması için problem hakkında fazla bilgiye sahip olmaya gerek yoktur. Sosyal hizmet uzmanı ilk görüşmede problemle ilgili ve ona bağlı nedenler hakkında kısa ama kapsamlı bilgi alır. Daha sonra ise problemle ilgili bilgi alma yok denecek seviyeye düşer ve çözüme odaklanılır (Walter ve Peller, 1992; Dölek ve Kurter, 2014).

ÇOY'ın amacı sosyal hizmet uzmanının profesyonel dokunuşlarıyla müracaatçının içerisinde olduğu problemlere anlam kazandırmak, probleme değil çözüme odaklanarak en hızlı şekilde bu problemleri tek başına çözüme ulaştırmaktır (Shazer, 1990; akt. Doğan, 1999). Doğrusu burada sosyal hizmet müdahalesi de kullanılır, ama bireye bunlarla başa çıkmak öğretilir ki, diğer problemlerini kendi başına çözümleyebilsin.

Bu yaklaşımda uzmanların kullandıkları teknikler vardır. Teknikler bu şekilde sıralanabilir: geleceği okuma, mucize soru, değişmeye dikkat çeken sorular, derecelendirme (sınıflandırma) soruları, başa çıkma becerilerine yönelik soruları, istisnai durumlar, görüşme esnasında probleme bağlı olmadan yapılan konuşmalar, övgü ve iltifatlar, kabus sorular (Doğan, 1999).

Engellilik durumu Çözüm Odaklı Yaklaşımda sıklıkla kullanılmaktadır. Burada engelliliğin yol açtığı sorunları en iyi bilen kişi birey ve ailesidir. Bu durumda sosyal hizmet uzmanı yalnız engelli bireyle değil onun ailesi ile de çalışmalıdır. Sosyal hizmet uzmanı birey ve ailesi ile işbirliği içerisinde olmalıdır (Erbay, 2019). Bu yaklaşım, çözülemeyen engelin farklı yollarla bireyin hayatını kolaylaştırmayı amaçlar. Örnek olarak, görme engelli bir bireyin gözlerinin görmesi mümkün olmayabilir ama iş yerleri ile irtibata geçip onun için engelsiz iş yeri oluşturulabilir.

Engelli aslında ihtiyaç duydukları ve yapmak istediklerini gerçekleştirecek araçların olmaması yüzünden engellidir. Bu bakımdan çözüm odaklı terapinin amacı engelli

bireyde olumlu yönde değişimi sağlamaktır. Bu sebepten müracaatçının problemi tek seansta da çözülebilir (İveson, 2002).

BÖLÜM 2: METODOLOJİ

2.1. Yöntem ve Teknik

Yürütülecek araştırmanın konusu ve gündemde ne kadar önem kazandığı incelendikten sonra araştırmanın gerçekleşmesi için en uygun olan yöntem seçilmelidir. Araştırmalar bilindiği üzere nicel, nitel ve karma olmak üzere üç şekilde yürütülmektedir. Bu üç şeklin araştırma yolları farklılık yaratmaktadır. Lakin birinin diğerine nazaran daha iyi yöntem olduğu söylenilemez. Bu üç şekilden hangisinin seçilmesi yürütülen araştırmanın konusu ve yöntemine bağlı olarak seçilmektedir. Nitel araştırmada türünde “Niçin?”, “Nasıl?”, “Ne şekilde?” sorularına cevap bulunmaya çalışılırken, nicel araştırma yönteminde “Kaç tane?”, “Nasıl?”, “Ne kadar?”, “Ne kadar sıklıkla?” sorularına cevap aranmaktadır (Padem, Göksu ve Konaklı, 2012).

Nitel araştırma modeli 21. yüzyılın başlarından itibaren oluşmaya başladığı bilinmektedir. Bu model insan doğasının farklılıklarını ele alarak antropoloji, sosyoloji ve psikoloji bilimlerinde kullanılmaya başlamıştır. Tarihsel çerçevede baktığımızda nitel araştırma modeline “yorumlayıcı araştırma”, “alan araştırması” ve “doğal araştırma” olarak adlandırılmıştır. Bunun sebebi problemi derinlemesine inceleme imkânı olduğu, problem üzerinden araştırmacının kendi bakış açısını yorumlara katması önem taşımaktadır (Baltacı, 2017).

18-29 yaş aralığındaki fiziksel engelli bireylerin yaşadığı psiko-sosyal sorunların incelenmesi ve sonda çözüm önerilerinin oluşturulmasını hedefleyen bu araştırmada nitel araştırma modeli kullanılmıştır. Araştırma Azerbaycan’ın baş kenti Bakü’de yapılmıştır. Bu sorunları belirlemek ve çözüm yollarını ortaya çıkarmak için araştırmacı tarafından yarı yapılandırılmış soru formu hazırlanmıştır. Bu sorular Sakarya Üniversitesi Etik Kurulu tarafından onaylanmıştır. Sorular tek oturumluk görüşmeler şeklinde yapılmıştır. Görüşmeler ortalama 50-60 dakika sürmüştür ve görüşme yapılan kişilerin izni alınarak sesler kayıt altına alınmıştır. Görüşmeler kişilerin durumundan dolayı hem çevrimiçi, hem de yüzyüze yapılmıştır. Oturumlara 15 fiziksel engelli birey katılmıştır.

2.2. Araştırma Soruları

Çalışmanın temelinde üç soru bulunmaktadır. Bunlar aşağıdakilerdir :

1. 18-29 yaş aralığı fiziksel engelli bireyler hangi psiko-sosyal sorunlar yaşar?
2. Bu yaş aralığındaki fiziksel engelli bireylerin psiko-sosyal sorunlara çözüm önerileri nelerdir?
3. Bu yaş aralığındaki fiziksel engellilerin psiko-sosyal sorunlarla baş etme becerileri nelerdir?

Bundan başka çalışmanın altı ana başlığı var. Bu başlıklar aşağıda belirtilmiştir:

1. Engellilik öykünüzün başlaması ve yaşama etkisi
2. Engellilik durumuyla ilgili ortaya çıkan sosyal sorunlar
3. Engellilik durumuyla ilgili ortaya çıkan psikolojik sorunlar
4. Engellilik durumuyla ilgili yaşanan ekonomik sorunlar
5. Engellilik durumuyla ilgili çevresel sorunlar
6. Engellilik durumuyla ilgili oluşan diğer sorunlar

Diğer sorunlara eğitim, boş zamanlarını değerlendirme vb. dahil edilebilir. Bu son başlıkta diğer başlıklarda sorulmayan ama varolan sosyal-psikolojik sorunları serbest şekilde belirtmeleri için soru formuna ilave edilmiştir. Sorularda cevap şıkları kullanılmamış ve kişinin görüşlerini tam ortaya çıkarmak hedeflenilmiştir. Sonuç olarak, yukarıda belirtilen yaş aralığındaki fiziksel engelli bireylerin psiko-sosyal problemleri araştırılmış ve engellilerin kendi ürettikleri çözüm önerileri sunulmuştur.

2.3. Çalışma Grubu

Örnekleme, seçilmiş grubun tüm üyelerinden bilgi toplama mümkün olmadığında kullanılır. Nicel araştırmalarda, çoğunluk vurgulu ve güncellemeye dayalı örneklem kullandığı halde, nitel araştırmalarda örneklemin derinliklerine inerek ayrıntılarla ilgilenir. Nitel araştırmada, sonuç olarak aynı örneklemler bulunmasa da konunun iyi bir şekilde incelenmesine ve sorunun çözümüne uygun yolların bulunmasında iyi bir örnekleme ulaşılır (Baltacı, 2018). Nicel araştırmalarda geniş ve büyük örneklere ihtiyaç duyulduğu bilinmektedir. Bunun sebebi genellemelere dayalı doğasından gelmektedir. Nitel araştırmalarda gözlem ve görüşmeler esasa alındığı için geniş ve büyük

örneklemeler kullanılmaz. Çünkü zamanla bu aşamalar birbirini tekrar etmeye başlayacaktır (Shenton, 2004).

Bu araştırmanın çalışma grubunu 18-29 yaş aralığında olan fiziksel engelli bireyler oluşturmaktadır. Araştırma Azerbaycan`ın baş kenti Bakü`de yürütülmüştür. Çalışmada kullanılan yarı yapılandırılmış formun soruları 15 fiziksel engelli bireye yöneltilmiştir. Bu bireylerde fiziksel engelliliğin farklı türleri bulunmaktadır. Buraya görme engelli, ortopedik engelli, konuşma ve duyma yitisinin bir kısmını kaybetmiş bireyler dahildir. Kişilere kartopu modeliyle ulaşılmıştır. Kişilere soruları sormadan önce çalışma hakkında bilgi verilmiş ve kendi istek ve rızaları alındıktan sonra sorular sorulmaya başlanmıştır.

2.4. Veri Toplama Aracı ve Süreç

Azerbaycan`ın baş kenti olan Bakü`de bulunan 18-29 yaş aralığı 15 fiziksel engelli bireye ulaşılmıştır. Bireylerle görüşmeden önce onlara ön bilgi olarak yarı yapılandırılan soru formu ve Sakarya Üniversitesi etik izin belgesi gönderilmiştir. Toplam 21 kişi ile konuşulmuş ve 15 kişi görüşmenin yapılmasına izin vermiştir. Kabul eden 15 kişi ile farklı zamanlarda ortak tayin edilmiş zaman, mekan ve saat diliminde tek oturumluk görüşmeler yapılmıştır. Gizliliğin korunması adına her bireye farklı kod numaraları oluşturulmuştur. Görüşülmüş engelli bireylerin izniyle bütün görüşmeler ses kaydına alınmıştır. Sorulara daha kapsamlı cevaplar alınması için sorular Azerbaycan diline çevrilerek sorulmuştur. Daha kapsamlı yanıtlar almak içinse sorular daha da açık hale getirilmiştir ve örneklerle zenginleştirilmiştir.

Veriler toplandığı zaman aşağıda belirtilen detaylara dikkat edilmiştir:

1. Fiziksel engelli bireylerin 18-29 yaş aralığında olması
2. Fiziksel engelin bütün türlerinin araştırmada yer alması (görme, işitme, ortopedik, konuşma engelliler)
3. Görüşme yapılan engellilerin daha çok kendini kanıtlmış olması (bu şekilde çözüm önerilerinin bulunması daha kolay olmaktadır)
4. Erkek ve kadın eşitliğinin korunması (bu şekilde sorunlar daha kapsamlı ele alınmış olunur)

Araştırma kapsamında sorulan sorular çoktan seçmeli şekilde değildir. Bunun esas sebebi kişilerin soruları rahatlıkla yanıtlayabilmeleri içindir. Demografik bilgiler içeren yedi ve bunların dışında kişinin sosyal-psikolojik sorunlarını içeren 19 soru vardır. Sorular hazırlanırken konuyla ilgili geniş araştırma yapılmış, ilgili çalışmalar incelenmiş ve engelli bireylerle çalışan sosyal hizmet uzmanı olarak araştırmacının alan deneyimleri de kullanılmıştır.

Görüşme formu hazırlandıktan sonra Sakarya Üniversitesi Etik Kuruluna sunulmuş ve “Sakarya Üniversitesi Etik Kurul Onay Belgesi” alınmıştır. Daha sonra görüşmeler başlatılmıştır. İlk görüşme 25.01.2023 tarihinde son görüşme ise 24.03.2023 tarihinde gerçekleşmiştir. Oturumlardan en uzun süreni 76 dakika, en kısa süreni ise 15 dakika olmuştur. 13 kişi ile yapılan görüşme ses kaydına alınmış, 2 işitme engelli bireyle yapılan görüşmede sorular yazılı şekilde sorulmuş ve cevaplandırılmıştır.

2.5. Verilerin Analizi

Literatür incelendiğinde nitel analizle ilgili birbirinden farklı adlandırmalar olduğu görülmektedir. Şimşek ve Yıldırım (2013) iki tür nitel analiz olduğunu kaleme almıştır. Bunlar “betimsel analiz” ve “içerik analizi” olarak ayrılmaktadır. Veriler daha önceden belirlenip, sınıflandırılıp, yorumlanıp ve özetlenirse bu, betimsel analiz olarak isimlendirilir. Eğer okuyucunun anlayacağı şekilde yorumlanarak ve birbiriyle aynı diyecek kadar farklılık göstermeyen verilerin uygun temalar olasılığında bir araya getirilmesi ise içerik analizi olmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2008; Akt. Karataş, 2017).

İlk önce görüşme zamanı alınan ses kayıtları ve notlar dikkatlice dinlenerek incelenmiştir. Daha sonra katılımcılarla yapılan görüşmelerin ses kayıtları deşifreler halinde Word dosyasında toplanmıştır. Diğer aşamada yazıya çevrilen veriler defalarca okunmuş ve bütün veri ile ilgili anlamlar çıkarılmıştır. Aynı zamanda ilk düşünülen fikirlerle katılımcıların düşüncelerinin ne derecede benzerlikleri değerlendirilmiştir. Sonuç olarak, veriler analize uygun hale getirilmiştir.

Verilerin kodlanması bölümünde araştırmacı tarafından incelenen dosyalar uygun başlıklara ayrılarak bölümler ve kodlar şeklinde belirtilmektedir (Karataş, 2017). Buna uygun olarak görüşülen kişilerin isimleri kullanılmamış ve veriler kodlanarak analiz edilmiştir.

BÖLÜM 3: BULGULAR VE YORUM

Bu araştırmanın amacı, gençlik döneminde olan fiziksel engelli bireylerin yaşadığı psiko-sosyal sorunlarla birlikte psikososyal sorunların yol açtığı diğer sorunları ortaya çıkarmak ve bu alanda çözüm önerileri oluşturulmasına katkı sağlamaktır.

Araştırma bulguları yedi temel başlıkta incelenmiştir. Birinci kısımda demografik özelliklere ilişkin bulgular, ikinci bölümde fiziksel engellilerin engellilik öykülerine ilişkin bulgular, üçüncü bölümde engellilerin sosyal alanda karşılaştıkları sorunlar ve çözüm önerilere uygun bulgular, dördüncü bölümde psikolojik alanda oluşan problem ve çözüm önerilerine ilişkin bulgular, beşinci bölümde ekonomik alanda oluşan problemler ve çözüm önerilerine ait bulgular, altıncı bölümde çevresel sorunlar ve çözüm önerilerine ve son olarak burada yer almayan ama engellilik sebebiyle varolan problemler ve çözüm önerilerine ilişkin bulgular kullanılmıştır.

3.1. Demografik Bilgilere İlişkin Bulgular

Bu bölümde görüşme yapılan 18-29 yaş aralığı olan fiziksel engelli bireylerin temel bilgileri yer almaktadır. Etik ilkeler göz önünde bulundurularak katılımcılar anlatılırken kod adları kullanılmıştır. Bununla birlikte Tablo 1’de görüşme yapılan kişilerin yaş, cinsiyet, eğitim, medeni durum, engellilik türü ve süresi, meslekleri ve yaşadıkları şehirle ilgili bilgiler yer almaktadır.

Tablo 1: Görüşme Yapılan Kişilerin Demografik Özelliklerine Dair Bilgiler

No	Yaş	Cinsiyet	Eğitim	Medeni durum	Engellilik türü	Meslek	Şehir
K1	29	K	Lisans	Bekar	Görme	Şarkıcı	Bakü
K2	20	K	Orta öğretim	Bekar	Ortopedik	Manükürcü	Bakü
K3	29	K	Orta öğretim	Bekar	Ortopedik	Metin yazarı	Bakü
K4	29	E	Orta öğretim	Bekar	Ortopedik	Atıcı	Bakü
K5	19	E	Lisans öğrencisi	Bekar	İşitme	Ressam, öğrenci	Bakü
K6	28	E	Ön lisans	Evli	İşitme	Öğretmen	Bakü
K7	27	E	Orta öğretim	Evli	İşitme-konuşma	Berber	Bakü
K8	21	K	Lisans öğrencisi	Bekar	Ortopedik	Öğrenci	Bakü
K9	24	E	Lisans öğrencisi	Bekar	Konuşma	Video montaj, öğrenci	Bakü
K10	26	E	Lisans öğrencisi	Bekar	Ortopedik	Pazarlamacı	Bakü
K11	23	K	Orta eğitim	Bekar	Konuşma	Kadın kuaförü	Bakü
K12	21	E	Lisans öğrencisi	Bekar	Ortopedik	Öğrenci	Bakü
K13	26	E	Yüksek lisans	Bekar	Görme	Kütüphaneci	Bakü
K14	27	K	Orta öğretim	Bekar	Konuşma	Metin yazarı	Bakü
K15	22	K	Orta öğretim	Bekar	Konuşma	Ressam	Bakü

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Genel tabloya bakıldığında derinlemesine görüşme yapılan kişi sayısı 15 olmaktadır. 15 kişiden 8'i erkek, 7'i kadın olmaktadır. Katılımcıların istihdamları incelendiğinde 3 kişi öğrenci, 12 kişi ise çalışan bireylerdir. Katılımcıların engellilik türlerini incelediğinde ise 6 ortopedik, 2 görme, 4 konuşma, 2 işitme ve 1 işitme-konuşma engelli katılımcı bulunmaktadır. Medeni durumlarına baktığında katılımcılardan 2 kişinin evli, 13 kişinin bekar olduğu görülmektedir. Çalışma Bakü şehrini kapsadığı için tüm katılımcılar Bakü şehrinde yaşamaktadır.

3.2. Engellilik Öyküsü ve Genel Değerlendirme

Bu başlıkta derinlemesine görüşme yapılan fiziksel engelli bireylerin engellilik durumunun ne zaman ve nasıl oluştuğuyla bağlantılı bulgulara yer verilmiştir.

3.2.1. Engellilik Durumunun Nasıl ve Ne Zaman Başlamasıyla İlgili Bulgular

Engelli bireylerin buldukları durum kadar bu durumun başlaması da önem taşımaktadır. Aslında yaşanan psiko-sosyal problemlerin başlaması büyük olasılıkla engellilik durumunun ortaya çıkması veya anlaşılmasıyla ilgili olmaktadır. Bu doğrultuda engellilere varolan durumun ne zaman ve nasıl oluştuğu sorulduğunda sonuç olarak, 2 kişide genetik, 1 kişide erken doğum ve hasaralma sonucu, 2 kişide doğum zamanı doktor hatası ve hasar sonucu ve diğer kişiler engelli şekilde dünyaya geldikleri ve durumun 1 yaşa kadar fark edildiği söylenmektedir. K1 ve K13 görme engelli bireylerdir ve bunun doğum zamanı olduğunu ve bunu hatırlamadığını söylemektedirler.

Katılımcılardan K1 bir gözünün görmeyerek doğduğunu ve diğer gözünün de zamanla görme yetisini kaybettiğini belirtmektedir.

“Bu durum doğum sırasında olmuş, ben hatırlamıyorum. Üç yaşa kadar görme az da olsa varmış”. (Katılımcı 1)

“Engelliliyim doğumdan var. İlk önce hiç görme olmamış, sonra İran’da ameliyat olundum. Daha sonra gözlerim biraz olsun görmeye başladı. Ameliyat esnasında hastanenin ışıkları sönmüş ve jeneratör çalışmadığı için lamba ışığında yaranın üstü kapatılmış. Belki de böyle olmazsa, tam görebilirdim”. (Katılımcı 13)

K2, K3 ve K6 bu durumun doktor tarafından ihlal sonucu ortaya çıktığını belirtmektedir.

“Ben doğduğumda belim hasar almıştı. Doğum olduktan sonra hasarlanma oldu. Doğum zamanı doktor omurgama hasar verdi”. (Katılımcı 2)

“Dünyaya göz açtığım gün, doktor doğum zamanı omurgama hasar vermiş”. (Katılımcı 3)

“Çocuk olduğumda yalnız aşı olundum ve yalnızlık oldu. Hatırlamıyorum”. (Katılımcı 6)

İşitme engelli olan K5 ve K7 çocukluktan engelli olduğunu ve sonradan ebeveyn lerinin farkına vardıklarını söylemektedirler.

“Hatırlamıyorum. Annem sekiz aylık olduğumda hiss etmiş ki, ben duymuyorum”. (Katılımcı 5)

“Doğduğumdan bu yana böyleyim. Dört yaşında ebeveyn lerim konuşamadığım için beni doktora götürmüşler”. (Katılımcı 7)

3.2.2. Engelliliğin Bireyin Hayatına Etkisiyle İlgili Bulgular

Katılımcılar engellilik durumlarını, doğumdan önce veya çok küçük yaşlarda başladığı için hatırlamadıklarını söylemektedirler. Bu durumu tam idrak ettiklerinde başta çok zor olduğunu, insanların onlara bakış biçimleri, yaşlılarının onlarla vakit geçirmek istememesi ve dalga geçmesi çok zorlarına gittiği cevapları alınmıştır. Lakin bu durumun uzun sürmediği şüanda bu tür sorunlar çok da yaşamadıklarını belirtmektedirler. K11 bu durumu bu şekilde açıklamıştır.

“Bilmiyorum. Durumun böyle olduğunu tam anladığımda aşağı yukarı yedi yaşındaydım ve bu, arkadaşlarımla farklı okullara yazıldığımız an olmuştu. Bu bana kötü hissettirmişti”. (Katılımcı 11)

Katılımcılardan K5 kendisinden çok ailesinin bu duruma üzüldüğünü ve bu durumda onlara destek olduğunu söylemektedir.

“Hatırlamamaktayım. Ben değil, annem kendini kötü hissediyordu. Ben annemi desteklemekteyim. Herkes işitme cihazını utanarak çıkardığında ben utanmıyordum”. (Katılımcı 5)

Katılımcı 8, durumun zor olması ve kabullenmenin baya zaman aldığına ve destek almanın ne kadar önem arz ettiğini vurgulamaktadır. Daha sonra psikoloğun onun sosyallaşması için etkinlik ve davetlere katılımını sağlaması sonucu durumu toparladığını bildirmektedir.

“İlk önce çok zor oldu. Kreşe başlayamadım ve hiçbir zaman gidemedim. Dışarı çıktığımda çocukların biri gülüyor, biri alay ediyordu, böyle böyle zorluklar oldu. Ana okul 2-ci sınıfta depresyon geçirdim. Sonra psikoloğa gittim. Daha sonra o beni etkinliklere yönlendirdi”. (Katılımcı 8)

Katılımcı 10 ve 11 durumu olduğundan daha erken anladığını ve bu durumun onun psikolojik veya diğer taraftan hasar almadan atlattığını söylemektedir.

“Normalden daha erken anladım. Benim parçam olarak idrak ettim ve bunu aşacağımı bildim. Tehşis koyulurken bana çok ağır bir tehşis olarak takdim edilmedi. Ailem çok destek oldu. Benim ayaklarım felç olmuştu. Yazma, okuma, farklı yazı, okuma zorlanıyordum. Psikolojik durumum idealdi. Antreman yapıyordum. Dokuz

yaşımda bir taraflardan tutarak yürümeye başladım. Belirli miktarda adım atıyordum”. (Katılımcı 10)

“İdrak ettikten sonra bilmiyorum nasıl cevap vereyim ki, Allaha da iyi gitsin. Benim hayatımda farkında oldum ki, engelliyim. Ama bu bende travma yaratmadı. Bi az o bakımdan soğukkanlı insanım. Ebeveyn tarafından terk edilmem kadar travma yaratmadı”. (Katılımcı 13)

Her ne kadar güçlü bir birey olsa da, engellilik durumu kişinin hayatına etkisiz kalmamıştır. Oturumlar tek seferlik olduğu için bireylerin engelliliğinin şimdiki etkileri ve bunun sonuçlarından tam olarak konuşmak istemediklerini düşünülmektedir. Görüşme esnasında her ne kadar güven ve inanç oluşturulmaya çalışılsa da, tek görüşmede bunun çok mümkün bir durum olmadığını düşünülmektedir.

3.2.3. Fiziksel Engelliliğin Bireyde Oluşturduğu Hislerin İncelenmesine İlişkin Bulgular

Katılımcılar, engelliliğin nasıl hissettirdiği sorusuna çoğunlukla, halihazırda normal olduğunu, artık durumu kabullenip ve durumla barıştıklarını söylemişlerdir. Sorunların çoğunlukla, çocukluk döneminde yaşadıklarını ve kendilerini iyi hissetmedikleri zamanların çok olduğunu ve o zamanların artık geçmişte kaldığını belirtmektedirler. Hatta bazıları bu şekilde doğdukları için kendilerini kötü hissetmediklerini, insanların bu konuda az bilgiye sahip olmalarına daha çok üzüldüklerini aktarmışlardır. Ama görüşme yapılan kişilerin bütünü durumu tam olarak kabullenmiş değildir ve bazen kendilerini kötü hissetmektedirler. Bazılarının ise durumun ya çocukluktan, yada bu durumda doğdukları için herhangi bir problemle karşılaşmadıklarını belirtmişlerdir. K4 durumu bu şekilde açıklamaktadır.

“Doğuştan gelen birşey olduğu için değişiklik hissetmiyorum. Sadece kendime kapanmalar oldu. Onu da zamanla aştım”. (Katılımcı 4)

Katılımcılardan K1 engellilik nedeniyle işleri geç gördüğünü ve durumun onu rahatsız ettiğini söylemektedir.

“Engelliliğimin hiçbir şey hiss ettirmemesine çalışıyorum. Ama arada hissettiriyor. İşlerimizi geç yapabiliyoruz. Engellilik sebebiyle o zaman kendimi kötü hissediyorum”. (Katılımcı 1)

“Bence ben bunu mükasiye yapamayacağım. O zaman yapabilirdim ki, engellilikten önce hayatım olsaydı”. (Katılımcı 3)

Katılımcılardan, K14 durumu anladığında çocuk olduğunu ve iyi hissettirmediğini söylemektedir. Hatta bazen durumun onu korkuttuğunu ve zaman zaman ağladığını ifade etmektedir. Lakin şimdi durumu kabullendiğini ve birşey ifade etmediğini söylemektedir.

“Tam idrak ettiğimde muhtemelen yedi yaşındaydım. Ama hatırlamıyorum. 11 yaşında çocukların beni ittiğini ve oynamak istememesini hatırlıyorum. O an eve kaçarak ağlamıştım. Bazen korkutuyordu beni. Artık hiçbir şey ifade etmiyor”. (Katılımcı 14)

Katılımcılardan K5 ve K10 engellilik durumundan değil, insanların bunu anlamaması ve doğru bilgiye sahip olmadıklarından daha çok üzüldüklerini bildirmektedirler. Kendilerini kusurlu olarak görmediklerini ve bundan dolayı nasıl hissettirdiğini söyleye bilmediklerini ifade etmektedirler.

“İnsanların çoğu kabullenmedi. Kusurlu olarak bana yaklaştılar. Ben kendimi kusurlu olarak görmedim diye nasıl hissettirdiğini düşünmemişim”. (Katılımcı 5)

“Biliyor musun idrak etme farklı dönemlerde.... olaylar esnasında kendimi araştırdım. Diğer taraftan toplumun bilgilenme süreci olmadığını gördüm. Hayel kırıklığı yaşadım. Ama bu beni motivasyonumu yitirmeye neden olmadı. Umutsuz dönemim olmadı. Yorulduğum dönem oldu ama kendimi toparladım. Bu ana okulunu bitirdikte oldu. Yeni öğretmenler ve herkesin farklı psikolojik durumu ve benim yazı tipime, şeklime verilen reaksiyonlar toplandı ve kendi kendime her şey bu kadarmı trajik şekilde ilerliyor dedim. Sonra UAFA teşkilatına üye olduk annemle. Annem orada gönüllü çalışıyordu. Orada engelliliye karşı grubun üyesi oldu”. (Katılımcı 10)

3.2.4. Fiziksel Engelli Bireyin Boş Zamanlarını Değerlendirmesine İlişkin Bulgular

Katılımcılar boş zamanlarında genellikle hobilerine ilişkin aktiviteler yapmaktadırlar. Bununla birlikte gün içerisinde boş zaman değerlendirmeye vakit bulamayanlar da olmaktadır. Kişiler çoğunlukla, vakitlerini verimli geçirdiklerini ve kendilerine fayda sağlayan uğraşlarla meşgul olduklarını söylemektedirler. Bu durumdan memnun oldukları da gözlemlenmektedir.

Katılımcılardan K8 boş zamanlarını iyi değerlendirdiğini ve çocukluktan farklı olarak sosyalleşmeye vakit ayırdığını ifade etmektedir.

“Müzik dinliyorum, kimi zaman geziyorum... artık sosyelleşmek. Çocukluğa rağmen sosyelleşmek artık”. (Katılımcı 8)

K15 ise vakit bulunca kendini sakinleştirecek şeyler yaptığını söylemektedir.

“Resim yapıyorum. Bu beni sakinleştiriyor. Arkadaşlarımla vakit geçirme, müzik dinlemek. (Katılımcı 15)

Katılımcılardan K2 çalıştığını, işlerinin yarısının evde, yarısının ofiste yaptığını ve boş zaman bulunca dizi izlediğini belirtmektedir. Aynı zamanda sosyal projelere katıldığını aktarmaktadır.

“Gün boyu ya evde çalışıyorum, yada işim oluyor, yada projelere çağrılıyorum. Boş zamanlarımda dizi izliyorum. (Katılımcı 2)

Katılımcılardan K10’da diğerleri gibi boş zamanlarını değerlendirerek kendine faydalı işlerle meşgul olduğunu belirtmektedir. Tiyatroya gittiğini, hatta hayatının bir dönemi gönüllü tiyatro oyuncusu olduğunu da söylemektedir.

“Son zamanlar olmasa da, genellikle hafta sonlarını tiyatro izlemeye gitmeyi seviyorum. Oyunculuk faaliyetim bile olmuş kısa süreliğine. 2010-2011 yıllarında çocuk tiyatrosunda oyuncu olarak çalıştım bir proje sayesinde. Proje uzun dönemli olmadı. Finansal destek olmayınca birde reklam olunmayınca. Kitap okumak, açık havada çok fazla dışarı çıkıyorum. Akşamlar evimize yakın yerlerde gezmeyi seviyorum. Seviyorum yürüyüş yapmayı. Otobüste de ayakta durmaya çalışıyorum”. (Katılımcı 10)

Verilen cevaplara göre bazen zor olsa da, katılımcılar boş zamanlarını ve hafta sonlarını kendilerine verimli şekilde değerlendirmektedirler. Bu durumda yaşadıkları zorluklarla beraber güzel anılar biriktirdiklerini ve bu durumun onlar için çok şey ifade ettiği görülmektedir.

3.3. Fiziksel Engellilerin Yaşadığı Sosyal Sorunlarına İlişkin Bulgular

Engelli bireyler engellerinden dolayı aile, sosyal çevre ve toplum içerisinde sosyal sorunlar yaşamaktadırlar. Bu sorunlar engellilik durumu başladığından hayatlarının sonuna kadar onları zorlamaktadır. Bu sorunlar ilk başta ebeveynleri de zorlarsa da,

zamanla alıştıkları ve engelli çocuklarını kabullendikleri görülmektedir. Kabullenmeyenler de az değildir. Sosyal çevrede daha çok yaşadıkları alan ve arkadaş ortamında zorluklar yaşamaktadırlar. Bu zorluklar farklılık göstermektedir. Bu arkadaşları tarafından da olabilir. Aynı zamanda dışarı çıktıklarında var olan koşullardan da kaynaklanabilmektedir. Toplumla yaşanan problemin kökeninde ise medikal model olduğunu ve sosyal medeli tam olarak kabullenmemek görülmektedir. Sosyal proje ve girişimlere rağmen bu problemler halen daha devam etmektedir.

3.3.1. Fiziksel Engellilerin Engellilik Durumlarıyla İlgili Yaşadığı Sosyal Sorunlar

Katılımcıların sosyal açıdan yaşadıkları sorunlar çoğunlukla toplum içerisinde olmaktadır. Katılımcılar aile ve arkadaş ortamında çok da problem yaşamadıklarını aktarmaktadırlar. Toplum içerisinde yanlış anlaşılma, ön yargı, engelli bireyler ve onlarla davranma şeklinde bilginin olmaması, insanların yüzünde acımış, üzölmüş bakışlar gibi sorunlar yaşamaktadırlar.

Katılımcılardan K2 başta hiçbir problem yaşamadığını söyese de, daha sonra yaşadığı problemleri dile getirmiştir.

“Yok yaratmıyor. Bana hiçbir etkisi yok. Herkes nasıl ben de aynı. ....Her yere gidemiyoruz. Düşünüyorum ki, bize alışacaklar. Yollarda, merdivenlerde zorluk yaşıyoruz. Otobüs şöförü anlamıyor, bazen kapıyı açmıyor. Biz de gideceğimiz yere geç kalıyoruz”. (Katılımcı 2)

Katılımcılardan K5 insanların ne söylediklerini işitme engelinden dolayı tam duyamadığını ve o anda sorun yaşadığını söylemektedir. Bazense bu durumdan dolayı heyecanlandığını ve aynı zamanda duymadığı anlarda başkaları tarafından fiziksel temasa maruz kaldığını belirtmiştir.

“Mesela benim cihazımın çalışma zamanı bittikte duyamıyorum. Otobüste olduğum zaman zorlanıyorum. İtıyorlar filan. Umursamıyorum. Cihazıma dokunulduğunda heyecan geçiriyorum. İnsanlar birşeyler söylüyorlar, duymuyorum, sonra da problem yaşıyorum”. (Katılımcı 5)

K12 sosyal sorunların çocuklukta kaldığını ve artık yaşamadığını ifade etmektedir. Hatta kendisinin sosyal hizmet öğrencisidir. Zor durumlarda ilk önce kendini düşündüğünü ve kendini sevdiğini söylemektedir. Ebeveynlerinin tutum ve davranışlarının, kendisiyle

barışık olmasında oldukça önemli olduğunu ve bunun için de kendini koruması gerektiği anlarda şiddet yönlü olmasa da ne gerekiyorsa yaptığını söylemektedir.

“Sosyal hayatıma engelliliğimin etki etmesi çocuklukta kaldı. Yani ben artık üniversite öğrencisiyim hatta artık bitiriyorum ve staj dönemindeyim. Bir nevi kendimi sosyal hizmet alanında hissediyorum. Ben sağlam çocuklar olan okulda eğitim aldım. Engelli çocuklar için okullar, evde eğitim programlarında eğitim almadım ve orada da büyük problemler yaşamadım. Ben hazırcevap olduğum için hatta gerektiğinde fiziki güç kullanırdım ama çoğu zaman konuşarak çözmeye çalışırdım. Anlamayan arkadaşlarım olduğunda fiziki güç kullanırdım. Yani ben şiddetyönlü biri değilim, ama biri beni merdivenlerden ittiğinde ben bir yere tutunmalıyım. Ben kendimin mi düşmesini isterim, yoksa başkasının mı? Ben bir yere tutunmazsam düşücem. Ama ben bu durumda kendimi düşünüyorum. Diğerinin engeli olmadığı için başının çaresine bakabilir ama ben. Ebevyenlerim çeşitli zahmetlerle beni ayağa kaldırmış, ben bunun değerini bilmeliyim ve kendimin öğretmeni olmalıyım.” (Katılımcı 12)

Katılımcılardan K10 toplumla yaşadığı sorunları dile getirmektedir. İnsanların onu hor görmesini, bakışların üzerinde toplandığı zamanlarda kendini iyi hissetmediğini aktarmıştır. Bu durumda kaçmak istediğini ve insanlardan uzaklaşmak zorunda kaldığını belirtmektedir.

“Dışarı çıktığımda insanların acıyarak baktığını görüyorum. Açıkcası bu beni üzüyor. Diğer taraftan kulaklarını çekmeleri de var. Bu durumda o ortamda olmamak istiyorum. Burada birşey yok, herkes engelli olabilir. Ben fiziksel engelli olabilirim, belki de fiziksel engeli olmayanın kendi içinde engeli var...” (Katılımcı 10)

3.3.2. Sosyal Açıdan Yaşanılan Sorunlarla Baş Etme Becerilerine İlişkin Bulgular

Bu bölümdeki sorulara katılımcıların verdikleri cevaplar engellilik türlerinin farklı oldukları için çeşitlilik göstermektedir. Genellikle verilen cevaplar sabretmek, insanlara durumu izah etmek, durumun iyi olduğuna kendini inandırmak şeklindedir.

Katılımcılardan K6 işitme engelli olduğu için daha çok insanlarla iletişimde sorun yaşadığını söylemiştir. Bu durumda çözüm olarak istediği soruları sormak için sorularını yazarak sorduğunu belirtmektedir.

“Telefonda yazarak gösteriyorum. İşaret dili bilmiyorlar”. (Katılımcı 6)

Katılımcılardan K3 herşey iyimiş gibi davrandığını ve bu şekilde onları yok saydığını söylemektedir. Azerbaycan’da engellilik alanında çalışan uzmanların az olduğunu ve kendi kendinin başının çaresine baktığını aktarmıştır.

“Ben de herşey iyi gidiyormuş gibi davranıyorum. Bu şekilde hem onları yok saymış gibi oluyor, hem de kendimi inandırmış oluyorum. Herşey yolunda, herşey geçecek diyorum ki, %90 zamanlarda bu geçerli oluyor. Bu kısmen olsa bile bana yardımcı oluyor. Bir nevi yok saymış oluyorum. Çünkü Azerbaycan’da engelli bireylere özel yardım ve bu tür konular için uzmanlaşmış insanlar yok, ben de kendi yolumu kendim bulmayı istiyorum”. (Katılımcı 3)

Katılımcılardan K14 konuşamadığı için günlük yaşantıda çok zorlandığını ve bu durumun kendini üzdüğünü söylemektedir. İnsanların onlara başka sınıftan oldukları gibi davrandığını ve engelli bireyleri kabullenemediklerini aktarmaktadır.

“İşaret dili ile kendimi anlatmaya çalışıyorum. Anlamıyorlar. Yanımda biri ile dolaşmak zorunda kalıyorum. Yada arkadaşlarımı arıyorum onlar işaret dilini biliyor ve konuşabiliyorlar. Bana yardımcı oluyorlar. Yada mesaj bölümüne yazıp gösteriyorum. Bu şekilde insanlarla anlaşmak çok zor. Bizi kabul etmiyor ve bir fazlalık olarak görüyorlar. Bu durum üzücü.” (Katılımcı 14)

3.3.3. Engellilerin Yaşadığı Sosyal Sorunların Çözümü İçin Önerilere İlişkin

Bulgular

Engellilik nedeniyle yaşanan psiko-sosyal problemlerin çözümüne verilen cevaplar sonucu olarak toplumun bakış açısının, yaklaşım şeklinin doğru yönde olmadığı düşünülebilir. Genellikle, bu cevaplar iki başlıkta ortaya çıkmıştır. İlk olarak acıma, alay etme, hor görme gibi dışlayıcı davranışları, ikinci olarak ise işverenlerin ve etraftaki insanların bir işi yaparken onlara karşı olan güvensizlikleri şeklindedir. Bu durumda sonuç olarak toplumun engelli bireyleri kabul etmek ve onları bir fazlalık gibi değil, toplumun bir parçası olarak görmeleri gerekmektedir. Sonuçta sosyal model topluma etki etmelidir ve onun içerisine girerek beraber toplumu oluşturmak için esas zemin olmalıdır.

Katılımcılardan K13 bu sorunun çözümünü bireyin kendinde olan başarıma içgüdüüne bağlamaktadır. Diğer taraftan toplumun, işverenlerin engelli bireyleri kabul etmesi gerektiği görüşündedir.

“Ben hareket ederek başardım. Her zaman başarılı insanları örnek aldım mesela, Paulo Coelho “kimyager” eserini yayınlamamıştan önce 70’den fazla yayın evi ona hayır cevabını vermiştir. Ben de ona motivasyon olarak bakmaktayım. Bende de öyle oldu. Tek yol olarak toplumun bilgilendirmek. Ben neden sağlam insanları bir araya toplayıp engellilere integrasyon etmeyi teklif olarak vermeliyim? İntegrasyon terimi bana saçma geliyor. Biz toplumdaki ayrı değiliz ki birleştirilelim. Aynı yerlerden alışveriş ediyoruz, aynı yemekleri yiyoruz, aynı faturaları öduyoruz. Sadece toplumu bilgilendirmekte görüyorum yolu”. (Katılımcı 13)

K9 insanların onlara ayak uydurması gerektiğini, engelli bireylerin böyle bir mecburiyeti olmadığını söylemektedir.

“İnsanlar engellilere daha duyarlı olmalı. Toplum bize ayak uydursun biz onlara değil”. (Katılımcı 9)

K8 de diğerleri gibi konuyla ilgili toplumun yeterli bilgiye sahip olması gerektiğini düşünmektedir. Diğer taraftan sosyal hizmet uzmanlarının çalışma yerlerinin artırılması ve sosyal projelerin daha çok yapılmasını önermiştir.

“Bence seminerler olmalı, her kesin bilgi sahibi olması sağlanmalı, her kesin hakları açıklanmalı. Nasıl ki, biz neyin uygun olup, neyin olmadığını anlıyoruz, aynı şekilde bütüm topluma diğer insanlara nasıl davranması ve yardımcı olunması açıklanmalı. Sosyal hizmet uzmanlarının çoğaltılması da gerekli.” (Katılımcı 8)

3.4. Fiziksel Engellilerin Yaşadığı Psikolojik Sorunlar

Bu bölüm, katılımcılarla yapılan derinlemesine görüşmelerin sonucu olarak fiziksel engellilerin engellilik nedeni ile yaşadığı psikolojik sorunları incelenip yorumlanmıştır.

3.4.1. Fiziksel Engel Nedeniyle Bireylerin Yaşadığı Psikolojik Sorunlara İlişkin Bulgular

Katılımcıların verdikleri cevaplara göre, engellilikle ilgili yaşadıkları psikolojik düzeyde olan problemlerin çocukluk dönemlerinde kaldığını belirtmektedirler. Halihazırda psikolojik sorunları aştıklarını aktarmaktadırlar. Diğer taraftan araştırma sonucu ortaya çıkan psikolojik sorunlar genelde depresyon, durumu kabullenmeme, içine kapanıklık olmaktadır. Katılımcıların yaşadıkları psikolojik sorunların başlaması durumu kabullenmek ve toplumun bakış açısından dolayı ortaya çıktığını görmekteyiz.

Katılımcılardan K1 psikolojik sorunlarla çocukluk döneminde karşılaştığını ve görme kaybının doğum zamanı olduğu için bunun ona nasıl hissettirdiğini bilmemektedir.

“Biraz önce söylediğim gibi kendimi güçlü göstermeye çalışıyorum. Belki de görmemi çok küçükken kaybettiğim için çok da etki etmemiştir. A hatırladım.... çocuk olduğumda nerdeyse 6-7 yaşlarımda annem beni oyuncak tiyatrosuna götürmüştü. Oyuncaklar alkışladığına ben çocukların alkışladığını zann edip alkışlamaya başlamıştım. Bir çocuk bana görmüyor musun oyuncaklar alkışlıyor dedi. Sonra eve döndüğümde çok ağladım”. (Katılımcı 1)

Katılımcılardan K3 kendi yaşadığı psikolojik sorunların engelliliği ile bağlı olup olmadığını tam ayırt edemediğini söylemektedir.

“Ben yaşadığım psikolojik sorunların direk engelliliğimle mi, yoksa benim karakterimle mi ilişkili olduğundan emin değilim. Şuan en büyük problemim inspocter sendromum olabilir. Ben aslında farklı değilim, görüldüğüm gibi değilim.” (Katılımcı 3)

Katılımcının cevaplarından da görüldüğü üzere bir belirsizlik yaşamaktadır. Bu durum, sorunu kabul etmek istememesinden de kaynaklanıyor olabilir. Çünkü kendini farklı görmediğini belirtmiştir. Diğer taraftan bu durumu kabullenmeyişinin göstergesi de olabilmektedir.

Katılımcılardan K10 psikolojik sorunlarının okula gitmesi ile başladığının ve bu durumun onu çöküşe ittiğini söylemektedir.

“Toplum içinde olmak ve okul öğretmenimin bakışları beni çok üzerdi. Ağlaya-ağlaya anneme “okul böylemi oluyor?” diye sormuştum. İlk adımı attım ve ilk zorlukla karşılaştım. Psikolojik durumum çöktü.” (Katılımcı 10)

Katılımcılardan K8 engelliliğinden dolayı uzun süre depresyon geçirdiğini aktarmaktadır.

“İkinci sınıfta depresyon geçirmiştım. Evden dışarı çıkmak istemiyordum. Bu durum onuncu sınıfa kadar devam etti.” (Katılımcı 8)

3.4.2. Fiziksel Engellilerin Psikolojik Açıdan Yaşanılan Sorunlarla Baş Etme Becerilerine İlişkin Bulgular

Katılımcıların başetme becerilerini araştırdığımız zaman çoğunun uzman yardımından daha çok aile ve yakın çevreden destek aldıkları saptanmıştır. Diğer bir kısmı ise kendi

kendini mitove ettiğini ve bu sorunlarla iradeleriyle baş ettiklerini belirtmişlerdir. Aynı zamanda farklı yollar tercih edenler de olmuştur.

Katılımcılardan K4 durumu kendi aştığını ve arkadaşlarının desteğini aldığını söylemektedir. Aynı zamanda problemlerin üzerine giderek bu problemleri aştığını da aktarmaktadır.

“Yaşadıklarına baktım ve sonra bunun benim günahım olmadığını düşündüm. Örneğin, ben alkol bağımlısı biri değilim ve durum bana bağlı bir durum değil. Sonra problemlerimin üzerine gittim aynı zamanda arkadaşlarım destek oldu.” (Katılımcı 4)

Katılımcılardan K3 kurban rolüne girmemek gerektiğini ve bu durumda problemin daha rahat aşıldığı cevabını vermektedir. Aynı zamanda bu durumda olan yegane insan olmadığı düşüncesinin onu rahatlatdığı cevabını vermiştir.

“Çoğu insan bunları yaşıyor düşüncesi bana biraz yardımcı oluyor. Bazen görüyorum ki bir konuda biz yalnızız. Bir nevi kurban rolüne giriyoruz. Ama o düşünceden çıkınca durumun farklı olduğunu görüyoruz.” (Katılımcı 3)

Katılımcılardan K10 diğerlerine göre farklı yollar denemektedir. Aile desteğinin yanı sıra hayvanlarla terapi aldığını ve bu durumun ona iyi hissettirdiğini söylemektedir.

“Hayvan terapisi. Bundan başka paralel olarak aile desteği görmekteyim. Ev hayvanlarım bana o şeyleri unutturuyor. Kalbimde sevginin temeli atılıyor.” (Katılımcı 10)

Katılımcılardan K1 kendi kendini sakinleştirmeyi ve bir müddet yalnız kalmanın onu rahatlatığı cevabını vermiştir. Aynı zamanda ağlamanın ona iyi geldiğini ve bunun utanılacak bir şey olmadığını aktarmaktadır.

“Kendi kendimi sakinleştirmeye çalışıyorum. Bu zaman yalnız kalmaya çalışıyorum. Belki biraz ağlarım. Ağlamak kötü birşey değil. İnsanın içi boşalıyor. Ben hiss etdiklerimi kağıta yazmaya çalışırım. Kağıta yazdığımda içim boşalıyor. Bir de yürüyüş yapıyorum.” (Katılımcı 1)

3.4.3. Psikolojik Açıdan Yaşanılan Sorunların Çözümüne İlişkin Bulgular

Fiziksel engelli bireylerin yaşadıkları psikolojik problem genellikle depresyon, içe kapanıklılık, kendini yalnız hissetme, anksiyete, intihar vb. olmaktadır. Bu sorunlara çözüm önerileri olarak katılımcıların verdikleri büyük ölçüde cevaplar durumu

kabullenmek, aile ve arkadaş desteği, psikolojik uzman tarafından destek şeklinde olmaktadır.

K9 ilk önce durumu kabullenmenin daha sonra ise kendi cesaretleri ile durumla başa çıkmanın önemini vurgulamaktadır. Aynı zamanda aile desteğinin önemini de gözden kaçırmamak gerektiği cevabını vermiştir.

“Kendi cesareti ile insan bu durumdan çıkabilir. İlk önce kabullenmek lazım. Aile desteğinin de büyük önemi var”. (Katılımcı 9)

K11 insanların anlayış göstermesinin, aile ve psikolojik destek almanın önemini dile getirmektedir.

“İnsanların anlayış göstermesi. Psikolojik ve aile desteği çok önemlidir. İnsanın ilk destek gördüğü yer ailedir.” (Katılımcı 11)

Katılımcılardan K2 verdiği cevaplara göre, yaşanan problemler toplumla olmaktadır ve bu problemlerin çözülmesinin önemlidir. Bunun yolunun ise toplum içinde daha görünür olarak sosyal ilişkileri geliştirmenin iyi olacağını belirtmiştir.

“Durumu aldırılmamalıdır. Utanmamalıdır. İnsan içinde fazla bulunmalı ki, insanlar onlara alışsın. Yani insanlar engellilere alışmalıdır. Tüm fiziksel engelliler öne çıkmalıdırlar.” (Katılımcı 2)

K4 durumu kabullenip ve bu durumun engellilik durumu konusunda tek olmadığını farkına varılmasının önemini vurgulamıştır. Daha ağır geçirenlerin ise psikolojik destek almaları gerektiğini söylemektedirler.

“Engelliler bu durumda yalnız onların olmadıklarını düşünsünler. Bazı insanlar bu durumu daha ağır geçiriyor. Bu durumda psikolojik destek alabilirler.” (Katılımcı 4)

3.5. Fiziksel Engellilerin Yaşadığı Ekonomik Sorunlar

Engelli bireyler genellikle, ekonomik açıdan zorluklar yaşayarak hayatlarını sürdürmektedirler. Bu durumu bazıları zamanla aşmış olsa da, bazıları uzun yıllar bu durumla başa çıkmak zorunda kalmışlardır. Bu sorunlara işverenlerin bakış açısı, yerli politikalar, engelli maaşının az olması, uygun iş ortamının oluşturulamaması vb. Neden olmuş olabilir. Bu durumda engelli bireyleri diğer insanlarla karşılaştırdıklarında aşmaları gereken daha büyük zorluklarla karşı karşıya oldukları görülmektedir.

Aşamadıkları zaman aile ve sosyal çevreye bağımlı hale gelmektedirler. Sonuç olarak, bağımlı olan bir birey ister kariyer, isterse de kişisel olarak kendi gelişimini tamamlayamaz veya tamamlamakta zorlanır.

3.5.1. Engellilik Durumu Sebebiyle Yaşanılan Ekonomik Sorunlara İlişkin

Bulgular

Verilere uygun olarak cevapları bir araya getirince, katılımcıların büyük oranla ekonomik zorluk yaşadıkları saptanmıştır. Bu zorluklar çoğunlukla, engellerinden dolayı kendi işini kuramamak, işverenlerle doğru iletişimin kurulmaması ve işverenlerin konuya hakim olamaması, engelli maaşının az olması, engellilik durumuna uygun iş bulamama olarak görülmektedir. Konuşma engelli katılımcı, işinin insanlarla sıkı iletişimli olduğunda zorlandığını ve gelirinin yüklü miktarda azaldığını aktarmaktadır.

Katılımcılardan K2 manikürcü olarak çalışmaktadır. İş yerlerinin belirli saat dilimine uygun işe alma şekli olduğunu ve engelinden dolayı bu saat diliminde kalamadığını ve sonuç olarak evde çalıştığını belirtmektedir. Oturduğu semt ise şehir merkezinde olmadığından müşterilerinin büyük kısmını kaybettiğini söylemektedir. Aynı zamanda kendine ait dükkan almaya yeterli parasının olmadığını aktarmıştır.

“Engellilik maaşı alıyorum. Kendi işimi de yürütüyorum. Ama evden çalışıyorum diye müşterilerim gelmiyor. Kendime ait yer kiralamaya maddi durumum uygun değil. Yani bu durumdan dolayı biraz zorluk yaşıyorum.” (Katılımcı 2)

Katılımcılardan K4 en büyük problemin işsizlik olduğunu ve altından kalkabileceği iş olduğunda da sırf engelli durumundan dolayı kabul edilmediğini belirtmektedir. Aynı zamanda engellilik maaşının olduğunun ama onun temel ihtiyaçların haricinde diğer ihtiyaçları karşılamada yeterli olmadığını söylemektedir.

“En yaralı yerim....Tabiki çok yaşıyorum. Çünkü belirli iş becerilerim oluyor ama engellilikten dolayı işe alınmıyorsunuz. Doğrusu gerekirse, belirli miktarda engelli maaşı veriliyor ama o da az. En büyük problemimin işsizlik olduğunu söyleyebilirim”. (Katılımcı 4)

Katılımcılardan K7 engelinden dolayı müşterileri ile iletişim sorunu yaşadığını ve bu durumda da kazancının azaldığını belirtmektedir. Diğer taraftan evli ve iki çocuğunun olduğunu ve bu durumun maddi durumlarına iyi etki etmediğini aktarmıştır.

“Elbette etki ediyor. İyi işitemediğimden dolayı müşterilerimle anlaşamıyorum. Sonuç olarak müşteri azalıyor. Bu da benim maddi durumumu etkiliyor. İki çocuğum var. Engellilik maaşıyla yalnız olsam geçinirim ama aile ile zor.” (Katılımcı 7)

Katılımcılardan K10 engellilere yönelik doğru bir tutumun olmadığını ve işverenlerin engelli bireyler için hangi işin uygun olduğunu bilmedikleri için problemlerin ortaya çıktığını aktarmaktadır. Diğer taraftan işverenlerin engellilere karşı tutumlarının çoğunlukla doğru olmadığını savunmaktadır.

“Aynen yaşıyorum. Ben düşünüyorum ki yaklaşım doğru değil. Bizim hangi işe yararlı olduğumuzu bilmedikleri için işle alakalı problemler yaşıyoruz. Doğru karar kabul olunmuştur bizim çalışmamızla alakalı ama bunu nasıl yapacaklarını bilmiyorlar. Diğer taraftan iş verenlerin yaklaşımı doğru olmuyor.” (Katılımcı 10)

3.5.2. Fiziksel Engellilerin Ekonomik Açıdan Yaşanılan Sorunlarla Baş Etme Becerilerine İlişkin Bulgular

Katılımcıların bu konudaki görüşlerine baktığımızda bir çoğu zorluklar yaşasa ve ekonomik sorunları aşsa da bazıları halen bu sorunlarla uğraşmaktadırlar. Birkaçı aile desteği aldığı halde, bazıları kendi ihtiyaçlarını tam olarak karşılayamamaktadırlar. Bazıları ise engelli maaşı ile geçinmek zorunda kalmaktadır. Bu sorunları aşan katılımcılardan aldığımız cevaplar kendini geliştirme, sabırlı olma ve pes etmeme şeklinde olmaktadır.

Katılımcılardan K7 ekonomik sorunlarını aşmakta zorlandığını ve bu durumu aile desteği sayesinde geçiştirebildiğini ifade etmektedir.

“Ailem destek oluyor. Eşim günlük işlere gidiyor.” (Katılımcı 7)

Katılımcılardan K13 engelli maaşının yalnız temel ihtiyaçlarını karşıladığını belirtmektedir. Kişisel gelişim kurslarının iş bulmasında önemli rol oynadığını ve bunun için kurs müdürlerinden rica ederek hiç bir ücret ödemediğini bu dersleri aldığını aktarmaktadır.

“Ben engelli maaşımı yeme içmeme ayırıyordum, bu yüzden kişisel gelişimim için param kalmıyordu. Bu zaman direk müdürlerle görüşüyordum ve onlar da sağolsunlar destek sağlıyordu.” (Katılımcı 13)

Katılımcılardan K14 ekonomik sorunlarla uzun süre zorlandığını ve kendi üzerinde çalışmanın önemini vurgulamaktadır. Çalışmaya başladığında hayatının rahatladığını ve kimseye bağlı olmadığını belirtmektedir.

“Bu problemlerle uzun süre çarpıştım. Kendimi geliştirmeye çalıştım. Çok zorluk yaşadım ve engelli maaşı da tam yetmiyordu. Sonunda kendi üzerimde çalışmam sonuç verdi. Birine bağımlı olmam son buldu. Kendi üzerinde sonuna kadar çalışmak gerekli.” (Katılımcı 14)

Katılımcılardan K15 ekonomik sorunlarını aşamadığını ve bu durumda aile desteği aldığını belirtmektedir. Diğer taraftan çizimlerini satarak kazanç sağladığını ama onunla da geçinemediğini aktarmaktadır.

“Anne ve babam destek oluyor. Çizimlerimi satıyorum. Doğrusunu söylemek gerekirse o da pek para kazandırmıyor. Abim destek oluyor. Böylece geçiniyorum.” (Katılımcı 15)

3.5.3. Ekonomik Açıdan Yaşanılan Sorunların Çözümüne İlişkin Bulgular

Ekonomik sorunlara ilişkin çözüm önerilerine baktığımızda katılımcıların birbirinden farklı cevapları görülmektedir. Verilen cevaplar genellikle bu yönde olmaktadır: Derinlemesine iş araştırmalarının yapılması, doğru bütçe kontrolü, işverenlerin engelliler için uygun ortam oluşturması, alternatif iş aramak vb.

Bazı katılımcılar sorunun çözümü için sorun oluşturan durumların ortadan kalkmasının gerektiğini aktarmaktadır. Bu durumda ise engellilerin istihdam meseleleri ile ilgili devlet kanun ve kararlarının izlemeye olmasının daha faydalı olabileceği cevapları alınmıştır. Çünkü bu kanun ve kararlara göre işveren engelli birey için uygun ortam oluşturmakla mükelleftir. Bu durum ise işverenler için fazladan para harcama anlamına gelmektedir.

Katılımcılardan K3 engellilerin ekonomik problemlerinin işsizlikle bağlantılı olduğunu ve bunun sebebi olarak da geleneksel işlerde çalışmayı göstermektedir. Diğer taraftan geleneksel işlerin engelli bireylerin çalışmasına uygun olmadığını düşünmektedir. Sonuç olarak, alternatif veya yeni nesil işler aramayı önermektedir.

“Geleneksel işlerden uzaklaşmak lazım. Özellikle, bunlar engelli bireyler için uygun değil. Geleneksel yöntemler geleneksel yaşam tarzı demektir. Bu da engelli bireyler için uygun değil.” (Katılımcı 3)

Katılımcılardan K4 bu durumu yukarıda belirttiğimiz gibi aktarmaktadır. Engelli işe alımında işverenleri izleme programının olmasının önemini vurgulamaktadır. Çünkü kanunlar olsa da işverenlerin buna tam olarak uymadığını belirtmektedir.

“Engelliler için işe alımın güçlendirilmesi gerekmektedir. Yani böyle söyleyebilirim, engellilerin işe alımı üzerine kontrol olursa bence zorluklar aşılabılır.” (Katılımcı 4)

Katılımcılardan K8 engellilerin maaşının az olması ve bunun da seyahat için harcandığını bildirmektedir. Toplu taşıma araçları iş çıkışı yoğunluk olduğu için kullanılmaz halde olduğu ve zorluk yaşadığını sonuç olarak, maaşının büyük kısmının taksilere harcandığını aktarmaktadır. Çözüm olarak engellilere taşınma aracı ile temin olunma veya ilave maaşın verilmesini sunmaktadır.

“Engelli bireylerin yol parası verilmesi çözüm olabilir. Maaştan ilave veya kendilerini işe ve eve taşıma araçları ayırabilirler”. (Katılımcı 8)

Katılımcılardan K13 ise bütçenin doğru yönetilmesi gerektiği fikrindedir. Maaş veya engelli maaşı almadan ve bağımlı olmadan dolayı doğru harcamalar yaptığını ve doğru harcama yapıldığında sorunların da azaldığını savunmaktadır.

“Öncelikle bütçenin yönetilmesine dikkat etmek gerekir. Halk içinde böyle deyim var “yorganına göre ayağını uzat”. Hayatımızı kazandığımız veya aldığımız engelli maaşına göre kurgulamalıyız.” (Katılımcı 13).

3.6. Fiziksel Engellilerin Yaşadığı Erişebilirlik- Hizmetlere Ulaşım Sorunları

Erişebilirlik engelli bireylerin toplumda temsil edilebilmeleri ve sosyal hayata katılımları için son derece mühim bir mevzudur. Bu nedenle yerli kurum ve diğer yetkililer engellilerin erişebilirlik gereksinimlerine uygun bir ortam düzenlemeyle mükelleftirler. Bu durumdan hizmet alanında çalışan bireyler de yararlanmalıdırlar. Bu konuda beraber kullanılabilir bir alan oluşturmakla iş bitmemeli ve hassas grup olan engellilerin bulunduğu her ortamda çalışanların doğru yaklaşım tarzı ve davranış şekli göstermeleri gerekmektedir. Bunun içinse alan uzmanlarından süpervizyon alınması yararlı olacaktır.

3.6.1. Fiziksel Engel Nedeniyle Bireylerin Yaşadığı Erişebilirlik- Hizmetlere Ulaşım Sorunlarına İlişkin Bulgular

Katılımcıların verdikleri cevapları incelerken yaşadıkları erişebilirlik ve hizmetlere ulaşım problemleri yaşadıkları tespit edilmiştir. Bu problemleri gruplara ayırdığımızda genellikle ulaşımda, toplu taşıma araçlarında, kaldırımlarda, rampalarda ve hizmet alanında çalışanlarla problemler yaşadıklarını görülmektedir. Fiziksel engelli bireyler bu tip sorunlarla her gün karşı karşıya kalmaktadırlar.

Katılımcılardan K1 yollarda ilerlemenin zor olduğunu ve otobüs, metrobüs duraklarında görme engelliler için belirgin harfli yazıların olmadığını belirtmektedir. Aynı zamanda kurumların birinden sağlık raporu aldığı anda çalışanla problem yaşadığını söylemektedir.

“Yollarda hareket etmekte zorlanıyorum. İniş yokuşlar çok fazla. Otobüslere binip inmekte zorluk yaşıyorum. Metrobüslerde kabarık harfler yok. Hizmet alanından ismini vermek istemediğim bir kurumdan sağlık raporu almaya gittiğimde, çalışanın biri engelimden dolayı bana saygısızlık etmişti”. (Katılımcı 1)

Katılımcılardan K7 hizmet alanında çalışanların engellileri ciddiye almadığını ve rampaların fazla derecede yüksek olduğunu aktarmaktadır. Diğer taraftan bazı restoran ve kafelerde asansörün olmadığını belirtmektedir.

“Bizi yok sayıyorlar. Bunu anlamakta güçlük çekiyorum. Bu durum bir yerde bulunduğumuzda bizle konuşan görevliyle de ola bilmekte. Rampalar çok yüksek, zorlanıyorum. Bazı restoran ve kafelerde yukarıya çıkmaya asansör bulamıyoruz”. (Katılımcı 7)

Katılımcılardan K8 kaldırımlarda, otobüs duraklarında ve yerüstü geçitlerde zorlandığını aktarmaktadır.

“Otobüse binmek için engelli kapısını açmıyorlar. Kapıyı beklemek zorunda kalıyoruz. Kaldırımların genişliği çok dar, tekerlekli sandelye ile hareket etmek pek mümkün değil. Birde o dar kaldırımlara elektrik direkleri dikmiyorlarmı...Yer üstü geçitlerde asansör var, ama asansörlere bakan çalışanı bulamıyoruz ki çalıştırsın”. (Katılımcı 8)

Katılımcılardan K15 hizmet alanında çalışanlarla anlaşmada problem yaşadığını ve genel baktığımızda çalışanların nerdeyse hiç birinin işaret dili bilmemesinden dolayı zorluk yaşadığını dile getirmektedir.

“Engelli bir bireye hizmet edecek kuruma gidiyorum. İşaret dilini bilecek kimse olmuyor. Bizim için işaret nişanları bile yok. Bu durumda çok zorluk yaşıyorum”. (Katılımcı 15)

3.6.2. Fiziksel Engellilerin Çevresel Açından Yaşanılan Sorunlarla Baş Etme Becerilerine İlişkin Bulgular

Katılımcıların bu sorunlarla baş etmede gereğinden fazla zorlandıkları görülmüştür. Bazıları bu sorunlardan kaçmak için alternatif yollar ararken bazıları ise bu sorunların üzerine giderek onlarla yüzleşip çözüm önerileri bulmaktadır.

Katılımcılardan K2 yolda bulunan kaldırımlarda ilerleyemediği zaman yolunu uzatarak alternatif yollar aradığını aktarmaktadır. Bu tür sorunlarda başkalarının yardımını talep ettikleri de görülmektedir.

“Kaldırımlarda hareket edemedikte diğer yolları kullanıyorum. Uzun ve yorucu olsa da. O da olmayınca araçların hareket ettiği yolla ilerliyorum. Asönsör olmadıkta yada bozulduğunda başka kişilerden yardım alıyorum. Sağolsunlar yardım ederler”. (Katılımcı 2)

Katılımcılardan K3 fikirlerinde biraz çelişkilidir. İlk olarak online hizmetin engelli bireyler için iyi bir yol olduğunu daha sonra ise bu yolun doğru olmadığını savunmaktadır.

“Çevrimiçi hizmetlerden kullanıyorum. Bunun için belki de pandemiye minnetdarım. Ama bu da doğru yol değil. Hizmetden birebir yüzyüze kullanmalıyız ki, problemleri görüp düzeltsinler. Bir defasında hizmetten yararlanmaya zorluk yaşıyordum. Çalışan bana sen git ben annenle kalan işlemleri yaparım söylemişti. Hizmetin sunum şekli bana uygun değilse, bunu düzeltmelisiniz diyerek hakkımı aradım”. (Katılımcı 3)

Konuşma engelli olan K6 diğer insanların işaret dilini bilmediği için erişebilirlik- hizmet alanında bulunurken telefonun not kısmını açık tuttuğu cevabını vermektedir.

“Tek çarem yazmaktır. Telefonumun not kısmını açık bulunduruyorum. Söylemek istediklerimi yazıyorum”. (Katılımcı 6)

Katılımcılardan K7 bu sorunları anlatarak çözmeye çalıştığını ve bir kenarda durduğunu anlatmaktadır. Bazı problemleri ise çözemediğini belirtmektedir.

“Otobüste bir kenarda duruyorum. Problem olursa konuşarak çözmeye çalışıyorum bazen işe yaramayabiliyor. Asansör ve rampa problemleri için çözümüm yok.” (Katılımcı 7)

3.6.3. Çevresel Açıdan Yaşanılan Sorunların Çözümüne İlişkin Bulgular

Katılımcıların cevaplarından yola çıkıldığında yaşadıkları erişebilirlik ve hizmet alanında var olan problemlerle başa çıkmanın yolları bu başlıklarda toplanmıştır: Engellilerin toplumsal hayatta katılım oranının çoğaltılması, yerlerde yeterli temsil olunması hizmet alanında çalışanların etik davranış ile ilgili eğitimler almaları, insanların boş zamanlarında bulunmak istediği yerlerde (kafe, restoran, AVM ve b.) eşit şartlar altında tasarlanma.

Katılımcılardan K1 toplumsal hayata katılımın ön planda olmasının ve bu durumda var olan problemlerin gözönünde bulunarak daha erken çözüme kavuşacağını düşünmektedir.

“Biz evde oturduğumuzda problemler olduğu gibi kalıyor. Bunun için cevabım ortamlarda çok bulunmamız şeklinde olacak. Biz her ortamda bulunduğumuzda zorluklar görünüyor ve bunların çözümü erken oluyor.” (Katılımcı 1)

Katılımcılardan K5 karşılıklı olarak birbirini anlamak çözüm olarak görmektedir. Engelli birey karşısındaki diğer bireyi incelemeli ve ona uygun davranması gerektiğini ve diğer insanların engelli bireylere karşı doğru davranış şekli göstermesi gerektiğini düşünmektedir. Bununla projeler sonucu olabileceğine inanmaktadır.

“Engelliler dikkatli olmalıdırlar. Etrafta bulunan insanları dikkate almalılar. Diğer taraftan insanlar da karşısındaki kişinin engelli olduğunu bilmeli. Bu durumun projeler sayesinde olacağına inanıyorum”. (Katılımcı 5)

Katılımcılardan K13 şehir tasarım üzerinde durarak yetkili kurum ve kuruluşların bu konu üzerinde ciddi işler yapması gerektiğini çözüm olarak sunmuştur.

“Tek çözüm bizim hareket etmemezi iyileştirmeleridir. Biz hareket edemezsek ve evde oturduğumuzda toplumun bizi unutması ve kabullenmemesi çok doğru hal alıcak. Bunun için yetkililer bu sorunu çözmelidir”. (Katılımcı 13)

Katılımcılardan K15 bu sorunların çözümünü yeterli temsiliyetin olmaması şeklinde belirtmiştir. Devlet ve özel kuruluş ve teşkilatlar toplumun yararına kararlar aldığında burada engellilerin temsil olunmasının az oranda olduğunu düşünmektedir.

“Devlet yada diğer yerler kanun planlıyor, proje yapıyor. Planlamada çok az engelli bulunuyor. Bunun için de bizim bu tip kanun ve kararlar alındığında tam temsil olunmamız gerekir”. (Katılımcı 15)

3.7. Engellilik Nedeniyle Yaşanılan Diğer Sorunlar

Bu bölüm tamamen katılımcıların engelliliklerinden dolayı yaşadığı ama yukarıdaki başlıklarda yer verilmemiş sorunların bulunmasını hedeflemektedir.

3.7.1. Fiziksel Engel Nedeniyle Bireylerin Yaşadığı Diğer Sorunlara İlişkin

Bulgular

Derinlemesine görüşme sonucu bu başlık altında ortaya çıkan sorunlara baktığımızda eğitim, ikili ilişkiler, evlilik, engelli kadınların yaşadıkları sorunları bulunmaktadır. Bununla birlikte bazı katılımcılar bu sorunları cevapsız bırakmaktadırlar.

Katılımcılardan K3 engelli kadınların engelli olmayan kadınlarla eşit şartlara sahip olmadığını düşünmektedir.

“Ayrımcılığın olması. Hatta engelli kadınlara karşı farklı bir ayrımcılığın olması. Engelli kadınlar bizim toplumda kadın olarak görülüyorlar”. (Katılımcı 3)

Katılımcılardan K5 üniversite hayatında sınavlarla ilgili problem yaşadığını ve engelli olduğundan dolayı ona karşı farklı yaklaşımı sevmeyi belirtmektedir. Bu yaklaşım onu farklı hissetmeye yönlendirmekte ve o da diğer öğrencilerle eşit şartlarda sınavlarını vermek istemektedir. Aynı zamanda engelliliğinin üniversite sınavına etki ettiğini düşünmektedir.

“Bazen sınavlarda beni başka odaya alıyorlar. Bu durumda kendimi farklı hissediyorum. Doğrusu farklı odada olması benim rahatım için düşünülmüş ama bana bu sorulmuyor. Ben bunu istemiyorum. Her kes gibi davranılmasını istiyorum. Engelim olmazsa üniversite sınavında tam puan alabilirdim”. (Katılımcı 5)

Katılımcılardan K11 ikili ilişkilerde engelli bireylerin zorlandığını, aile kurmalarının nerdeyse imkansız olduğunu aktarmaktadır.

“Diğer sorun denildiğinde aklıma evlilik ve ikili ilişkiler gelmekte. Bu konuda baya bir zorlandığımızı söyleyebilirim”. (Katılımcı 11)

Katılımcılardan K14 engelliliğinden dolayı eğitimini tamamlayamadığını ve bu durumdan dolayı üniversite eğitimi alamadığını belirtmektedir. Aynı zamanda üniversite öğretim üyesinin işaret dili bilmediğini söylemektedir.

“Kuşamadığım için üniversite okuyamadım. Engelli çocukların gittiği okulla çok ilerleyemedim. Üniversitelerde hocalar işaret dili bilmiyor”. (Katılımcı 14)

3.7.2. Fiziksel Engellilerin Diğer Yaşanılan Sorunlarla Baş Etme Becerilerine İlişkin Bulgular

Katılımcıların çözüm önerilerine baktığımızda genel olarak yaşanan sorunların üzerine gitmek ve kabullenmek cevapları alınmıştır. Bazı katılımcılar ise bu sorunlarla başa çıkamadığını ve fazlasını istemelerine rağmen elde olanla yetindikleri söylemektedirler.

Katılımcılardan K3 engelli kadın olarak yaşadığı sorunu çözmek için kendini kanıtlama yoluna gitmektedir.

“Kendi tutkumu göstererek. Var olduğumu insanlara göstererek”. (Katılımcı 3)

Katılımcılardan K5 yaşadığı sorunlarla ilk önce kendi yüzleştiğini ve öğretim üyeleri ile görüşmeler yaparak bu sorunu çözüme kavuşturduğunu aktarmaktadır.

“İlk önce düşünüyorum. Daha sonra hocalarımla görüşüp ben de diğer öğrenciler gibi sınava girmek istediğimi bildiriyorum. Beni anlayışla karşılıyorlar”. (Katılımcı 5)

Eğitimle ilgili problem yaşayan katılımcılardan biri çözüm olarak daha azına razı olmayı seçtiğini (K14), diğeri ise yurtdışı üniversitelerde uzaktan eğitim almayı tercih ettiğini (K9) bildirmektedirler.

“Üniversite okuyamadım ama meslek okuluna gittim. Buna razı geldim”. (Katılımcı 14)

“Burada üniversite okumadım. Yurt dışında uzaktan eğitim alıyorum. Eğitim için hiçbir şey engel değildir”. (Katılımcı 9)

3.7.3. Diğer Yaşanılan Sorunların Çözümüne İlişkin Bulgular

Katılımcıların üzerinde durdukları diğer problemlere çözüm öneriler olarak daha çok kendilerini motive etme üzerinedir. Diğer bir grup ise diğer sorunların rahatlıkla gündeme gelmesinin ve bu durumda çözümünün olabileceğini düşünmektedir.

Katılımcılardan K5 kişinin kendi becerilerini göstermesinin önemine vurgu yapmaktadır.

“Hakkını aramak ve çok çalışarak becerilerini göstermek.” (Katılımcı 5)

Katılımcılardan K3 probleme ışık tutulmasının ve gündemde olmasının çözüm oluşturabileceğini savunmaktadır.

“Sosyal medya, televizyon ve kanallarda bu konuların ışılandırılması. Bilgililiği çoğaltmak. Ama yalnız bunlar değil kanunverici ve uygulayıcı kurumların da konu içersine çekmek.” (Katılımcı 3)

Katılımcı K7 işlerde engellilerin sorunun motivasyon olduğunun ve bu durumu aşmanın tek yolunun kendini geliştirme olduğunu söylemektedir.

“Kendini geliştirmek. İreliye doğru baksınlar. Bu onları geliştirecek.” (Katılımcı 7)

BÖLÜM 4: TARTIŞMA

Bu araştırma, 18-29 yaş arası fiziksel engelli bireylerin yaşadıkları psiko-sosyal sorunları ortaya çıkarmayı, çözüm yolları ve önerilerde bulunarak engelli bireylerin yaşamlarının iyileştirilmesine katkıda bulunmayı hedefleyen nitel bir araştırmadır. Bu çalışmada psiko-sosyal sorunlar alt başlıklara ayrılarak değerlendirilmiştir. Bu başlıklar engellilerin yaşadıkları sosyal, psikolojik, erişebilirlik-hizmet, ekonomik ve diğer sorunlar olarak ele alınmıştır. Diğer sorunlar başlığının oluşturulmasında amaç, fiziksel engellilerin oluşturduğumuz başlıklarda yer almayan başka psiko-sosyal sorunlarını ele almak ve araştırmanın daha derinlemesine yürütülmesine yardımcı olmaktadır.

4.1. Sosyal Sorunlara Dayalı Bulguların Değerlendirilmesi

Katılımcıların sosyal sorunlarına incelendiğinde genel olarak aile ve arkadaş çevreleri ile sorun yaşamaktadırlar. Bu sorunlarda çoğunlukla uzak sosyal çevre ve topluma olmaktadır. Bu sorunların çoğunlukla engelli bireylerin toplumsal statüleri ve çoğunlukla başkasının yardımı ile yaşadığı için olduğu düşünülmektedir. Nitekim Mehdiyeva (2021), yürüttüğü araştırmada Azerbaycan'da engellilere çoğu zaman toplum tarafından dışlanma algısı olduğunu vurgulamaktadır. Bunun sebebinin toplumun düşünce şeklinde oluşan bir algıya dayandığını söylemektedir. Mehdiyeva, diğer taraftan bu durumun engelli bireylerin toplumdan uzaklaşmasına ve onların kişisel gelişimini doğru etkilemediği sonucuna gelmiştir. Diğer taraftan Öztapak (2017), yaptığı çalışma sonucu engellilerin toplumsal hayata katılma sorunları ile baş etmek zorunda kaldıklarını ve bunların eğitim, istihdamlarını güçlendirerek bu sorunları ortadan kaldıracabileceklerini belirtmektedir. Engellilerin diğer insanlarla aynı standartlara sahip olmalarının, toplumsal statülerinin eşitlenmesi toplum tarafından izole edilme sorunun ortadan kalkmasına yardımcı olacağını düşünmek ve bu durumda devlet ve özel kurumların birlikte uygun politikalar oluşturması gerektiğini düşünmektedir.

Yürüttüğümüz araştırmada fiziksel engellilerin sosyal yaşantılarında aile ve arkadaşlarının hem maddi, hem manevi destek oldukları bulunmuştur. Ersoy ve Buluş (2019), yaptıkları çalışma sonuçları ile bu çalışmanın sonuçları benzerlik teşkil etmektedir. Ersoy ve Buluş (2019), engellilerin en büyük destekçilerinin aile ve yakın sosyal çevresi olduğunu, aynı zamanda ailelerin çocuklarının engel durumunun

kabullenmelerinin zor olduğunu lakin zamanla alışılarak engelli çocuklarının en büyük destekçileri olduğu belirtilmiştir.

4.2. Psikolojik Sorunlara İlişkin Bulguların Değerlendirilmesi

Derinlemesine yapılan görüşmeler sonucu fiziksel engellilerin psikolojik düzeyde sorunlarla ya hayatlarının bir döneminde ya da bütün hayatları boyu mücadele ettikleri bulunmuştur. Bu psikolojik sorunlar içe kapalılık, depresyon, kendini tecrit etme, kendini başkası gibi görme ve durumu kabullenmeme şeklindedir. Nitekim, Mehdiyeva (2021), araştırmasında engelli bireylerin yüksek düzeyde yalnızlık, kendini günahlandırma, depresyon gibi psikolojik düzeyde sorunlarla başa çıkma mecburiyetinde kaldıklarını bulmuştur. Bu sorunların temel nedenini toplumsal izolasyona maruz kalmalarında görmektedir. Aynı zamanda Mehdiyeva, engelli olmanın bireyin psikolojisini kötü etkilediğini ve travmalar, beyinde yara izleri bıraktığını bulmuştur. Bunun sonucunda ise engelli bireyin kendisinin seçimi ile toplumdan uzaklaştığını aktarmaktadır. Buradan çıkan sonuca göre ise bir tek toplum engelli bireyi değil, engelli birey kendini de toplumdan uzaklaştırabilmektedir. Literatür taraması yaptığımızda aynı konu Babayeva (2022), tarafından araştırıldığı da bulunmaktadır. Babayeva (2022), yürüttüğü çalışmada engellilerin sosyal ihtiyaçlarını karşılamada zorlandıklarını ve bu ihtiyaçların ödenmediği takdirde birtakım psikolojik sorunların ortaya çıktığını tespit etmiştir. Burada izolasyon ve içekapanıklık durumlarının üzerinde fazlasıyla durduğunu ve bu durumun engelli bireylerin yaşam şartları iyi yönde etkilemediğini belirtmiştir. Kalkan (2018), 18-65 yaş arası fiziksel engelli bireylerle yürüttüğü çalışmada öfke düzeyi en fazla olan grubun 18-29 yaş arası fiziksel engellilerde olduğunu bulunmuştur. Bu durum ise zamanla içe kapanıklık, depresyon ve stres yaratacak bir durum olduğu belirtilmektedir. Diğer taraftan Bursa'nın (2010), fiziksel engellilerde depresyonla ilgili çalışmasında fiziksel engellilerin %59.7'sinin yaşamlarının bir veya bir kaç döneminde depresyon yaşadığı bulunmuştur. Bu duruma aile, sosyal, ekonomik, sosyal yaşam, ekonomi gibi unsurlarda engellilik nedeniyle oluşan sorunlar sebep olduğu belirtilmiştir.

4.3. Ekonomik Sorunlara İlişkin Bulguların İncelenmesi

Görüşme yapılan fiziksel engellilerin yaşadıkları ekonomik sorunları incelediğimizde işsizlik, engelli maaşlarının yeterli olmaması, işverenlerle fiziksel engelden dolayı

anlaşılabilirlik, ekonomik olarak aileden aslı olma gibi sorunların olduğu bulunmuştur. Nitekim Genç (2016) yaptığı araştırmada engellilerin yaşadığı ekonomik sorunlarını işsizlik ve engelli maaşının az olmasında görmüştür. Yaptığı çalışmada engellilerin %70,8'i ekonomik zorluk yaşadığı için engelli maaşı almaktadır. Engelli maaşının az olduğunu da göz önünde bulunduran Genç bu engelli bireylerin yakınlarından bağımlı bir şekilde yaşadıklarını aktarmıştır. Bu durumda Genç'in araştırması ve bu araştırmanın sonuçları birbiriyle benzerlik teşkil etmektedir.

Literatürde, yürüttüğümüz çalışmanın diğer benzer çalışmalarla karşılaştırılması yapılmaktadır. Mehdiyeva'nın (2021) çalışmasında, engelli gençlerin yaşadıkları istihdam sorunlarına değinilmiştir. Burada engelli gencin eğitilmiş olup olmasına bağlı olmayarak iş bulmakta diğer insanlara nazaran daha çok zorluk yaşadığı belirtilmektedir. Bunun sebepleri olarak her iş muhitinin engellilere uygun olmamasını göstermektedir. Sonuç olarak ise engelli gencin sosyal hayatının hasar gördüğü sonucunu bulmaktadır.

4.4. Erişebilirlik-Hizmet Alanında Sorunlara İlişkin Bulguların İncelenmesi

Katılımcıların cevapları sonucu fiziksel engelli gençlerin erişebilirlik hizmet alanında sorunları; kaldırım, yer üstü geçitler ve rampalarda olan sorunlar, toplu taşıma araçlarında oluşan sorunlar ve hizmet alanında oluşan sorunlar olarak gruplara ayrılmıştır. Bu sorunlar şehrin halen tam olarak engellilere uygunlaştırılmamış tasarımından, hizmet alanında çalışanların etik kurallarla ilgili yeterli bilgi ve becerileri bilmemesinden oluştuğu düşünülmektedir. Nitekim Genç (2016), bir hizmetin oluşturulmasının kullanışlı olmasından daha önemli olduğunu vurgulayarak hizmet alanındaki boşlukları vurgulamıştır. Yaptığı araştırmada katılımcıların %33,3'ü hiç bir hizmetten yararlanmadığını belirtmiştir. Literatür taraması neticesinde bu araştırma ile ortak sonuçları olan diğer bir araştırmanın Özdemir (2020) araştırması olduğu bulunmuştur. Özdemir'in (2020) araştırmasının sonuçlarına göre fiziksel engellilerin %56,3'ü kaldırımların geniş olmadığından şikayetçi bir durumdadırlar. Yolların %58,8'i bakımsız ve fiziksel engellilerin hareketi için uygun olmadığı sonucuna varılmıştır. Bu durumun şehrin dizaynı ile ilgili olduğu ve engellilerin bu engellerden dolayı toplumsal hayata katılımında zorlandıkları görülmektedir.

4.5. Diğer Sorunlara İlişkin Bulguların İncelenmesi

Diğer sorunlara katılımcılar verdikleri cevaplara göre ikili ilişkiler ve evlilik konularında, eğitim alanında sorunlarla uğraşmak zorunda kalmaktadırlar. Engelli kadınların kadın olarak görülmediği evlilik ve çocuk sahibi olmanın imkansız olduğu sonuçları alınmaktadır. Eğitim sorunları ile ilgili literatür taraması yaptığımızda Mehdiyeva'nın (2021) tezinin bu çalışma ile ortak sonuçları olduğu görülmüştür. Mehdiyeva'nın çalışması sonucu fiziksel engelli gençlerin en büyük sorunlarından birinin eğitim sorunları olduğu ortaya çıkmıştır. Bu sorun beraberinde diğer sorunlara yol açarak bireyin toplumsal hayattan uzaklaşmasını sağladığı sonucuna varılmıştır. Mehdiyeva eğitim sorununun en çok işsizlik ve bir meslek sahibi olmaya en büyük engel olduğunu vurgulamaktadır. Nitekim Genç'in (2016) bu konuda yaptığı araştırmada engellilerin yarısından çoğunun eğitim sorunuyla karşı karşıya kaldığını bulmuştur. Bu sorunun çözümü engellilerin evden çıkarak dışarıdaki hayata atılmalarında ilk engel olduğunu belirtmektedir.

SONUÇ

Dünyada ve ülkemizde günden güne artan engelli nüfusu bu konuya daha çok odaklanması gerektiğini göstermektedir. Artık konuya tek taraflı değil, daha geniş çerçevelerden bakılmalı, bu durumla ilgili çözüm önerilerinin ortaya atılması ve sosyal olgu olan engelliliğin doğru temsiliyeti sağlanmalıdır. Bu çalışmanın yürütülmesinin temel sebebi, engelli bireylerin yaşamlarını daha iyi hale getirilmesine yardımcı olmaktır. Diğer taraftan bu çalışma, istenen, varolan ve oluşturulabilenin karşılıklı eleştirilmesine yol gösterici bir rol oynayacaktır. Bu çerçevede yapılan araştırmanın sonucu fiziksel engellilerin yaşadıkları psiko-sosyal sorunları, bu sorunlara engellilerin kendi ürettikleri yollar ve bu yolları diğer engelli bireyler için nasıl daha kullanışlı yapılabilişli konularında devlet politikaları ve toplum davranış şekline yön vermiş olacaktır.

Sosyal sorunlara ilişkin değerlendirmelerin sonuçları:

Fiziksel engelli bireylerin yaşadıkları sorunlarının sosyal çevreleri ve toplumla olduğu, engelli birey görüldüğünde doğru yaklaşımın olmaması (kulağını çekme, hor görme, yukarıdan aşağı bakma), önyargı, doğru anlamama olduğu saptanmıştır. Bunun yanı sıra aile ve arkadaş olan yakın sosyal çevre ile sorunlar yaşamadıkları, nadiren arkadaş ortamında fazla dikkat ve alakadan rahatsız oldukları görülmüştür.

Katılımcıların çözüm önerileri sonucu:

Engellilik türünden bağlı olarak farklı sonuçlar alınmıştır. Konuşma ve işitme engelliler konuşamama sorunlarında yazarak gösterme, yalnız dolaşmama önerilerinde, ortopedik ve görme engelliler yaşadıkları zorluklara karşı güçlü olma, kendini kanıtlamak, sabır göstermek, onları görmezden gelme ve yok sayma önerilerinde bulunmuştur.

Katılımcıların genel çözüm önerileri:

İnsanlara ve bu alanda çalışanlara doğru yaklaşım tarzının aşılması, aktif sosyal hayatın olması, insanlar içinde bulunma, devlet ve özel merkezlerde işaret dilinin bilinmesi, bu alanda çalışan uzmanların sayısını artırmak ve toplumsal bilgilendirmeler yapmak katılımcıların yaşadıkları problemlere ilişkin sunduğu önerilerdendir.

Psikolojik sorunlara ilişkin sonuçlar:

Kendine “Niye?” sorusunun verilmesi, depresyon, içe kapanıklık, isyankarlık, agresiflik, hatta kendini farklı biri hissetmek yönünde cevaplar alınmıştır. Katılımcıların bazıları bu sorunları aşmış, bazıları ise ara sıra bunlarla baş etmek zorunda kaldıkları sonucuna varılmıştır.

Psikolojik sorunlara katılımcıların önerileri:

Sosyal çevre desteği (buraya aile ve arkadaşlar dahil), yazma terapisi, bu durum bir tek kendisi yaşamadığını anlamak, kabullenmek, kurban rolüne girmemek, yalnız kalmak ve kendini sakinleştirme, yürüyüş yapmak gibi önerilerin engellilerin psikolojik sorunlarına dair sunduğu önerilerden bazılarıdır.

Katılımcıların genel çözüm önerileri:

Derin psikolojik sorunlar zamanı profesyonel destek almak, toplum psikolojinin doğru yöne getirilmesi için projeler ve programların yapılması, toplum psikoloji düzeyinin engellilere uygunlaştırılması, var olan durumu kabullenmek şeklinde cevaplar alınmıştır.

Ekonomik sorunlara ilişkin sonuçlar:

Fiziksel engelden dolayı işverenlerin iş vermemesi, engellilik nedeniyle müşterilerin kaybedilmesi, evden çalışmanın zorlukları (müşteri kaybı, evin merkezden kenarda olması, çalışma için uygun olmaması), engelli maaşının yalnız temel ihtiyaçları ödemesi gibi uygulamalar engellilerin ekonomik sorunlarına çözüm olarak sunulabilir.

Katılımcıların kişisel çözüm yöntemleri:

Sadece temel ihtiyaçlarını ödeyerek durumu idare etmek, aile desteği, kendi üzerinde çalışarak kişinin kendini geliştirmesi engellilerin kişisel çözüm yöntemlerinden bazılarıdır.

Ekonomik sorunlara katılımcıların genel çözüm önerileri sonucu:

Geleneksel iş yöntemlerinden uzaklaşmak, yeni iş yöntemlerine geçiş, işe alımla ilgili devlet politikalarının geliştirilmesi, çalışan engelli bireylerin taşınmaları için ödemelerin verilmesi, bütçenin doğru idare edilmesi katılımcıların ekonomik çözümlere ilişkin önerilerindedir.

Erişilebilirlik-hizmet alanında yaşanan sorunlara ilişkin sonuçlar:

Yollarda hareket etmede zorlanma, şehrin engelliler için dizayn edilmemesi, rampaların çok yüksek olması, kaldırımların dar olması ve kaldırımlarda ışık direklerinin yükseltilmesi, otobüs şoförlerinin ve engelli bireylerle çalışan hizmet alanı işçilerinin doğru olmayan davranış şekli, yerüstü geçitlerde asansörlerin çalışmaması, kurumlarda işaret dilinin bilinmemesi engellilerin erişilebilirlik-hizmet alanında yaşadıkları sorunların başında gelmektedir.

Bu alanda oluşan sorunlara katılımcıların çözüm yöntemleri:

Alternatif yollar kullanmak, ortopedik engelliler için yolunu uzatarak daha güvenli yolu kullanmak, asansör çalışmadığı an başkalarından yardım istemek, konuşma engelliler için karşıdakine fikrini izah edemediğinde not olarak yazmak, işitme engelliler toplu taşıma araçlarında bir kenarda durmak engellilerin erişilebilirlik konusundaki çözüm stratejilerindedir.

Erişebilirlik-hizmet alanında sorunlara katılımcıların genel çözümleri:

Ulaşım ve toplu taşıma araçları için uygun politikaların geliştirilmesi, bu politikaların hazırlanmasında engelli bireylerin katılımı, toplumsal ortamlarda fazla bulunmak (problem gözle görülür ve probleme ışık tutulursa çözüme ulaşır) erişilebilirlik konusundaki önerilerden bazılarıdır.

Diğer sorunlara ilişkin sonuçlar:

Burada engellilerin eğitim, ikili ilişkiler ve evlilik alanında sorunlar yer almaktadır.

Diğer sorunlara katılımcıların kişisel önerileri:

Bu sorunlarda kişiler var olduklarını ve eğitim alabildiklerini insanlara göstermek, kendini geliştirmek, başka ülkede eğitim almak, ikili ilişkilerde bu durumların aydınlatılması diğer sorunlara ilişkin engellilerin sunduğu kişisel önerilerdendir.

Diğer sorunlara katılımcıların genel önerileri: devlet ve özel kurumları işin içine çekmek, durumla ilgili gerekli adımların atılması için çalışmak, bilgi ve becerilerini doğru bir şekilde gösterebilmek diğer sorunlara ilişkin engellilerin sunduğu genel önerilerdendir.

Genel öneriler:

1. Bakü şehrinde kaldırımlarda bazı yerler dar ve ensiz bir şekildedir. Diğer taraftan bu kaldırımlarda aydınlatma direkleri yerleştirilmiştir. Bu durumda tekerlekli sandelye kullanan engelli bireyler bir yerden diğer yere gitmekte zorlanmaktadırlar. Kaldırımların genişletilerek engelli bireylere uygun hale getirilmesi gerekmektedir.
2. Yer üstü geçitlerde asansörlerin başında görevliler durmaktadır. Bu görevliler orada bulunmadığında ortopedik engelli birey bu hizmetten yararlanamamakta. Bu durumla ilgili asansörleri görevli olmadan engellilerin hizmetine açık olması gerekmektedir.
3. Trafik lambasının şehrin belirli yerlerinde sesli olup bazı yerlerde sesli bir şekilde olmaması, görme engelliler için zorluk yaratmaktadır. Şehrin her yerinde bu teknolojinin bulunması dikkate alınmalıdır.
4. Toplu taşıma araçlarının bekleme yerlerinde görme engelliler için kabarık harflerle bilgilerin olması gerekmektedir.
5. Toplu taşıma araçlarının çalışanları ile konuşma- işitme engelliler anlaşmada zorlanmaktadırlar. Bu durumda toplu taşıma araçlarının çalışanlarının ve bu tür engellilerle çalışan kurumların işaret dilini bilmesi dikkate alınmalıdır.
6. Bakü şehrinde yerleşen rampaların standartlara uygun olmaması. Rampalar 18 derecenin üstünde olmamalıdır. Bu durumla tekerlekli sandalyeli engelliler zorluk yaşamaktadırlar. Bu konunun göz önünde bulundurarak çözüme kavuşması büyük önem arz etmektedir.
7. Ülkemizde engellilerin hangi işte çalışmaları ile ilgili bir araştırma bulunmamaktadır.
8. Engellilerin çalışma ortamı ile ilgili politikalar olsa bile işlevsel konumda değil. Bu durumların dikkate alınması gerekmektedir.
9. Engelli maaşlarının yalnız temel ihtiyaçları ödemesi. Bu durumda engellilerin diğer ihtiyaçları ödenememektedir. Bu konunun ele alınması önerilmektedir.
10. İstihdam alanının çok dar olması engellilerin çalışmasını engellemektedir. Alternatif yolların bulunması dikkate alınmalıdır.
11. Engelliler psikososyal düzeyde desteğe ihtiyaç duymaktadırlar. Bu ihtiyaçların giderilmesi ve psikososyal desteğin erişebilirliği temin edilmelidir.
12. Engelli bireylerin günlerini doğru değerlendirmeleri ve psikolojik düzeylerinin iyileştirilmesi için etkinliklerin düzenlenmesi gerekmektedir.

13. Psikolojik destek alımının bazen doğru anlaşılmadığı için sorun olduğu halde psikoloğa gitmeyen engelli bireyler mevcuttur. Bu bireylerin doğru bilgilendirilmesi dikkate alınmalıdır.
14. Engelli bireylerin yaşadıkları sosyal çevrenin insanların engellilik hakkında bilgilerinin artırılması ve doğru bilgiye sahip olmaları temin edilmelidir.
15. Engellilere karşı toplum tarafından olunan etiketin aradan kalkması ve toplumun engelli bireylerle ilgili tavrının doğru yönde değişiminin sağlanması
16. Fiziksel engelinden dolayı normal insanlarla eğitimin alınmaması. Bu durumun çözümü önem arz etmektedir.
17. Üniversitelerde fiziksel engelli bireylere uygun eğitim sisteminin bulunmamasından dolayı ortaya çıkan sorunların çözüme ulaşılması
18. Engelli bireylerin ikili ilişki ve evlilik sorunlarının kabartılması ve çözüme ulaştırılması gerekmektedir.

Bilim ve akademi alanına öneriler:

1. Engellilerin sorunları ile ilgili literatür taramasında köklü çalışmaların nadiren yürütüldüğü görülmektedir. Bunun için bu alanda çalışan akademisyenlerin konuyla ilgili araştırmalar yapmaları istenmektedir.
2. Bu çalışmada fiziksel engelli gençlerin sorunlarına yoğunlaşmıştır. Fiziksel engelli çocukların da psiko-sosyal sorunlar yaşadıklarını varsayarak bu alanda çalışma yapılması önem arz etmektedir.

Politika yapıcılar için öneriler:

1. Fiziksel engellilere karşı toplumsal yaklaşımın değişimi için uygun politikaların geliştirilmesi
2. Bu alanda çalışan uzmanların (klinik psikologlar, sosyal hizmet uzmanları, psikopedagoglar) sayısını artırmak
3. Şehir dizaynının fiziksel engelli bireylerin rahat hareket edeceği şekilde kurgulandırma
4. Eğitim ve sanatsal düzeyde fiziksel engellilerin temsilini çoğaltacak program ve projeler yapılandırmak
5. Yapılan sosyal politikalarda fiziksel engelli bireylerin bulunması.
6. Var olan hizmetlerin ulaşılabilir olması.

Meslek elamanlarına dönük öneriler:

1. Sosyal hizmet uzmanları engelli bireylerle çalıştığı zaman etik kurallara riayet etmelidir
2. Engelli bireyin toplumsal hayata katılmasında sosyal hizmet uzmanları aktif rol almalıdır
3. Engellilerin haklarının korunmasında müvekkillik etmelidir
4. Engellilikle ilgili derinlemesine araştırma ve bunun devamlılığını sağlamalıdır
5. Fiziksel engellilerin engelliliğinin derinlemesine araştırılıp durumun en ağır vaziyetten daha iyi hal almasına yönelik çalışmalar yapılması

KAYNAKÇA

- Abdullayeva, S. (2016, Ağustos 8). *Azərbaycanda görmə orqanlarının patalogiyası üzrə əlillərin sayı açıqlanıb*. Report. <https://report.az/sehiyye-xeberler/azerbaycanda-gorme-orqaninin-patologiyasi-uzre-elillərin-sayi-aciqlanıb/> (Erişim tarixi: 07.04.2023).
- Abdullayeva, S. (2018, December 3). *Əlilliyi olan şəxslərin sayı açıqlanıb*. Report. <https://report.az/sosial-mudafie/azerbaycanda-elilliyi-olan-sexslerin-sayi-aciqlanıb-2018/> (Erişim tarixi: 07.04.2023).
- American Psychiatric Association. (2000). *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders*. 4. Baskı, Washington DC: American Psychiatric Press, 429-433.
- Arıkan, Ç. (2002). Sosial model çərçevesində özür lülüğe yaklaşım. *Ufkun Ötesi Bilim Dergisi*, 2(1), 11-25.
- Australian Association of Social Workers [AASW]. (2016). *Scope of Social Work Practice Social Work in Disability*.
- Aykurt, A. Y. (2020). 21. Yüzyıl'da Sosial Sorunlar ve Dezavantajlı Gruplar. *Journal of Awareness (JoA)*, 5(3), 428.
- Aysoy, M. (2004), Avrupa Birliğı Sürecinde Özür lülüler Politikası, *Bilge Matbaacılık, İstanbul*, 48.
- Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabineti (2022). *Əlilliyin müəyyən olunması Meyyarlarının təsdiq edilməsi*.
- Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabineti. (2019). *Əlilliyi olan şəxslərin iş yerlərinin standartları'nın təsdiq edilməsi barədə*. E-qanun. <https://www.e-qanun.az/framework/43242> (Erişim tarixi: 29.03.2023).
- Babayeva, Ş. (2022). *Əlilliyi olan Şəxslərlə Mezo Səviyyədə Sosial iş* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Azərbaycan Üniversitesi.
- Baltacı, A. (2017). Nitel veri analizinde Miles-Huberman modeli. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(1), 1-15.
- Baltacı, A. (2018). Nitel araştırmalarda örnekleme yöntemleri ve örnek hacmi sorunsalı üzerine kavramsal bir inceleme. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1), 231– 274.
- Başer, D. (2020). Sosial Politika ve Sosyal Hizmet, *Nobel yayın evi*, 245-249.
- BÖDB. (2011). *T.C Başbakanlık Özür lülüler Daire Başkanlığı, Ulaşılabilirlik Stratejisi ve Ulusal Eylem Planı 2010-2011*, Ankara.

- Burcu, E (2013). Engelli Gençlik ve Sosyal Riskler, *Gençlik Araştırmaları Dergisi*, 1,1(2), 52-53.
- Burcu, E. (2002). Üniversitede okuyan özürlü öğrencilerin sorunları: Hacettepe-Beytepe Kampüsü öğrencileri örneği. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 19(1). 92-94.
- Burcu, E. (2004). Görme Özürlü Öğrencilerin Eğitimlerine İlişkin Düşünceleri ve Sorunları: Ankara Örneği, *Ufuk Ötesi Bilim Dergisi*, 4(2), 23- 28, 42-47.
- Burcu, E. (2007), *Türkiye'de Özürlü Birey Olma: Temel Sosyolojik Özellikleri ve Sorunları Üzerine Bir Araştırma*, Hacettepe Üniversite Yayınları, Ankara. 197.
- Burcu, E.(2020). *Engellilik Sosyolojisi. Anı Yayıncılık*, 2 baskı Ankara. 111-115, 116.
- Bursa, D. (2010). *Fiziksel Engelli Bireylerde Depresyon ve Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek Düzeyi*, 56.
- Cankurtaran, Ö. ve Beydili, E. (2016). Ayrımcılık Karşıtı Sosyal Hizmet Uygulamasının Gerekliliği Üzerine, *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 27(1), 2.
- Cavkaytar, A. ve Diken H.İ. (2005). *Özel Eğitime Giriş*. Ankara: Kök Yayıncılık. 35-40.
- Cinisli, N. A. (2012). *Ulusal basında özürlülük imajının sosyal model açısından değerlendirilmesi* [Doktora tezi, Anadolu Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi, <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>
- Compton, B. R. ve Galaway, B. (1979). *Social Work Processes*, USA, The Dorsey Press, 73.
- Cortese, C., Truscott, F., Nikidehaghani, M., & Chapple, S. (2021). Hard-to-reach: The NDIS, disability, and socio-economic disadvantage. *Disability & Society*, 36(6), 883-903.
- Cumurcu, B. E., Karlıdağ, R., & Almış, B. H. (2012). Fiziksel engellilerde cinsellik. *Psikiyatride güncel yaklaşımlar*, 4(1), 84-98.
- Danış, M, Z. ve Büber, Ö. (2018).”Sosyal Hizmet Müdahalesinde Çözüm Odaklı Yaklaşım”, *Kesit Akademi Dergisi*, 4(14), 32.
- De Shazer, S. (1985). *Keys to Solutions in Brief Therapy*. New York, USA: Norton& Company.
- Demir, M ve Özdemir, M .(2010). Friendship, need satisfaction and happiness. *Journal of Happiness Studies*, 11(2), 243-244.
- Dikici, E., ve Adıgüzel, Z. S. (Eds.). (2022). *Engellilik ve Sosyal Hizmet*. Eğitim Yayınevi, 28-29, 57-60.

- Doğan, S. (1999). Çözüm-odaklı kısa süreli terapi: Kuramsal bir inceleme. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 2(12), 28-38.
- Doğangün, B. (2008). Özel eğitim gerektiren psikiyatrik durumlar. *Türkiye'de Sık Karşılaşılan Psikiyatrik Hastalıklar Sempozyum Dizisi*, 157-170.
- Doğru, S, S, Y. ve Arslan E. (2008). Engelli çocuğu olan annelerin sürekli kaygı düzeyi ile durumluk kaygı düzeylerinin karşılaştırılması. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19, 543-545.
- Dölek, N., ve Kurter, F. M. (2014). *Çözüm Odaklı Kısa Danışmanlık Yaklaşımı Eğitim Kursu Notları*. Kim Psikoloji. Türk PDR Derneği, İstanbul Şubesi.
- Engelliler Şurası (1999). *Çağdaş Toplum Yaşam ve Engelliler Komisyon Raporları Genel Kurul Görüşmeleri*, Ankara, 112.
- Erbay, E. (2019). Güç ve Güçlendirme Kavramları Bağlamında Sosyal Hizmet Uygulaması. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 19(42), 41-43.
- Erkan, G. (2003). Özürlülerle sosyal hizmet uygulamaları. *Cumhuriyet Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 25(4), 34-38.
- Ersoy, A. F., ve Buluş, S. (2019). Engelli Çocuğu Olan Annelerde Tükenmişlik: Nitel Bir Çalışma. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 23(3), 764-781.
- Evans, G. (2009). Accessibility, urban design and the whole journey environment. *Built Environment*, 35(3), 366.
- Forder, A.(1976). Social work and system theory. *British Journal of Social Work*, 6(1), 23-25.
- Gadacz, R. R. (1994). *Re-Thinking Disability*, The University of Alberta Press, Alberta, 161.
- Genç, Y ve Çat, G. (2013). Engellilerin istihdamı ve sosyal içerme ilişkisi. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 8(1), 373-374.
- Genç, Y. (2016). Engellilerin sosyal sorunları ve beklentileri. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 35(2), 72-79, 83-86.
- Goffman, E. (1997). Selection from stigma, in. *The Disability Studies Reader*, L. David (ed.), London: Routledge, 210.
- Goffman, E.(1968). Stigma: Notes on the Management of Spoiled Identity, Enlewood Cliffs, New Jersey: Prentice Hall, 3.
- Güçlü, N. (2001). Stres Yönetimi, *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 21(1), 92-93.
- Gümüş, A. T. (2010). Sosyal devlet anlayışının gelişimi ve dönüşümü. *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 18(2), 117-120.

- İsgəndərova, N. (2022). *Azərbaycanda yalnız bir məktəb görmə məhdudiyyətli uşaqlara təhsil verir*. Sputnik. <https://sputnik.az/20220405/azerbaycanda-yalniz-bir-mekteb-gorme-mehdudiyetli-usaqlara-tehsil-verir---resm-440839340.html> (Erişim tarihi: 27.04.2023).
- İveson, C. (2002). Solution-focused brief therapy. *Advances in Psychiatric Treatment*, 8(2), 151.
- Kalkan, E. (2018). *Fiziksel engelli bireylerde özyeterlilik, öfke ve yalnızlık düzeyi arasında ilişki* [Yüksek lisans tezi, Üsküdar Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi 43-44, <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>
- Karahan, F. Ş ve Hamarta, E. (2014). Çözüm odaklı envanter: güvenirlilik ve geçerlik çalışması. *İlköğretim Online*, 2(14), 758-769.
- Karataş, Z. (2017). Sosyal bilim araştırmalarında paradigma değişimi: Nitel yaklaşımın yükselişi. *Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 68- 70.
- Karatay, A. (Ed.) (2015). Sosyal hizmet kuram ve yöntemleri. *Nika Yayınevi*, Ankara 1. baskı, 9-12.
- Kesgin, B. (2014). Engellilere yönelik yerel sosyal politikalar. *Çağdaş Yerel Yönetimler*, 23(4), 1-15.
- Kırman, A., ve Sari, H. Y. (2011). İşitme engelli çocuk ve adölesanların sağlık durumları. *Güncel Pediatri*, 9(3), 85-87.
- Koca, C. (2010). Engelsiz şehir planlaması bilgilendirme raporu. *Dünya Engelliler Vakfı, İstanbul*.
- Kumaş, Ö. A., Sümer, H. M.(2017). İşitme engelli olan ve olmayan öğrencilerin toplama ve çıkarmadaki işlem hataları. *Uluslararası Eğitim Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 3(1), 1-12.
- Link, B. G. ve Phelan, J. C. (2006). Stigma and its public health implications. *The Lancet*, 367(9509), 528-529.
- Mehdiyeva, Ü. (2021). *Əlilliyi olan gənclərin sosial, psixoloji, iqtisadi problemləri və həlli yolları* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Azərbaycan Üniversitesi.
- Meşe, İ. (2014). Engelliliği açıklayan sosyal model nedir?. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, (33), 89-90.
- Milli Eğitim Bakanlığı. (2016). *Çocuk gelişimi ve eğitimi, işitme yetersizliği*, Ankara. 7-8.
- Murphy, R.(1995). Encounters: The Body Silent in America, in. *Disability and Culture*, 145-146.

- Mülayim, A. (2009). *Bedensel Özürlüler İçin Mimari Mekân Tasarımı* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Trakya Üniversitesi.
- Nerse, S. (2020). Kırsal alandaki engellilerin sorunları ve etkileşim farklılıkları. *Şarkiyat*, 12(3), 603-605, 610-611.
- Öz, Ş. (2013). “Engelli” din eğitiminden "özürsüz" din eğitimi modelliğine: "Ötekileştirilen" özürlülerin din eğitiminde karşılaşılan sorunlar ve çözüm önerileri, *Hikmet Yurdu Düşünce-Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 6(11), 75.
- Özgökçeler, S., ve Alper, Y. (2010). Özürlüler Kanunu'nun Sosyal Model Açısından Değerlendirilmesi. *İşletme ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 33-54.
- Özkan, Y. (2013). *Sosyal Sorunlar*, Birinci Baskı, Açık Öğretim Fakültesi Yayınları, Eskişehir.
- Özsoy, Y., Özyürek, M., Eripek, S. (2002). *Özel eğitime muhtaç çocuklar: Özel eğitime giriş*. Karatepe Yayınları.
- Öztabak, M. Ü. (2017). Engelli bireylerin yaşamdan beklentilerinin incelenmesi. *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, (9), 355-375.
- Öztürk, A., Doğan, M., Eker, F., Öztürk, Z., Doğan, Y., ve Şen, G. (2013). *Görme engellilere okuma yazma öğretim kılavuzu*. Milli Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü.
- Öztürk, E. K. (2011), *Fiziksel Engelliler İçin Web Tabanlı Uzaktan Eğitim Modeli Önerisi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Öztürk, M.(2013). Hayata renk katanlar “engelli grupları”. *İstanbul: İlke Yayınları*, 17.
- Padem, H., Göksu, A., ve Konaklı, Z. (2012). *Araştırma yöntemleri, SPSS uygulamalı*. Sarejevo: International Burch University.
- Qəhrəmanov, E. ve Əhmədov, Y. (2014). Sosial işin əsasları. *Bakı: B-print*. 226-230.
- Reynolds, J. M. (2022). Theories of disability. *In The Disability Bioethics Reader*, 30-34, Routledge.
- Sarıkaya, H.İ. (2011). İslam'ın Engelliliğe Bakışı, *Bilge Kültür Sanat*, İstanbul, 15.
- Scotch, Richard K. (1989). Politics and policy in the history of the disability rights movement. *The Milbank Quarterly*, 67(2), 380–385.
- Shenton, A. K. (2004). Strategies for ensuring trustworthiness in qualitative research projects. *Education for information*, 22(2), 63-75.
- Stanley, P.(2000). Students with disabilities in higher education: A review of the literature, *College Student Journal*, 34(2), 200-209.

- Tağibəyli, V. (2011). *Azərbaycanda əlillərə dövlət qayğısı göstərilir*. Həftə içi. http://anl.az/down/meqale/hafta_ichi/2011/mart/164460.htm (Erişim tarixi: 02.02.2023).
- Tekin, H. H. (2019). Engelli universite öğrencilerinin eğitim yaşamındaki sorunları: Konya örneği. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(2), 1535-1545.
- Tekindal, M., Özden, S. A. (2020). Engellilikle ilgili modeller. *Engellilik Alanında Sosyal Hizmet Kuram ve Uygulamaları*, Baskı 1, Ankara: Nobel Yayınları, 33-38.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), (2011). Özürlülerin Sorun ve Beklentileri Araştırması 2010, *Göztepe Tıp Dergisi* 2012, 27(2).
- Uyar, L. (2006). Birleşmiş Milletler'de insan hakları yorumları insan hakları komitesi ve ekonomik, *Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi, 1981-2006*, 157-158.
- Uzunoglu, E. (2019). *Engelli bireye sahip ailelerin sorunları ve sosyal dışlanması üzerine nitel bir inceleme* [Yüksek lisans tezi, Sakarya Üniversitesi] 40-41 Yök Tez Merkezi <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>
- Ünal, V.(2018). Engellilerin engelliliğe bakışı ve dine yaklaşımları, *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, 22(3), 1460.
- WHO. (2011). World Report On Disability. 12 01, 2018 tarihinde Dünya Sağlık Örgütü: http://whqlibdoc.who.int/publications/2011/9789240685215_eng.pdf?ua=1

EK

Ek 1: Yarıyapılandırılmış Soru Formu

18-29 Yaş Arası Fiziksel Engellilerin Yaşadıkları Psiko-Sosyal Sorunların ve Çözüm Önerilerinin Bulunması Araştırması

Demografik Bilgiler:

Yaş:

Cinsiyet:

Eğitim:

Medeni durumunuz:

Engellilik türü ve süresi:

Mesleği:

Şehir:

Engellilik Öyküsü ve Genel Değerlendirme

- Engellilik durumunuz nasıl ve ne zaman başladı?
- Engellilik sonrasında hayatınız nasıl değişti?
- Engellilik size ne hissettiriyor?
- Günlük hayatınızı ve haftasonlarınızı nasıl değerlendiriyorsunuz? Ortalama bir gününüz nasıl geçiyor?

Sosyal Sorunlar Alanı (Kişiler Arası İlişkiler)

- Engellilik durumunuz sebebiyle sosyal sorunlar yaşıyor musunuz? (Aile, Arkadaşlar, Diğer sosyal çevre) / Engellilik durumunuzun sosyal yaşantınıza etkisi konusunda ne düşünüyorsunuz?
- Sosyal açıdan yaşadığımız sorunlarla nasıl baş ediyorsunuz?
- Engellilerin sosyal sorunlarının çözümü için neler önerirsiniz?

Psikolojik Sorunlar Alanı (İçsel Değerlendirme)

- Engellilik durumunuz sebebiyle psikolojik sorunlar yaşıyor musunuz? / Engellilik durumunuzun ruhsal halinize etkisi konusunda ne düşünüyorsunuz?
- Psikolojik açıdan yaşadığımız sorunlarla nasıl baş ediyorsunuz?
- Engellilerin psikolojik sorunlarının çözümü için neler önerirsiniz?

Ekonomik Sorunlar Alanı (Gelir-Çalışma Hayatı)

- Engellilik durumunuz sebebiyle ekonomik sorunlar yaşıyor musunuz? / Engellilik durumunuzun ekonomik hayatınıza etkisi konusunda ne düşünüyorsunuz?
- Eğer ekonomik sorunlarınız varsa bu durumla nasıl baş ediyorsunuz?
- Engellilerin ekonomik sorunlarının çözümü için neler önerirsiniz?

Çevresel Sorunlar Alanı (Erişilebilirlik-Hizmetlere Ulaşma)

- Engellilik durumunuz sebebiyle erişilebilirlik ve hizmetlere ulaşma açısından çevresel sorunlar yaşıyor musunuz?
- Çevresel açıdan yaşadığınız sorunlarla nasıl baş ediyorsunuz?
- Engellilerin çevresel sorunlarının çözümü için neler önerirsiniz?

Diğer Sorunlar (Eğitim, Serbest Zamanlar vb.)

- Engellilik durumunuz sebebiyle yaşadığınız diğer sorunlar nelerdir?
- Yaşadığınız diğer sorunlarla nasıl baş ediyorsunuz?
- Engellilerin diğer sorunlarının çözümü için neler önerirsiniz?

ÖZGEÇMİŞ

Ad Soyad: Elvin ABDULLAYEV	
Eğitim Bilgileri	
Lisans	
Üniversite	Bakü Devlet Üniversitesi
Fakülte	Sosyal Bilimler ve Psikoloji
Bölümü	Sosyal Hizmet
Makale ve Bildiriler	
1. Abdullayev, E. “Jon Bowlby Bağlanma Kuramı Ve Bir Vaka Örneği İle İncelenmesi” Sosial və Humanitar Elmlərin Müasir Problemləri, 31(3), 38-45. Bakü: Sosial Bilimler ve Psikoloji Fakültesi, 2023	